

371.102

๗ ๒ ๔ ๘ ๐

๙.๓

การ เปรียบเทียบวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสภากิจ
ในการสอนเบญจศีลและฆราวาสธรรม
ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑

ปริญญาโท

ของ

กฤษณี สัตตวรารักษ์

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 พระโขนง กรุงเทพฯ 11 โทร. 3921575, 3915058

12 ก.ค. 2525

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กันยายน ๒๕๒๕

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

89431

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิโค และคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณา
 ปริญญาโทฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญา
 การศึกษามหาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

ดร.เพน วิชัยโรจน์

ประธาน

ทอ.ผอ. วิทวัฒน์

กรรมการ

คณะกรรมการสอบ

ดร.เพน วิชัยโรจน์

ประธาน

ทอ.ผอ. วิทวัฒน์

กรรมการ

จรัส สุวภัทรา

กรรมการ

ประกาศอุทิศการ

อรหัง สมมาสมพุทโธ ภควา พุทธ ภควนตํ อภิวาเทมิ
สวากขาโต ภควตา ธมโม ธมมํ นมสฺสามิ
สุปฏิปันโน ภควโต สวากสงโฆ สงฺฆํ นมามิ

อนนตฺตคฺคฺคสมฺปนฺนา ชานตฺติคฺคํ กจฺจํ สํโฆ
มยฺหิ มาตาปิตูนํ ปาเทวมิตฺตํ สาหรี

ปาเจราจริยา โหนตุ อุตฺตฺตรานุสาสกา
ปญฺญาวุชฺฉิกเร เต เต ติญฺโนวาเท นมามิ

อินทรวีรเษิร นโมข้าจะไหว
พอแมและครุบา
พอแมประทานกาย
ครุให้วิชาดี
ไตรรัตนให้วิญญาณ
ทิศหกมกุงพลา
หากแม่วิชัยนี้
จงบรรจตุลย์สรรพ
นบนอบ ณ. ที่นี้
ต่อเติมกระจำให้

วรไกรรตนา
บุพการีอารี
ผสสายชีวิตินทรีย์
ประเจิศรีปวิญญา
นฤพานกะไลครา
ชินะอุปสรรคพลัน
บุญมีคุณานันต์
มีประมาณ ณ. ภพโค
กลมีไกรวิชัย
พิพัฒน์ผู้สยามชน

ณ. ณ. สักการัง

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑ บทนำ	๑
ภูมิหลัง	๑
ความมุ่งหมายในการวิจัย	๕
ความสำคัญของการวิจัย	๖
ขอบเขตในการวิจัย	๖
นิยามศัพท์เฉพาะ	๗
๒ ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง	๑๒
ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปัญญาและทางแห่งปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนา	๑๒
ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับจุกมุงหมาย หลักการสอนและพุทธวิธีสอน	๑๗
ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธธรรม	๓๔
สมมุติฐานในการวิจัย	๕๒
๓ วิธีดำเนินการ	๕๓
กลุ่มตัวอย่าง	๕๓
การวางแผนการสอนและเครื่องมือเพื่อใช้ในการวิจัย	๕๔
การดำเนินการทดลองและเก็บข้อมูล	๕๕
การวิเคราะห์ข้อมูล	๖๑
สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	๖๑

๔	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๖๓
	สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	๖๓
	การดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล	๖๓
	การจัดกระทำข้อมูล	๖๔
	เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่อง เบญจศีล และฆราวาสธรรมของกลุ่มผู้เรียนที่เรียนจากวิธีสอน แบบไตรสิกขาและแบบธรรมสภาจณา	๖๔
	เปรียบเทียบการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ของกลุ่มผู้เรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา และแบบธรรมสภาจณา	๖๕
๕	บทขอ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๖๗
	บทขอ	๖๗
	ความมุ่งหมายของการวิจัย	๖๗
	สมมุติฐานในการวิจัย	๖๗
	วิธีดำเนินการวิจัย	๖๗
	การวิเคราะห์ข้อมูล	๖๘
	อภิปรายผล	๗๐
	ข้อเสนอแนะในด้านการเรียนการสอน	๗๔
	ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป	๗๕
	บรรณานุกรม	๗๖
	ภาคผนวก	๗๘

บัญชีตาราง

ตาราง

หน้า

๑	เบญจศีล - เบญจธรรม	๕๐
๒	แผนการทดลอง	๕๔
๓	วัน เวลาทำการทดลอง	๖๐
๔	ค่า t - test ในการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนวิชาของกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒	๖๔
๕	ค่า t - test ในการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนการใช้หลักธรรม ในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒	๖๕
๖	การหาค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชา เรื่องเบญจศีลและมรณธรรมโดยสูตรคูเคอร์ วิซาร์คสัน ๒๐	๘๔
๗	การหาค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหา เชิงจริยธรรม โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนของฮอยท์	๘๕
๘	ค่าความแปรปรวนของคะแนนการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ในการวิเคราะห์ความแปรปรวนของฮอยท์	๘๖

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ

หน้า

๑	ความเกี่ยวข้องกันในองค์ประกอบของไตรสิกขา	๒๕
๒	ชั้นการ เรียนการสอนแบบไตรสิกขา	๓๐
๓	ความสัมพันธ์ระหว่างเบญจศีล ขราวาสธรรม และธรรมอื่นๆ	๕๑
๔	ค่าความยากง่าย (p) ที่ได้จากการวิเคราะห์	
	แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษา	
	เรื่อง เบญจศีลและขราวาสธรรม	๔๑
๕	ค่าอำนาจจำแนก (x) ที่ได้จากการวิเคราะห์	
	แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษา	
	เรื่อง เบญจศีลและขราวาสธรรม	๔๒
๖	ค่า t ของ ๒๕% กลุ่มสูง - กลุ่มต่ำ ที่ได้จากการวิเคราะห์	
	แบบทดสอบการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม	๔๓
๗	คะแนนดิบของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษา	
	เรื่อง เบญจศีลและขราวาสธรรม และคะแนนดิบ	
	ของการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม	
	ของกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒	๔๗

ภูมิหลัง

ปัจจุบันประเทศไทยกำลังมีความเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น ประชากรเพิ่มขึ้น ทรัพยากรถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว การย้ายถิ่นที่อยู่ของประชากรจากบางท้องถิ่น ไปอยู่กันอย่างแออัดกันในบางท้องถิ่น ความเปลี่ยนแปลงอย่างไม่สมดุลงเหล่านี้ มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในค่านิยมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงค่านิยมจากการทำความดีเพื่อความดี มาเป็นการทำดีบังหน้าเพื่อแสวงหาผลประโยชน์อย่างไม่คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม ทั้งนี้เป็นไปตามที่ มาโนช ศักตวณิชย์ (มาโนช ศักตวณิชย์ ๒๕๒๓ : ๔๒) กล่าวไว้ว่า ค่านิยมของสังคมไทย กำลังเปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยยกย่องคนที่มีความประพฤติดี มายกย่องคนที่มีความรู้ทางเศรษฐกิจที่ร่ำรวย คนที่มีค่านิยมทางวัตถุเหล่านี้ยอมแสวงหาผลประโยชน์ของตน โดยไม่คำนึงถึงความเสียหายของคนส่วนรวมและประเทศชาติ

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนี้ รัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของคุณธรรมเป็นอันมาก ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ และเผยแพร่เอกสารเพื่อเป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนนักเรียนนักศึกษาในระดับต่างๆ ขึ้นทั้งหมด ๕ เล่ม คือ หลักสูตร วิธีการจัดจรรยาวิชาและหัวข้อจรรยาธรรม ๑ เล่ม คู่มือสอนจรรยาวิชาในระดับประถมศึกษา ๑ เล่ม คู่มือสอนจรรยาวิชาในระดับมัธยมศึกษา ๑ เล่ม ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ๑ เล่ม และระดับวิทยาลัย ๑ เล่ม (กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๒๑ : คำนำ) แต่ในเอกสารทั้ง ๕ เล่มนี้ มิได้กล่าวถึงวิธีสอนจรรยาวิชาไว้เลย

วิธีการสอนจรรยาวิชาในปัจจุบันมิได้เน้นให้ผู้เรียนปฏิบัติตนตามหลักจรรยาธรรม* หรือหลักศีลธรรมอย่างแท้จริง ดังที่ ชำนาญ นิสารัตน์ (ชำนาญ นิสารัตน์ ๒๕๒๑ : ๑๔ - ๒๐) ได้กล่าวไว้ว่า วิธีสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้ลดน้อยไม่สมตามความมุ่งหมายของหลักสูตร เพราะสอนกันไปตามหนังสือเรียน ไม่มีการประยุกต์ให้เหมาะสมกับเด็ก ไม่เข้ากับชีวิตประจำวัน

*จรรยาธรรม หมายถึง สิ่งที่ดีควรประพฤติ รากศัพท์มาจาก จร แปลว่า ประพฤติ, อัย แปลว่า ควร

ของเล็ก ใช้ภาษายากเกินไป เล็กไม่เข้าใจและเบื่อ ไม่มีกิจกรรมให้เด็กมีส่วนร่วม ไม่ใช่
อุปกรณ์ประกอบการสอน คำกล่าวนี้น่าสอดคล้องกับความเห็นของ อำนวย ทะพิงส์แก และ
ชยันต์ วรรณะภูติ (อำนวย ทะพิงส์แก และ ชยันต์ วรรณะภูติ ๒๕๒๒ : ๓๙ - ๔๓) ที่ว่า
วิธีการสอนที่ใช้กันอยู่ในโรงเรียนมีลักษณะของ "การสั่งสอน" โดยครูสลับบทบาทเป็นผู้มีอำนาจ
เอื้อจาก วิธีสอนนี้ไม่ใช่วิธีที่สร้างความรู้สึกรับรู้ความเข้าใจ จำเป็นต้องละทิ้งวิธีการสอนแบบ
"การสั่งสอน" ที่ไร้อรรถิชาต ให้เป็นการสอนที่ผู้เรียนได้มีโอกาสวิเคราะห์ปัญหา ทดลองปฏิบัติ
และนำผลการปฏิบัติมาประเมินอีกครั้ง

สำหรับประเทศไทยซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ วัฒนธรรมและประเพณีส่วนใหญ่
ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานั้น หน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา (หน่วยศึกษานิเทศก์
กรมสามัญศึกษา ๒๕๑๑ : ๑๐๔) ให้ความเห็นว่า ต้องสอนจริยศึกษาตามวิธีของพระพุทธเจ้า
ซึ่ง สุนน อมรวิวัฒน์ (สุนน อมรวิวัฒน์ ๒๕๑๓ : ๒๒๙) ได้ให้ความเห็นสอดคล้องกันไว้ว่า
ควรได้มีการศึกษาวิธีการให้การศึกษารวมของพระพุทธองค์ เพื่อเป็นแนวทางในการสอนจริยศึกษา
เพราะด้วยพุทธวิธีสอนนี้เอง ที่ทำให้พุทธธรรมอันลึกซึ้งยิ่งที่พระองค์ทรงตรัสรู้เป็นที่เข้าใจ
ของคนทุกชั้นวรรณะ และทำให้พุทธธรรมซาบรอกอยู่ในชีวิต วิญญาณเป็นความรู้ เจตคติ และ
เป็นหลักในการตัดสินใจแก้ปัญหาทุกด้านในชีวิตของพุทธศาสนิกชน จนขยายพุทธอาณาจักรได้
ไกลกว้างไกลไพศาล วางรากฐานอันมั่นคงยังอายุพุทธศาสนาให้ยืนยาวมาว่าสองพันปี ทั้งๆ ที่
ทรงใช้เวลาในการสั่งสอนพุทธธรรมเพียง ๔๕ ปี นั่นคือ พุทธวิธีสอนเป็นองค์ประกอบสำคัญ
ที่ทำให้ผู้เรียนมีจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา

พุทธวิธีสอนเป็นเครื่องทุนเวลาและทุนแรงแก่ผู้เรียนในการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้น
ภายในตน โดยที่กระบวนการสร้างปัญญานั้น ประการแรกอาศัยการสนทนาหรือหาคำแนะนำ
จากกัลยาณมิตร (ปรโตโฆสะ) ประการที่สองอาศัยการทำในใจให้แยบคายควรแก่เหตุ
(โยนิโสมนสิการ) พุทธวิธีสอนจึงมีลักษณะเป็น การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม

(ธรรมสภาจณา) และการปฏิบัติธรรมแล้วศึกษาสภาวะธรรมอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง*
(ปฏิบัติไตรสิกขา)

วิธีสอนแบบไตรสิกขา ได้แก่ วิธีสอนที่ผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนไปปฏิบัติตน
อย่างระมัดระวังทั้งกาย วาจา ใจ แล้วพิจารณาผลของการปฏิบัติของตน จนกำหนดข้อควบคุม
ความประพฤติทางกาย วาจา(ศีล) ของตนได้ วิธีสอนนี้มีขั้นที่ผู้เรียนต้องปฏิบัติ ๓ ขั้น ดังนี้

๑. ศีลสิกขา คือ การสำรวมกาย วาจา ให้ถูกต้องตามมารยาทสังคม กรอบของศีลธรรม
ทั้งนี้โดยการควบคุมตนเอง เมื่อกาย วาจาอยู่ในศีลแล้ว จิตจะประณีตมั่นคงขึ้น

๒. จิตสิกขา คือ การฝึกจิตใจให้มั่นคง ไม่คล้อยตามความต้องการที่จะทำชั่วของตน
จิตที่ฝึกแล้วจะสามารถพิจารณาธรรมได้ตรงกับสภาพที่เป็นจริง มีความมั่นคง มองใส
มีสมาธิ และมีศีลมั่นคงขึ้น

๓. ปัญญาสิกขา คือ การเฝ้าสังเกตร่างกาย ความรู้สึก ความคิด(โดยสรุป คือขันธ ๕)
ของตนเอง ในขณะที่จิตเป็นสมาธิ ว่าต่างก็ไม่เที่ยง หนทางอยู่ไม่ได้ ไม่มีตัวตนสำหรับการ
ยึดมั่น แล้วนำมาเป็นหลักในการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมต่อสถานการณ์ โดยไม่ก่อทุกข์
หรือเบียดเบียนตนหรือผู้อื่น ถ้ามีปัญญาแล้ว สมาธิและศีลก็จะมั่นคงขึ้นตามลำดับแห่งปัญญานั้น

วิธีสอนแบบไตรสิกขานี้ ผู้เรียนต้องปฏิบัติสิ่งที่เรียนจริงๆ แล้วพิจารณาผลการปฏิบัตินั้น
ให้เห็นประโยชน์ คุณโทษ ตามความเป็นจริง ปัญญาที่ได้จากการเรียนแบบไตรสิกขา
เป็นความรู้จากการเห็นสภาวะธรรมที่เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง อันเป็นผลมาจากการพิจารณาในใจ
โดยแยบคาย แล้วนำความรู้นั้นมาเป็นหลักในการปฏิบัติตนอย่างจริงจัง ครูเป็นเพียง
ผู้ประคับประคองและชี้จุดสำคัญที่ผู้เรียนพึงพิจารณาเท่านั้น

*ศึกษาสภาวะธรรมอย่างถูกต้องตามสภาพความเป็นจริง หมายถึง การกำหนดรู้ - เข้าใจ
ความไม่เที่ยง หนทางอยู่ไม่ได้ ความไม่มีตัวตนสำหรับการยึดถือ ของร่างกาย ความรู้สึก
ความจำ ฯลฯ โดยสรุป คือ การกำหนดรู้ความเป็นไตรลักษณ์ของขันธ ๕ เพื่อถอนอุปาทาน

วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา ได้แก่ วิธีสอนที่เน้นให้ผู้เรียนได้รับความรู้ โดยการอภิปราย ชักถาม ระหว่างผู้เรียนกันเองหรือระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน โดยครูเป็นผู้จัดสถานการณ์ที่เป็นปัญหาธรรม เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจซักถาม อภิปราย จนผู้เรียนสรุปหลักความรู้ได้ วิธีสอนนี้มีพฤติกรรมการเรียนการสอน ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑. ผู้สอนถามผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนคิด ค้นหาและสรุปหลักธรรมได้
๒. ผู้เรียนซักถามผู้สอนในธรรมที่ผู้เรียนสนใจหรือสงสัย ซึ่งผู้สอนจะอธิบายไปตามลำดับที่ผู้เรียนถาม จนผู้เรียนสรุปหลักการของธรรมนั้นๆ ได้
๓. สนทนาหรืออภิปรายกันเองในหมู่ผู้เรียน จนสรุปหลักธรรมได้

วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉานี้ ผู้เรียนจะได้รับความรู้ โดยการเชื่อมโยงความรู้ที่ได้จากการสนทนากับประสบการณ์เดิมของตน นับเป็นปัญญาที่เกิดจากปัจจัยภายนอก คือ การสนทนากับกัลยาณมิตร^๑

จากการสอนด้วยวิธีสอนทั้งสองแบบ จะทำให้ผู้เรียนได้รับความเข้าใจในหลักธรรม และสามารถนำหลักธรรมนั้น มาเป็นเกณฑ์ในการควบคุมตนเองได้อย่างแท้จริง ดังที่พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมครูได้ทรงสอนมาแล้ว มหาสาวกสาวิกาคลอกจนพระสงฆ์ก็ได้อาศัยพุทธวิธีสอน ในการสืบทอดพระพุทธศาสนา มาจนถึงปัจจุบัน ยิ่งเมื่อพิจารณาถึงความเป็นอยู่อันสงบสุขของสังคมไทย ในสมัยที่วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา เปรียบเทียบกับความสับสนของสังคมที่มีผู้ประพฤติดิกลักจริยธรรมเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งหน้าที่จัดการศึกษาได้ถูกดึงออกมาจากวัดแล้ว (มาโนช ทัศนวิชย์ ๒๕๒๓ : ๔๒) ยิ่งเน้นให้เห็นว่าพุทธวิธีสอนมีอิทธิพลให้ผู้เรียนมีจริยธรรมสูง ดังนั้นถ้ามีการวิจัยเกี่ยวกับพุทธวิธีสอนและนำมาใช้แพร่หลายในวงการศึกษา ย่อมจะยังประโยชน์ให้ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมที่เรียนมาเป็นหลักความประพฤติและแก้ปัญหาของตน ตลอดจนเป็นหลักในการยับยั้งจิตใจตนเองมิให้ชั่วตามความเย้ายวนของกิเลส จากข้อเสนอแนะและข้อสังเกตเกี่ยวกับพุทธวิธีสอนข้างต้นทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาพุทธวิธีสอน ๒ วิธี คือ วิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสากัจฉา

^๑กัลยาณมิตร ตามหลักพุทธศาสนา หมายถึง ผู้รู้ ครู อันเป็นทิศเบื้องขวาใน ทิศ ๖

โดยเห็นว่าวิธีสอนทั้งสองนี้ จะทำให้ผู้เรียนมีความรู้ และมีแนวทางในการใช้หลักธรรมที่เรียนมา เป็นหลักในการควบคุมตนเอง ให้อยู่ในกรอบศีลธรรมและแก้ปัญหาที่ตนประสบได้ แม้ว่า

ในชั้นที่วิจัยนี้ ผู้วิจัยมีใ้มุ่งให้ผู้เรียนมีปัญญาดังระดับมรรคผลนิพพานก็ตาม

เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการสร้างปัญญาตามแนวพุทธวิธีสอน อันได้แก่ การพูดโต้ตอบ การวิเคราะห์วิจารณ์ การรับผิดชอบตนเองในการแสวงหาความรู้ และตัดสินใจด้วยตนเองแล้ว จะเห็นว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาอยู่ในวัยที่จะเรียนด้วยพุทธวิธีสอนได้ ตามที่ สุมานิน รุ่งเรืองธรรม (สุมานิน รุ่งเรืองธรรม ๒๕๒๒ : ๒๓ - ๒๔) กล่าวไว้ว่า เด็กในระดับมัธยมศึกษา คือระหว่างอายุ ๑๒ - ๑๘ ปี อยู่ในวัยที่สนใจเหตุการณ์ต่างๆ สามารถวิจารณ์ พูดโต้ตอบ รับผิดชอบตนเองได้ สามารถใช้หลักเกณฑ์ในการตัดสินใจด้วยตนเอง สนใจและสามารถเข้าใจหลักธรรมได้

ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาผลของวิธีสอนแบบไตรสิกขา และวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉา ว่าจะทำให้ผู้เรียนในระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑ แตกต่างกันอย่างไรร ในด้านความรู้ในหลักธรรมที่เรียน และในด้านการนำหลักธรรมนั้นมาควบคุมตนเองหรือแก้ปัญหา ถ้าพบว่าผู้เรียนสามารถใช้หลักธรรม ในการแก้ปัญหาจริยธรรมของตนได้ ก็จะเป็นการเพิ่มจำนวนผู้มีคุณธรรมให้แก่สังคม และเป็นแนวทางในการปรับปรุงการเรียนการสอนจริยศึกษาต่อไป

ความมุ่งหมายในการวิจัย

๑. เพื่อสร้างแบบทดสอบ ๒ แบบ คือ

- แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม ซึ่งวัดกระบวนการเรียนรู้โดยการหาเหตุผลและวัดเนื้อหาจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม
- แบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมซึ่งวัดกระบวนการเลือกหลักธรรมและวัดเนื้อหาหลักธรรมตั้งแต่ระดับจารีตประเพณีจนถึงระดับรู้จำ เข้าใจกฎไตรลักษณ์

๒. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉา

๓. เพื่อเปรียบเทียบการใช้หลักธรรม ในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสภาัจฉา

ความสำคัญของการวิจัย

๑. การวิจัยครั้งนี้ได้สร้างแบบทดสอบในแนวใหม่ ๒ แบบ ซึ่งจะเป็นแนวทางในการสร้างแบบทดสอบประเภทนี้ต่อไป

๒. การวิจัยครั้งนี้เป็นการนำพุทธวิธีสอนแบบไตรสิกขา และแบบธรรมสภาจณา มาสอนจริยศึกษา ผลการวิจัยครั้งนี้จะเป็นแนวทางในการปรับปรุงการเรียนการสอนจริยศึกษา ในโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพ

ขอบเขตในการวิจัย

๑. กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนชายหญิง อายุประมาณ ๑๒ ปี ที่กำลังเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๒๔ โรงเรียนสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี จำนวน ๖๐ คน แบ่งเป็นกลุ่มดังนี้

๑.๑ กลุ่มทดลอง ๑ ได้รับการสอนด้วยวิธีสอนแบบไตรสิกขา จำนวน ๓๐ คน

๑.๒ กลุ่มทดลอง ๒ ได้รับการสอนด้วยวิธีสอนแบบธรรมสภาจณา จำนวน ๓๐ คน

๒. เวลาที่ใช้ในการทดลอง

เนื่องจากพุทธวิธีสอนทั้งสองวิธี มีพฤติกรรมการเรียนการสอนแตกต่างจากวิธีสอนจริยศึกษาในปัจจุบันเป็นอันมาก จึงจำเป็นต้องใช้เวลาดีกพฤติกรรมการเรียนการสอนที่ใช้ในการทดลอง ผู้วิจัยจึงแบ่งเวลาที่ใช้ในการวิจัยออกเป็น ๒ ลักษณะ ดังนี้

๒.๑ ทดลองวิธีสอนกลุ่มละ ๔ คาบ คาบละ ๕๐ นาที สัปดาห์ละ ๒ คาบ คือ

๒.๑.๑ กลุ่มทดลอง ๑ ได้รับการสอนด้วยวิธีสอนแบบไตรสิกขา

๒.๑.๒ กลุ่มทดลอง ๒ ได้รับการสอนด้วยวิธีสอนแบบธรรมสภาจณา

๒.๒ ผูกข้อผูกพันกิจกรรมการเรียนการสอนตามวิธีสอนที่ทดลอง ในวันอื่นนอกจาก วันที่มีคาบทดลองกลุ่มละ ๑๐ นาที โดยที่การผูกพันกิจกรรมนี้ไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาจริยธรรม ที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

๒.๒.๑ กลุ่มที่ได้รับการสอนด้วยวิธีสอนแบบไตรสิกขา ผูกเจริญอานาปานสติ

๒.๒.๒ กลุ่มที่ได้รับการสอนด้วยวิธีสอนแบบธรรมสภาจณา ผูกอภิปรายสถานการณ์

๓. ตัวแปรที่ศึกษา

๓.๑ ตัวแปรอิสระ ได้แก่ วิธีสอน แบ่งออกเป็น ๒ วิธี คือ

๓.๑.๑ วิธีสอนแบบไตรสิกขา

๓.๑.๒ วิธีสอนแบบธรรมสภาจณา

๓.๒ ตัวแปรตาม ได้แก่

๓.๒.๑ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและธรรมาวัตรธรรม

๓.๒.๒ การใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม

นิยามศัพท์เฉพาะ

เพื่อให้การศึกษานี้มีความเข้าใจตรงกัน ผู้วิจัยจึงให้นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษานี้ ดังนี้

๑. วิธีสอนแบบไตรสิกขา คือ วิธีสอนที่ผู้สอนสร้างสถานการณ์ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียน เลือกกระทำผิดหลักเบญจศีลหรือเลือกรักษเบญจศีล เมื่อผู้เรียนแสดงพฤติกรรมตอบสนอง สถานการณ์ตามที่ตนเลือกแล้ว ผู้สอนให้หลักในการพิจารณาความไม่ยั่งยืน(อนิจจัง) ความทนทานอยู่ไม่ได้(ทุกข์) และความไม่มีตัวตนแท้จริงสำหรับที่จะยึดว่าเป็นตัวเรา ของเรา (อนัตตา) ของความรู้สึกของตน โดยซักถามผู้เรียนเกี่ยวกับความรู้สึกของผู้เรียนเอง ว่ารู้สึกอย่างไรในการตอบสนองสถานการณ์นั้น ทั้งก่อนกระทำ กำลังกระทำ และหลังกระทำ จนผู้เรียนกำหนดข้อความผูกพันพฤติกรรมทางกายวาจาจิต(ศีล)ของตนได้ ผู้เรียนจะสามารถบรรยาย ความรู้สึก วิธีการคิด และเหตุผลของตนในการกำหนดศีลแต่ละครั้งได้

วิธีสอนแบบไตรสิกขา แยกกล่าวเป็นส่วนที่ผู้เรียนต้องศึกษาตามลำดับเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

๑.๑ ศีลสิกขา คือ การที่ผู้เรียนเลือกกระทำถูกหรือผิดหลักเบญจศีล ในการตอบสนองสถานการณ์ที่ผู้สอนกำหนดให้ โดยผู้สอนกำหนดสถานการณ์ให้อยู่ในขอบข่ายของเบญจศีล

๑.๒ จิตสิกขาหรือฝึกสมาธิ คือ การฝึกขั้นต้นในการควบคุมสติ ให้ระลึกอยู่กับลมหายใจ เพื่อความระลึกรู้แน่นที่จุดเดียว โดยผู้สอนให้หลักการฝึกสมาธิเป็น ๒ ขั้น ตามลำดับ ดังนี้

๑.๒.๑ ระลึกรู้ถึงคุณพระรัตนตรัย แล้วนั่งขัดสมาธิขาขวาทับซ้าย หงายมือขวาทับมือซ้าย ทั้งกายตรงแต่ไม่เกร็งตัว

๑.๒.๒ หลับตาหรือหอคคาลงต่ำ กำหนดลมหายใจเข้า - ออก โดยเลือกกระทำวิธีใดวิธีหนึ่ง คือ

- ตามลมหายใจตั้งแต่ปลายจมูกเข้าไปจนถึงช่องท้อง เมื่อลมหายใจเข้าสุดก็หายใจออกและตามลมหายใจออกตั้งแต่ช่องท้องออกมาจนถึงปลายจมูก
- คักลมหายใจเข้า ลมหายใจออกอยู่ที่ปลายจมูก
- เผ้าดูอาการพอง ยุบของส่วนท้องของตน

ไม่ว่าจะเลือกวิธีใด ผู้เรียนต้องตั้งสติให้อยู่กับลมหายใจ ไม่เผลอสติไปเรื่องอื่น ซึ่งผู้เรียนจะสามารถบรรยายสภาพที่เกิดขึ้นในใจของตน ขณะที่กำหนดลมหายใจได้ถูกต้อง

๑.๓ ปัญญาสิกขา คือ การฝึกใช้ความระลึกรู้แน่นที่จุดเดียว พิจารณาผลที่เกิดขึ้นในใจของตน ในการเลือกรักษาหรือกระทำผิดหลักเบญจศีลว่า เป็นอย่างไร ควรกระทำหรือไม่ แล้วสาวไปหาเหตุของการเลือกกระทำนั้น พิจารณาความไม่เที่ยง ทนทานไม่ได้ เกิดแล้วก็ดับไป จนกำหนดข้อควบคุมความประพฤติกิริยา(ศีล)ของตนได้ อย่างสมเหตุสมผล

๒. เจริญอานาปานสติ หมายถึง การฝึกขั้นต้น ในการควบคุมสติให้ระลึกอยู่กับลมหายใจ ตามหลักการฝึกสมาธิในขั้นจิตสิกขาในข้อ ๑.๒ ของวิธีสอนแบบไตรสิกขา แล้วเอาจิตอันแน่นนั้น พิจารณาความไม่เที่ยง ทนทานไม่ได้ เกิดแล้วก็ดับไปของลมหายใจ พิจารณาความเกิดดับนี้ไปยังร่างกายของตน ของคนอื่น ผู้เรียนจะสามารถบรรยาย

ลักษณะของสิ่งที่เกิดในการพิจารณา ความรู้สึกในขณะที่พิจารณาได้

๓. วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา หมายถึง วิธีสอนที่ผู้สอนเสนอสถานการณ์ที่เป็นปัญหาของการปฏิบัติศีลหรือการขาดหลักธรรม ให้ผู้เรียนสนทนากันจนได้ข้อสรุปความรู้ทางธรรม โดยมีลักษณะการสนทนา ๓ ลักษณะ ดังนี้

๓.๑ อภิปรายตามหัวข้อธรรมในหมู่ผู้เรียน จนผู้เรียนสรุปหลักธรรมได้

๓.๒ ซักถามกันระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน โดยผู้เรียนเป็นฝ่ายถาม ผู้สอนเป็นฝ่ายตอบ หรือผู้สอนเป็นฝ่ายถาม ผู้เรียนเป็นฝ่ายตอบ หรือผู้เรียนและผู้สอนผลัดกันถามผลัดกันตอบ จนผู้เรียนสรุปหลักธรรมได้

๓.๓ ตั้งตัวแทนขึ้นซักถามกันระหว่างผู้เรียนสองฝ่าย จนสรุปหลักธรรมได้

ลักษณะการสนทนาทั้งสามนี้ ในบางคาบอาจมีทั้งสามลักษณะสลับกันไป ในบางคาบอาจเลือกสนทนาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ตามความเหมาะสมแก่เนื้อหา

๔. ผูกอภิปรายสู่สถานการณ์ หมายถึง การฝึกสนทนาทั้งสามลักษณะ ในวิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา แต่สถานการณ์ที่สนทนานั้นไม่ใช่หัวข้อธรรมที่ใช้ในการวิจัย

๕. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หมายถึง ความสามารถในการตอบแบบทดสอบ วัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจรรยาวิชาเรื่อง เบญจศีลและธรรมาธรรม ในลักษณะพุทธิพิสัย(ปริยัติ)

๖. เบญจศีล หมายถึง ข้อปฏิบัติเพื่อความเป็นปกติทางกาย วาจา โดยมี ๖ ประการ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ๕ ประการ และมีข้อปฏิบัติอีก ๕ ประการ (เบญจธรรม) สำหรับปฏิบัติควบเป็นคู่ๆ ดังนี้

เบญจศีล	เบญจธรรม
๑. เว้นจากการ เบียดเบียนทำร้ายร่างกายคนอื่นสัตว์อื่น	มีความเมตตากรุณา
๒. เว้นจากการ เบียดเบียนทำร้ายทรัพย์สินของผู้อื่นสัตว์อื่น	ประกอบสัมมาอาชีพ
๓. เว้นจากการ เบียดเบียนทำร้ายของรักของใคร่ของคนอื่นสัตว์อื่น	มีความพอใจในของรักของใคร่ของตนหรือสั่วรวมในกาม
๔. เว้นจากการ เบียดเบียนสิทธิอันชอบธรรมของผู้อื่นด้วยวาจา	มีความซื่อสัตย์
๕. เว้นจากการ เบียดเบียนสิทธิสัมปัตติของตนจนเบียดเบียนผู้อื่น	มีสติสัมปชัญญะ

๓. ขรวาสาธรรม หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ใช้ในการรักษาเบญจศีล โดยมีการปฏิบัติ
ตามลำดับ ดังนี้

๓.๑ ตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติตามหลักเบญจศีล (สัจจะ)

๓.๒ ยับยั้งความต้องการที่จะกระทำความผิดหลักเบญจศีล และบังคับใจ - ปลูกปลอบใจ
ให้มั่นคงในการรักษาเบญจศีล (หเมะ)

๓.๓ ออกทนเมื่อได้รับความลำบากใจ เมื่อจิตฝ่ายต่ำที่คอยจู่จ้องให้ประพฤตินิโคศล
ต่อสู้กับจิตฝ่ายสูงที่คอยจ้องให้รักษาศีล ออกทนต่อความลำบากกายในการฝึกความเคยชิน
จากที่เคยทำตามใจฝ่ายต่ำ มารักษาเบญจศีล (ขันติ)

๓.๔ สละอารมณ์ร้ายที่เป็นอุปสรรคต่อการรักษาเบญจศีลให้ออกไปจากใจ และสละ
วัตถุสิ่งของให้เป็นทาน เพื่อกล่อมเกล่าจิตใจให้มั่นคงในการรักษาเบญจศีล (จาคะ)

๔. การใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม หมายถึง ความสามารถ
ในการเลือกหลักธรรมมาแก้ปัญหาในสถานการณ์ที่กำหนดให้ในแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรม
ในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม

๕. หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม หมายถึง การยึดหลักธรรมใน
พระพุทธศาสนาที่บุคคลใช้เป็นเกณฑ์ในการควบคุมความประพฤติของตน ให้อยู่ในขอบข่าย
ของเบญจศีล ผู้วิจัยแบ่งโดยอาศัยเกณฑ์ข้างข้อที่ปรากฏในสังคมไทย และบางข้อ
ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็น ๓ ระดับ ดังนี้

๕.๑ หลักธรรมระดับจารีตประเพณี คือ ไม่ประพฤตินิโคศลหลักเบญจศีล เพราะ
ไม่มีโอกาสหรือเพราะสังคมลงโทษ รวมไปถึงการอยากขึ้นสวรรค์ กลัวตกนรก
ถ้าคราวใดมีโอกาสและไม่มีใครเอาโทษ ก็กระทำความผิดหลักเบญจศีลได้

๕.๒ หลักธรรมระดับเหตุผลทางตรรก ได้แก่ หลักการที่เกิดจากการคิดอนุมาน
อุปมาน จากประสบการณ์ของตนแล้วถ่ายโยงมายังหลักการ ไม่ใช่จากการเห็นสภาวะจริง
ตามธรรมชาติ คือ ไม่ประพฤตินิโคศลหลักเบญจศีลเพราะละอายใจหรือเพราะเห็นอกเห็นใจคนอื่น

๔.๓ หลักการเข้าใจความจริงของสภาพธรรมชาติ ที่เปลี่ยนแปลง ไม่คงทน
จนหมดความยึดมั่นในสิ่งต่างๆ ว่าน่าเอา น่าเป็น คือ ไม่ประพฤติดิฉหลักเบญจศีล เพราะ
เข้าใจชัดเจนว่า ความต้องการที่จะประพฤติดิฉเบญจศีลเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วผ่านไป
แต่ถ้ากระทำไปตามใจจะก่อทุกข์โทษต่อตนเองและผู้อื่น ยิ่งตามใจตนเอง (ในการทำชั่ว)
ได้ครั้งหนึ่ง ก็ยิ่งอยากตามใจตนเองในการทำชั่วด้านอื่นๆ คราวอื่นๆ ยิ่งๆ ขึ้นไป
ไม่มีที่สิ้นสุด

ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปัญญาและทางแห่งปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนา

ปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง ความรู้ที่เป็นเหตุให้รู้นั้น เห็นความเกิดดับ^{*} เป็นความรู้ที่ทำให้ผู้รู้หลุดพ้นจากความทุกข์ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ ๑๔, ๒๕๑๔ : ๔๔๓) ปัญญาเป็นของปัจเจกชน คือ เกิดแจ้งในตัวของบุคคลและเป็นผลต่อทัศนคติ ความประพฤติของผู้นั้น ปัญญามีหลายประเภท แยกแยะตามลักษณะการเกิดปัญญาแล้ว ปัญญาแยกได้เป็น ๓ ประเภท คือ สุตามยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ ๓๕, ๒๕๑๔ : ๔๓๕ - ๔๓๖) หนทางที่จะก้าวล่วง ความทุกข์มีทางเดียว คือ การเจริญสติปัฏฐาน๔ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ ๑๐, ๒๕๑๔ : ๒๕๓) และการสร้างปัญญาของผู้เรียน อาศัยปัจจัยเกื้อกูล ๒ ประการ คือ โยนิโสมนสิการ และความมีกัลยาณมิตร (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ ๒๐, ๒๕๑๔ : ๑๑ - ๑๔)

พระราชวรมุณี (พระราชวรมุณี ๒๕๑๔ข : ๖๖) ให้นิยามคำว่า ปัญญาและปัจจัยให้เกิดปัญญา ไว้ว่า ปัญญาแบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ

๑. สุตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดแต่การฟัง การเล่าเรียน
๒. จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดแต่การคิดพิจารณาหาเหตุผล
๓. ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดแต่การฝึกอบรม ลงมือปฏิบัติ

ปัจจัยให้เกิดปัญญามี ๒ ทาง คือ

๑. ปรโตโฆสะ คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สอนทวนซักถาม จากครู คือกัลยาณมิตร

*ความเกิดดับ หมายถึง การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป หรือความอยู่ภายใต้กฎของไตรลักษณ์ ของชั้นนี้ เมื่อเห็นความเกิดดับมากๆ ความสำคัญมั่นหมาย อุปาทานต่างๆ จะหมดไป

๒. โยนิโสมนสิการ คือ กระทำในใจให้แยบคาย มองสิ่งต่างๆ ด้วยความคึกพิจารณา สืบสาวหาเหตุแยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะหรือตามความสัมพันธ์ แห่งเหตุปัจจัย เรียกว่าใช้ความคิดถูกวิธี

วรมัชฌิมิกกุ (พระวรคคั วรมัชฌิม ๒๕๒๒ : ๑๓๔, ๒๑๑) กล่าวถึงปัญญา มีใจความสอดคล้องกับพระราชนิพนธ์ว่า ปัญญาเกิดขึ้นได้หลายทาง เช่น

ปรโตโฆสะ แปลว่า เสียงจากบัญญัติ ผู้

โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจให้ชอบด้วยเหตุ

๓. ธรรมศรี (ธ. ธรรมศรี ๒๕๑๓ : ๔๙) กล่าวถึงโยนิโสมนสิการ ในลักษณะของ การภาวนาว่า การภาวนามี ๒ อย่าง คือ

สมถภาวนา แปลว่า ทำใจให้สงบ หมายถึงทำให้ใจเป็นสมาธิ

วิปัสสนาภาวนา แปลว่า ทำความเห็นแจ้งให้เจริญ หรือ ทำความเห็นตาม ความเป็นจริงให้เจริญ หมายถึง ให้ศึกษาความจริงตามธรรมชาติ คือ ไตรลักษณ์ในสิ่งต่างๆ

วรมัชฌิมิกกุ (พระวรคคั วรมัชฌิม ๒๕๒๓ : ๑๔๑ - ๑๔๒) กล่าวถึง สมาธิ วิปัสสนาไว้ สรุปได้ว่า สมาธิวิปัสสนามี ๒ อย่าง คือ

๑. เพ่งวัตถุ เอาจิตผูกไว้ - จกจ่อไว้ที่วัตถุแห่งการเพ่ง การเพ่งอย่างนี้ได้สมาธิ

๒. เพ่งคุณลักษณะ เช่น เวลารัก โกรธ ก็รู้สึกต่ออาการของความรัก โกรธ เพ่งคุณสภาวะเหล่านั้นที่ปรากฏแก่จิต จนกระทั่งมันหายไป เพ่งดูเข้าบ่อยๆ จนเห็นความเหลวไหล ไร้สาระ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ของอารมณ์ จนปล่อยความยึดมั่น เพ่งอย่างนี้ได้วิปัสสนา การเพ่งคุณลักษณะนี้ ต้องเพ่งดูจากอารมณ์จริงๆ ไม่ใช่การนึกคิดเอาตามหลักการคิดคำนวณ คาคะเน แต่เป็นการศึกษาด้วยการเฝ้าตามดูอย่างจกจ่อเท่านั้น

พุทธศาสนิกกุ บรรยายเรื่องสมถวิปัสสนาไว้ในเรื่องการ เจริญสติปัฏฐาน อันเป็น หนทางเดียวในการก้าวล่วงความทุกข์ ไว้ในหนังสือสุญญตาปริทรรศน์ (พุทธศาสนิกกุ ๒๕๑๕ : ๓๔ - ๔๔) และหนังสือพุทธจริยธรรม (พุทธศาสนิกกุ ๒๕๑๖ : ๓๔๓ - ๔๐๓) เป็นใจความสอดคล้องกันว่า

สติปัฏฐาน แปลว่า การตั้งสติไว้อย่างทั่วถึง เมื่อมีหรือปฏิบัติสติปัฏฐานอยู่นั้น ก็คือ กำลังมีหรือปฏิบัติคือ สมาธิ ปัญญาพร้อมอยู่แล้ว สติปัฏฐานมี ๔ อย่าง คือ

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน* เอากายมาเป็นอารมณ์ในการเพ่ง เช่น ถ้ากำหนด^๒ ลมหายใจ ก็กำหนดรู้ลมหายใจยาว(เมื่อหายใจยาว) กำหนดรู้ลมหายใจสั้น(เมื่อหายใจสั้น) กำหนดรู้ลมหายใจทั้งปวง ว่ามันเป็นของปรุงแต่งกาย ลมหายใจเกี่ยวเนื่องกับกาย (เช่น เมื่อมีลมหายใจ กายเราก็มึ่ าลา) แล้วหาลมหายใจให้ละเอียดลงเรื่อยๆ (ร่างับ) จนเป็นสมาธิ (เรียกว่าสมถะ) แล้วยกอารมณ์ขึ้นสู่พระไตรลักษณ์^๓ คือ พิจารณาว่ากาย (ที่เนื่องกับลมหายใจ) ไม่เที่ยง ทนทานถาวร^๔อยู่ไม่ได้ ไม่มีตัวตนสำหรับจะยึดว่าเป็นเรา เป็นลมหายใจของเรา ลมหายใจไม่เที่ยงอย่างไร กายเราก็มึ่เที่ยงอย่างนั้น

๒. เวทนูปัสสนาสติปัฏฐาน^๕ เอาเวทนาเป็นอารมณ์ เช่น กำหนดรู้สุขเวทนา ที่เกิดในสมาธิ คือ กำหนดกบิติ กำหนดสุข กำหนดว่าเวทนานี้ปรุงแต่งจิต(ทำนองเดียวกับลมหายใจ ปรุงแต่งกาย) ทำการปรุงแต่งนั้นให้ร่างับ พอจิตเป็นสมาธิก็ยกอารมณ์ขึ้นสู่พระไตรลักษณ์

* กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการพิจารณาสภาพจริงที่เนื่องด้วยกายโดยวิธีต่างๆ คือ

๑. อานาปานะ	รู้กายคือลมหายใจ	มี ๔ อย่าง
๒. อริยาบท	รู้กายคืออริยาบท	มี ๔ อย่าง
๓. สัมผัสสัญญาะ	รู้กายคือการเคลื่อนไหว	มี ๙ อย่าง
๔. ปฏิภูล	รู้ของไม่สะอาดในกาย	มี ๓๑ อย่าง
๕. ธาตุ	รู้กายประกอบด้วยธาตุ	มี ๔ อย่าง
๖. นวสีวลิกา	รู้กายเปรียบด้วยซากศพ	มี ๔ อย่าง

^๒กำหนด คือ กำหนดรู้ ได้แก่ การเฝ้าดูอย่างจกจ่อและรู้อาการ รู้ลักษณะ รู้ผล รู้วิธีเข้าไปเกี่ยวข้องกับ

^๓ไตรลักษณ์ คือ ลักษณะร่วมของทุกสิ่งในโลก ได้แก่ ลักษณะที่ไม่เที่ยงยืน(อนิจจัง) ทนทานถาวร อยู่ไม่ได้(ทุกข์) ไม่มีตัวตนหรือสาระให้ยึดว่าเป็นตัวเรา ของเรา(อนัตตา)

^๔เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การพิจารณาความรู้สึกทั้งสาม โดยอาการต่างๆ มีเจืออาามิส หรือไม่เจืออาามิส เป็นต้น มี ๔ อย่าง

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน* เพ่งลักษณะจิตที่ถูกเวทนาปรุงแต่ง (เช่น เวลาโกรธ อาการของจิตเป็นอย่างไร) แล้วระคองจิตให้ตั้งมั่น พอจิตเป็นสมาธิก็ยกอารมณ์ขึ้นสู่พระไตรลักษณ์

๔. ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน^๒ กำหนดรู้ความจริงที่เกิดอยู่ในกาย เวทนา จิต หรือ สิ่งทั้งปวง คือ เปลี่ยนจุดที่เพ่งอาการของกาย เวทนา จิต มาเพ่งธรรมที่อยู่ในกาย เวทนา จิต ซึ่งมีอยู่ว่า ปกติมี "ความไม่เที่ยง" อยู่ มี "ความคลาย - ว่าง" อยู่ มี "ความดับสนิทแห่งตัวตน" อยู่

สรุปสั้นๆ ว่า การเจริญสติปัฏฐาน คือ การฝึกจิตให้กำหนดคลึงใดสิ่งหนึ่ง ที่เราต้องการจนจิตสงบ แล้วกำหนดความไม่มีตัวตน(อนัตตา) จนเกิดความเบื่อหน่ายต่อ สิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา(นิพพิทา) จึงคลายออกจากความยึดมั่น(วิราคะ) และเห็นภาวะที่ความเป็นตัวตนหรือทุกข์นี้ดับไป(นิโรธ)

*จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาจิตที่มีภาวะต่างๆ มีเจือกิเลสหรือไม่ เป็นต้น มี ๑๖ อย่าง

^๒ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาธรรมทั้งหลาย เป็นข้อๆ คือ

๑. ว่าด้วยนิรวณ	มี ๕ อย่าง
๒. ว่าด้วยอุปาทานขันธ	มี ๕ อย่าง
๓. ว่าด้วยอายตนะภายในภายนอก	มี ๖ อย่าง
๔. ว่าด้วยโพชฌงค์	มี ๗ อย่าง
๕. ว่าด้วยอริยสัจ	มี ๔ อย่าง

คือ ก. ทุกข์ ๑๒ ชนิด

ข. สมุทัย ๑๐ หมวด

ค. นิโรธ ๑๐ หมวด

ง. มรรคมรรค ๘ องค์

นอกจากนี้พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๒๓ : ๔๖๑ - ๔๖๒) ได้บรรยายถึงหลักทั่วไปสำหรับการที่จะรู้จักและเข้าใจปริยัติ ไตรลักษณ์ ในลักษณะของไถวัลยธรรมว่ามี ๔ อย่าง คือ

๑. อาศัยการฟัง - อ่าน แล้วเชื่อไปตามที่อ่านหรือฟัง
๒. อาศัยการใช้เหตุผล เอาสิ่งที่ได้ยินได้อ่านนั้นมาใช้เหตุผล ให้เข้าใจ ซึ่งแม้ว่าจะเป็นการใช้เหตุผลทางตรรกหรือทางปรัชญา ก็ยังถือว่าเป็นรู้จักใช้เหตุผล
๓. อาศัยการปฏิบัติ เอาสิ่งที่เชื่อจากการหาเหตุผลนั้นมาปฏิบัติ แล้วสังเกตเอาจากการปฏิบัติ ว่าตรงกับที่ได้ยินได้อ่านมาหรือไม่
๔. อาศัยการชิมรสหรือการเข้าถึงสิ่งนั้น เป็นขั้นที่รู้จักสิ่งนั้นโดยชัดเจน แท้จริง ถูกต้อง สมบูรณ์ เช่น เห็นแจ้งในนิโรธ จิตก็จะปลอดทุกข์

จากทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องข้างต้น สรุปได้ว่า ปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นปัญญาที่เป็นเหตุให้บุคคลพ้นทุกข์ การที่บุคคลจะสร้างปัญญาขึ้นในตนนั้น วิธีหนึ่ง อาศัยการฟัง การสนทนาธรรมกับกัลยาณมิตร คือ ผู้รู้ ผู้มีปัญญา การใช้เหตุผลในสิ่งที่รู้จากผู้อื่น อีกวิธีหนึ่ง คือ การปฏิบัติธรรมแล้วศึกษาการปฏิบัติตนภายในใจให้แนบกาย ให้รู้สัจของภาวะที่เข้าถึงธรรมนั้น การกระทำในใจให้แนบคายนั้น ทำได้โดยทำจิตให้สงบจากความฟุ้งซ่าน แล้วใช้จิตที่สงบนั้นพิจารณาสิ่งต่างๆ ตามสภาพที่เป็นจริงของมัน จากการสร้างปัญญาในลักษณะดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นถึงวิธีสอนสองลักษณะ คือ

๑. วิธีสอนที่เน้นการถ่ายทอดความรู้จากครู โดยการฟังและการสนทนาของผู้เรียน
๒. วิธีสอนที่เน้นการพิจารณาธรรมควบคู่กับการปฏิบัติธรรมของผู้เรียนเอง

ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับจุดมุ่งหมาย หลักการสอนและพุทธวิธีสอน

ในวิธีสอนใดๆก็ตาม จะต้องมียุคมุ่งหมายและหลักการสอน พุทธวิธีก็เช่นกัน พระพุทธองค์ทรงมีจุดมุ่งหมายและหลักในการสอน ดังจะเห็นได้จากพุทธชาดที่ประทานแก่ผู้ขอบวชที่ยังไม่บรรลุมรรคผลว่า "เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด" (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๔, ๒๕๑๔ : ๒๔) และทรงกำหนดหลักในการแสดงธรรมไว้ดังนี้

๑. เราจักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ
๒. เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ
๓. เราจักกล่าวชี้แจงโดยอาศัยความเมตตา
๔. เราจักไม่แสดงด้วยเหตุนั้นแก่อวมิส (สินจ้าง รางวัล)
๕. เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๒๐

๒๕๑๔ : ๒๕)

จากพุทธคำรสนี้กล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงมีจุดมุ่งหมายในการสอนหรือแสดงธรรม เพื่อให้ผู้เรียนพ้นจากความทุกข์ และแสดงธรรมด้วยความเมตตา หวังให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังมีผู้อธิบายถึงความมุ่งหมาย หลักการสอน วิธีสอนของพระพุทธเจ้าไว้อีกหลายลักษณะ ดังเช่น

ประสาร ทองภักดี (ประสาร ทองภักดี ๒๕๑๓ : ๒๓-๑๒๓) กล่าวถึงจุดมุ่งหมาย หลักการสอนของพระพุทธเจ้าไว้ สรุปได้ว่า

ความมุ่งหมายในแผนการศึกษาของพระพุทธเจ้า ก็คือ ทรงสอนเพื่อให้ทุกคนรู้จักสอนตนเอง เพื่อให้พ้นทุกข์ คือ ทุกข์ชั้นนอกได้แก่ความทุกข์ชั้นในเกิดจากความขาดแคลนปัจจัยในการครองชีพ และทุกข์ชั้นในได้แก่ ทุกข์ที่เกิดจากกิเลสรัดตรึงใจ หลักการสอนของพระพุทธเจ้ามี ๕ ข้อ คือ

๑. สอนเท่าที่ควรจะรู้ เช่น สอนฆราวาสธรรมแก่ผู้ครองเรือน^๑
๒. สอนอย่างมีเหตุผล เช่น สอนว่าสมุทัยเป็นเหตุให้เกิดทุกข์^๒
๓. สอนอย่างรับรองผล เช่น ถ้าต้องการทำอะไรให้สำเร็จก็ให้ปฏิบัติอิทธิบาทสี่^๓
๔. ต้องรู้จักบุคคลที่จะสอน โดยพิจารณาจากจริต^๔
๕. สอนจากสิ่งที่รู้แล้วไปยังสิ่งที่ยังไม่รู้ เช่น เรื่องอริยสัจสี่ ทรงสอนทุกข์สัจก่อน เพราะความทุกข์เป็นสิ่งที่ทุกคนประสบอยู่แล้ว
๖. สอนจากสิ่งที่เห็นง่ายไปหาสิ่งที่เห็นยาก
๗. สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม
๘. เลือกธรรมที่จะสอนให้เหมาะกับบุคคล เช่น สอนพรหมวิหารสี่^๕ แก่ผู้ใหญ่
๙. สอนโดยใช้อุปกรณ์ พระพุทธองค์ทรงใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วเป็นอุปกรณ์ ได้แก่
- ๙.๑ ใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น สอนนางปฐาจารา^๖

^๑ฆราวาสธรรม เป็นธรรมสำหรับชาวบ้าน มี ๔ ข้อ คือ สัจจะ หمة ขันติ จาคะ

^๒ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นอริยสัจสี่ โดยสมุทัยทำให้เกิดทุกข์ มรรคทำให้เห็นแจ้งนิโรธ "อิทธิบาทสี่" มี ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

^๔จริต๖ เป็นจิตลักษณะของคนตามแนวที่พระพุทธเจ้าทรงแบ่งไว้ ได้แก่ โทสะจริต โมหะจริต ราคะจริต วิทกจริต สัทธาจริต และพุทธิจริต หมายรวมถึงอารมณ์ของผู้เรียนขณะเรียนด้วย

^๕พรหมวิหารสี่ คือ ธรรมที่ทำให้คนเป็นผู้ใหญ่ มี เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

^๖นางปฐาจารา เป็นพระอรหันต์ฝ่ายภิกษุณีในสมัยพุทธกาล เมื่อนางเป็นฆราวาสนั้น

นางต้องสูญเสียสามี ลูก ๒ คน และพ่อแม่อายุในวันเดียวกัน พระพุทธองค์ทรงใช้เหตุการณ์นี้ชี้ให้นางเห็นว่าสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่มีอะไรเป็นสาระที่ควรยึดมั่น ถือมั่น นางจึงของบรพชาและบรรลुพระอรหันต์ในเวลาต่อมา

๔.๒ ใช้ภาพนิมิตเหมือนฉายภาพยนตร์ เช่น การสอนนางรูปนันทา^๑

๔.๓ ให้ทดลองด้วยตนเอง เช่น การสอนพระรูปันถก^๒

เกี่ยวกับพุทธวิธีสอน ประสาร ทองภักดี (ประสาร ทองภักดี ๒๕๑๓ : ๒๗ - ๑๒๓)
ได้เสนอไว้ในลำดับต่อมา ๒ วิธี คือ

๑. สอนโดยอุปมาอุปไมย คือ การเปรียบเทียบให้เห็นจริงเป็นรูปธรรม แม้แต่
พระพุทธเจ้าเองก็ยังทรงใช้การเปรียบเทียบนี้ จึงได้ตรัสรู้ โดยเปรียบเทียบการชิงสายพิน
กับการบำเพ็ญเพียรของพระองค์

๒. สอนด้วยวิธีธรรมสภาจณาหรือปุจฉาวิสัชนา การสอนแบบนี้เปิดโอกาสให้ผู้เรียน
ได้ใช้ความคิดเพื่อหาคำตอบด้วยตนเอง ซึ่งทำให้เข้าใจลึกซึ้ง เป็นความเข้าใจที่มั่นคง
วิธีสอนนี้ พระองค์ทรงใช้หลายครั้ง เช่น การสอนพาวรีพราหมณ์^๓ ในสมัยพุทธกาลพระภิกษุ
สนทนาธรรมกันเสมอ พระพุทธเจ้าก็มักเสด็จมาเป็นประธานด้วย ทำให้ผู้เข้าประชุม
ได้รับความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และปรากฏว่ามีผู้บรรลุอรหัตผลด้วยพุทธวิธีสอนนี้อยู่เสมอ

นางรูปนันทา เป็นหญิงรูปงามและภาคภูมิใจในรูปของตนมาก พระพุทธเจ้าทรงนิมนต์ให้นาง
เห็นหญิงสาวสวยกว่านางมากให้นางได้เห็นความร่วงโรยของนางนิมนต์นั้น จากสาวรุ่นไปที่ละน้อย
จนกลายเป็นเพียงกระดูกนางจึงได้คิดและบำเพ็ญเพียรจนบรรลุอรหัตผลในเวลาต่อมา

๒ พระรูปันถก เป็นคนปัญญาทึบ ใครสอนธรรมะอะไรท่านก็จำไม่ได้ จนคิดว่าหมกศาสนา
ในพระพุทธศาสนาจึงคิดจะสึก พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปอนุเคราะห์ และให้พระรูปันถก
ลูบผ้าขาวชิ้นหนึ่ง ครั้นจิตหายฟุ้งซ่าน พระรูปันถกสังเกตเห็นผ้าขาวนั้นเปลี่ยนสีไป
เพราะฝุ่นละออง จึงเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ บรรลุพระอรหัตผลในเวลานั้น

๓ พาวรีพราหมณ์ เป็นผู้สอนลัทธินอกศาสนาพุทธ ได้ยินกิตติศัพท์ของพระพุทธเจ้า จะไปเฝ้าเอง
ก็กลัวเสียเชิง จึงถูกคำถามให้ศิษย์ ๑๖ คน ไปทูลถามพระพุทธเจ้า ผลจากการปุจฉา
วิสัชนาครั้งนี้ ศิษย์ของพาวรีพราหมณ์ขอบวชทั้ง ๑๖ คน ภายหลังพาวรีพราหมณ์
ก็ตามมาบวชด้วย

พระราชวรมุณี(ป.ป.อ. ๒๕๐๔ : ๓-๑๔) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายและหลักการสอนตามแนวพระพุทธศาสนา ตลอดจนพุทธวิธีสอนเพิ่มเติมจาก ประสาร ทองภักดีไว้ว่า ระบบการศึกษาของพุทธศาสนา มีความมุ่งหมายให้มนุษย์แก้ปัญหาของตนได้ ผู้สอนมีหน้าที่ชี้ทางให้ผู้เรียนเข้าสู่ปัญญาคายตนเอง ผู้เรียนต้องเป็นผู้ลงมือกระทำใ้มากที่สุด เพื่อให้ตนเองเกิดปัญญา และปัญญาเป็นสิ่งที่ยึดเยือกไม่ได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงมีหลักการสอนดังนี้

๑. สอนจากสิ่งที่รู้ เห็น เข้าใจง่ายหรือเข้าใจอยู่แล้วไปหาสิ่งที่รู้ เห็น เข้าใจยากหรือยังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ

๒. สอนเนื้อหาที่ค่อยๆ ลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับและต่อเนื่องกัน เป็นสายลงไป

๓. ถ้าเป็นสิ่งที่แสดงได้ ฟังสอนด้วยของจริงให้ผู้เรียนได้ดู ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง

๔. สอนตรงเนื้อหา ไม่วกวน

๕. สอนอย่างมีเหตุผล ตรงตามความเป็นจริง

๖. สอนเท่าที่จำเป็นแก่ผู้เรียน ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนรู้มาก*

๗. คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น คำนึงถึงสติปัญญา แล้วปรับการสอนให้เหมาะกับบุคคล

๘. คำนึงถึงความพร้อมของผู้เรียน เช่น ไม่ทรงสอนพระเมฆิยะ^๒

๙. ให้ผู้เรียนลงมือกระทำเอง เช่น สอนพระจูฬปันถก

*ข้อความนี้ถอดมาจากพุทธพจน์ ที่ว่าความรู้ของพระองค์เปรียบเหมือนจำนวนใบไม้ในป่า แต่ที่ทรงสอนนั้น เปรียบเหมือนจำนวนใบไม้ในกำมือซึ่งก็เพียงพอแล้วที่จะทำให้พ้นทุกข์

^๒พระเมฆิยะกราบทูลขอพุทธโอวาทในการบำเพ็ญเพียรในที่สงัด พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าพระเมฆิยะยังไม่พร้อมจึงให้รอก่อน แต่พระเมฆิยะรอไม่ไหวจึงไปบำเพ็ญเพียรเอง ไม่นานก็ทนไม่ไหวต้องย้อนกลับมาใหม่

๑๐. สอนให้รู้สีกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง
ให้แสดงความคิดเห็นโต้ตอบโดยเสรีตามวิถีทางแห่งปัญญา มักอยู่ในรูปของการซักถาม
ซึ่งแยกได้ ๒ ลักษณะคือ ล้อให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นและวินิจฉัยเอง ผู้สอนเป็นผู้ถาม
กับให้มีการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี มุ่งหาความรู้ไม่ใช่แสดงภูมิคุ้มกัน

๑๑. เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษ

๑๒. สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง ทำให้ผู้เรียนต้องการเรียน
ภูมิใจในการเรียน

๑๓. สอนมุ่งเนื้อหา ไม่กระเทย ไม่เสียสละใคร

๑๔. สอนโดยเคารพต่อผู้เรียน ตั้งใจสอน มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน

๑๕. ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล สละสลวยเข้าใจง่าย

๑๖. ทรงมีลีลาในการสอนทุกครั้ง ดังนี้

๑๖.๑ สันติสนา อธิบายให้เห็นชัดแจ่มแจ้ง

๑๖.๒ สมาทพนา ชักจูงให้เห็นจริงควย หรือเห็นคล้อยตาม

๑๖.๓ สมุตเตชนา เราให้เกิดกำลังใจ มั่นใจว่าจะปฏิบัติได้สำเร็จ

๑๖.๔ สัมปัทสนา ชโลมใจให้ชุ่มชื่น พังไม่เบื่อ มองเห็นประโยชน์

ในการปฏิบัติธรรมนั้น

๑๗. บกอุทฺทหาธรรม์และเล่านิทานประกอบการสอน อันจะช่วยให้จำแม่นยำ เห็นจริง
เพลึกเพลิน

๑๘. ใช้อุปกรณ์การสอน การทนายปัญหาแต่ทรงใช้กับคนอายุน้อย เช่น พระราหูล

๑๙. รอโอกาส จังหวะในการสอน เช่น สอนโอวาทปาฏิโมกข์ในวันมาฆบูชา

๒๐. มีความยืดหยุ่นในการสอน เช่น การสอนอาฬวกยักษ์*

๒๑. มีการลงโทษและให้รางวัลอย่างเหมาะสม

ส่วนวิธีการสอนของพระพุทธเจ้านั้น พระราชมุนี อธิบายต่อไป มีใจความว่า

๑. สักกัจฉาหรือสนทนา เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อย ทั้งกับผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสในพุทธศาสนา ไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมอยู่เสมอว่า การสนทนาธรรมในกาลอันควรเป็นอุดมมงคล ในการสนทนาซักถามนั้น พระพุทธเจ้าทรงแยกคำถามไว้ เพื่อพิจารณาในการตอบให้เหมาะสม เป็น ๔ ประเภท คือ

๑.๑ เอกัณเฑาะกรณียปัญหา ให้ตอบตรงไปตรงมาตายตัว ไม่ต้องขยายความ เช่นถามว่า จักขุเป็นอนิจจังหรือ ก็ตอบว่า ถูกแล้ว

๑.๒ ปฏิปุจฉากรณียปัญหา ปัญหาแบบนี้ต้องย้อนถามก่อนว่าต้องการคำตอบแง่ใด เช่น ถามว่า โสตเหมือนจักขุหรือ ต้องย้อนถามก่อนว่าเอาแง่ใด เพราะในแง่การมอง โสตไม่เหมือนจักขุ แต่ในแง่อนิจจังแล้วโสตกัยจักขุเหมือนกัน

๑.๓ วิทษกรณียปัญหา เป็นปัญหาที่ต้องแยกความตอบ เช่น ถามว่า สิ่งที่เป็นอนิจจัง คือจักขุใช่ไหม ต้องตอบว่า ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้นที่เป็นอนิจจัง ยังมี...

๑.๔ รูปณียปัญหา เป็นปัญหาที่ไม่เกิดประโยชน์ต่อการเรียน ให้ผู้แสดงธรรมยับยั้งเสีย สุนน อมรวิวัณณ ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับพุทธวิธีสอนไว้ในหนังสือ ๒ เล่ม ว่า พุทธวิธีสอนที่ควรประยุกต์มาใช้ในปัจจุบัน คือ ไตรสิกขา (กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๒๒ : ๑๔๔) และธรรมสักกัจฉา และในการสอนพระพุทธองค์ทรงมุ่งให้ผู้เรียนสำเร็จประโยชน์ ๓ ประการ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน (ทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์) ประโยชน์ภายหน้า (สัมปรายิกกัตถประโยชน์) และประโยชน์ในการหลุดพ้นชาติภพสิ้นเชิง (ปรมาตถประโยชน์) (สุนน อมรวิวัณณ ๒๕๑๓ : ๑๔)

*อาฬวกยักษ์ เป็นกษัตริย์ที่ชั่วร้าย เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรด อาฬวกยักษ์ข่มขู่

พระพุทธองค์มาก พระพุทธองค์ไม่กลัว ไม่หนีแต่ยอมให้ขู่ จนอาฬวกยักษ์แปลกใจ จึงทูลถามปัญหาโดยขู่ว่าถ้าตอบไม่ถูกใจจะทำร้าย พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจนอาฬวกยักษ์เลื่อมใส ถึงกับประกาศว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาเมืองอาฬวีเพื่อประโยชน์แก่เขาโดยแท้

รัตนา คันทุนเต็ก (รัตนา คันทุนเต็ก ๒๕๒๓ : ๕๐ - ๕๔) เสนอต่อจาก
 สุนน อมรวิวัฒน์ เป็นใจความว่า จุดมุ่งหมายในปัจจุบัน เป็นจุดมุ่งหมายเบื้องต้นที่พึงศึกษา
 ปฏิบัติให้เกิดในคนให้จงได้ จุดมุ่งหมายเบื้องต้นนี้เป็นจุดมุ่งหมายที่แต่ละคนพึงกำหนดไว้
 ให้เหมาะสมกับหน้าที่บทบาทของตน เพื่อทำชีวิตให้ดีขึ้นกว่าเดิม และจุดมุ่งหมายเบื้องปลาย
 คือ ความเป็นอิสระจากทุกข์

พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๑๒ : ๒๑๒ - ๒๑๕) แบ่งพุทธวิธีสอนออกเป็น
 เป็นประเภทใหญ่ๆ ๓ ประเภท คือ

๑. สอนโดยพูดให้ฟัง
๒. สอนโดยทำให้ดู
๓. สอนโดยรับประโยชน์ คือมีความสุขใหญ่ (รับผลจากการปฏิบัติธรรม)

จากการสอนดังกล่าว จึงมีวิธีเรียนอยู่ ๒ วิธี คือ เรียนอย่างแรก หมายถึงการฟัง
 การศึกษา เรียนอย่างที่สอง คือทำลงไปจริงๆ ได้แก่การปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา (ไตรสิกขา)

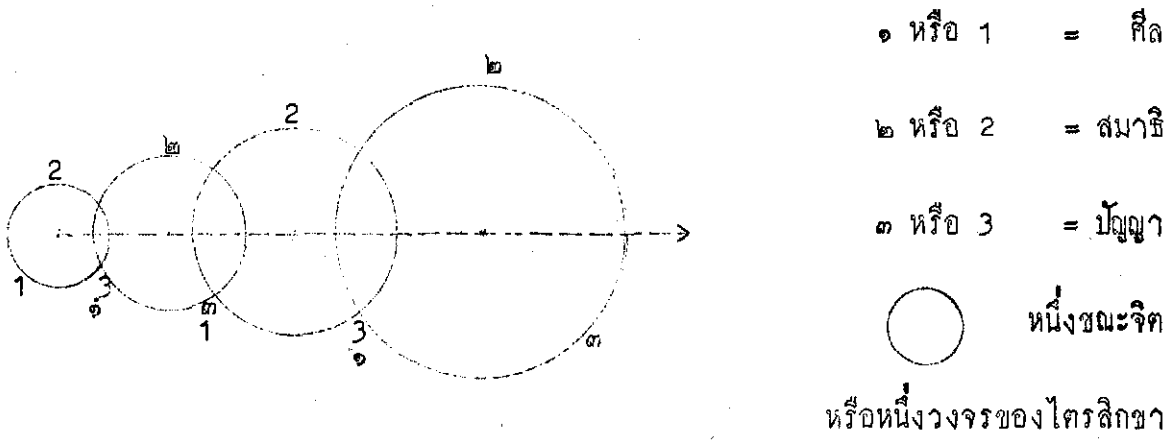
จากข้อเสนอแนะทั้งหลายนี้ ชี้ให้เห็นว่าหลักการสอนของพระพุทธเจ้านั้น
 กำหนดขึ้นโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลทั้งด้านอารมณ์ สติปัญญา ภูมิหลังของผู้เรียน
 การเลือกวิธีสอนและหลักธรรมที่สอนก็เป็นไปโดยมีความมุ่งหมายให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้เรียน
 เป็นสำคัญ นับว่าจุดมุ่งหมายและหลักการสอนของพระพุทธองค์นั้นรัดกุม ทันสมัย สอดคล้อง
 กับหลักการเรียนการสอนในปัจจุบันเป็นอันมาก และวิธีสอนซึ่งเป็นเครื่องหนุนแรง
 ในการเรียนการสอนนั้น แยกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑. วิธีถ่ายทอดความรู้จากผู้สอนไปยังผู้เรียนโดยการบรรยาย การสนทนา
๒. วิธีให้ผู้เรียนปฏิบัติธรรมแล้วศึกษาผลการปฏิบัตินั้น ได้แก่การปฏิบัติไตรสิกขา

ต้องอาศัยกันและกันในการแก้ปัญหา และถ้ามีปัญหาก็คุมสติ สมาธิให้อยู่ในอำนาจได้

ปัญญานันทภิกขุ (ปัญญานันทภิกขุ ๒๕๑๔ : ๒๖) กล่าวว่าศีลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขา หมายถึงการปฏิบัติหรือข้อควรศึกษาค้นคว้าการปฏิบัติ ด้วยประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน โดยเมื่อเกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นพุทธศาสนิกชนต้องค้นหาภายในตนเอง เพื่อให้รู้เหตุของสิ่งนั้น คุณโทษของสิ่งนั้นตามความเป็นจริง เมื่อศึกษาเข้าใจถูกต้องแล้วก็เก็บเป็นประสบการณ์ ใช้เทียบเคียงในการศึกษาครั้งต่อไป ชีวิตพุทธบริษัทต้องอยู่ด้วยการปฏิบัติเพื่อยกระดัดจิตใจให้สูงขึ้นตามลำดับ เมื่อใดเกิดปัญหาขึ้นต้องรู้ทันที่ว่าขณะนั้นสติไม่เพียงพอ ปัญญาไม่เพียงพอ ต้องทำให้สติให้สงบเสียก่อน ครั้นเมื่อจิตสงบแล้วก็ใช้ปัญญาแยกวิเคราะห์ห้ปัจจัยสิ่งนั้นต่อไป ในการวิจัยเรื่องอะไรก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงวางหลักเพื่อรู้กฎธรรมชาติให้เราได้พิจารณา ๓ ประการ คือ สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มีความทุกข์อยู่ในตัวมันเอง เป็นกระแสความเปลี่ยนแปลง

กล่าวโดยสรุป ไตรสิกขา เป็นการสอนที่เน้นบทบาทของผู้เรียนว่าต้องปฏิบัติ โดยสำรวจให้ถูกต้องทางกาย วาจา คือ ขั้นศีล ผูกให้จิตตั้งมั่น มีระเบียบทางการคิด คือ ขั้นสมาธิ และพิจารณาสภาวธรรม หรือสภาพปัญหานั้นจนเกิดความรู้ คือ ขั้นปัญญา และกระบวนการของศีล สมาธิ ปัญญาเกี่ยวเนื่องเป็นเหตุเป็นผลกันและกันตลอดเวลา หรือทุกขณะจิต ดังแผนผังต่อไปนี้

ภาพประกอบ ๑ ความเกี่ยวข้องกันในองค์ประกอบของไตรสิกขา

ขอสรุปคำกล่าวของพุทธทาสภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๑๕ : ๒๐๕) ที่ว่า
 คีล สมาธิ ปัญญา นี้แยกจากกันไม่ได้และผลักดันกันไป จะตั้งต้นที่องค์ใดก็ได้ เช่น มีปัญญาทำให้
 รู้จักรักษาคีล รักษา คีล จึงมีสมาธิง่าย มีสมาธิแล้วทำให้ปัญญาลงขึ้น ปัญญาที่สูงขึ้น
 ส่งให้คีลบริสุทธิ์ขึ้น วงจรนี้สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนางกุณฑลเกส (พระไตรปิฎกภาษาไทย
 ฉบับหลวงเล่มที่ ๓๓, ๒๕๑๔ : ๒๕๔) ที่เล่าถึงการปฏิบัติไตรสิกขาของตนซึ่งสรุปได้ว่า
 (ช่วงที่ ๑) พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่คิณว่าทุกสิ่งในโลกไม่คงาม ไม่ยั่งยืน ไม่มีตัวตนแท้จริง
 คิณพิจารณาตามคำสอนเห็นจริงจึงขอบวช (ช่วงที่ ๒) ครั้นบวชแล้วก็รักษาคีล เจริญสมาธิ
 พิจารณาธรรมอยู่เสมอ วันหนึ่งเห็นแจ้งในสภาพอันไม่มีสาระตัวตนแท้จริงของสิ่งต่างๆ
 จากน้ำล้างเท้า ตัดอุปาทานได้ จึงบรรลุพระอรหันต์ในวันนั้น

ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นว่า ในหลักธรรมเดียวกันแต่เกิดปัญญาในระดับต่างกัน
 ดังเช่นในช่วงที่ ๑ นางกุณฑลเกสยังมีคีล สมาธิต่ำอยู่ จึงมีปัญญาเพียงในระดับอยากบวช
 แต่ยังคงอุปาทานทั้งหมดไม่ได้ ครั้นอบรมคีล สมาธิ ปัญญาสูงขึ้นตามลำดับ ก็บรรลุอรหันต์ได้
 ด้วยธรรมเดิม นั้น ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นอีกประการหนึ่งว่า การศึกษาไตรสิกขานี้
 เริ่มต้นเมื่อใดก็ได้ เรียนได้ทุกอิริยาบถ ทุกขณะจิตในประสบการณ์ของตน

วิธีการปฏิบัติคีล สมาธิ ปัญญา จะแยกกล่าวทีละขั้น ดังต่อไปนี้

๑ คีลสิกขา เป็นการควบคุมตนเองให้อยู่ในความถูกต้องทางกาย วาจา
 ดังมีผู้แสดงความเห็นไว้ ดังต่อไปนี้

พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๑๕ : ๑๓๓ - ๑๔๑) ให้ความเห็นว่าคีลมีขอบเขต
 ตรงที่ปรากฏทางกาย วาจา เป็นการกระทำที่ทำให้ผู้ประพฤติสบายกายใจ และทำให้โลก
 มีสันติภาพ โดยการปฏิบัติเน้นการควบคุมตนเอง เห็นได้จากการอาราธนาคีล
 และคีลไม่ใช่พิธีรีตอง คีลที่เป็นพื้นฐานมี ๕ ข้อ ได้แก่ เบญจคีล

พระราชวรมณี (พระราชวรมณี ๒๕๑๕ : ๗๐) กล่าวไว้สรุปได้ว่า คีล คือ ภาวะ
 ของผู้ที่มีหลักความประพฤติถูกต้องทางกาย วาจา ระบบคีลจะเป็นอย่างไร เกรงครັกเข้มงวด
 เพียงใด ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของระบบการครองชีวิตแบบนั้นๆ โดยปกติถือว่าคีล ๕
 เป็นหลักความประพฤติสามัญสำหรับมนุษย์ ไม่ว่าจะครองชีวิตอยู่ในระดับใด คีลสำหรับระบบชีวิต

แต่ละอย่างต้องมีวินัยจำเพาะให้ฝึก นอกจากเบญจศีลในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งแล้ว นักเรียนต้องมีศีลของนักเรียน คือ วินัยเพื่อความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลต่อวัตถุประสงค์ของการดำเนินชีวิตในโรงเรียน ฯลฯ

สมทรง ปุณฺณทฺธิ (สมทรง ปุณฺณทฺธิ ๒๕๒๓ : ๕๐) เสนอให้สอนเด็กให้รักษาศีล โดยให้ครูนำเด็กรักษาศีลจริงๆ แรกๆ ก็รักษาศีล๕ แล้วค่อยๆ ฝึกศีลที่สูงขึ้นไป เมื่อรักษาแล้วให้ทำรายงานส่งครูว่าต้องต่อสู้กับกิเลสในใจอย่างไร ผลเป็นอย่างไร

สรุปได้ว่า ศีลสิกขา คือ การปฏิบัติตนให้ถูกต้องทางกาย วาจา โดยการควบคุมตนเอง

๑ จิตสิกขา คือ การปฏิบัติเพื่อดำรงสภาพจิตให้ปกติ มั่นคงต่อความถึงาม โดยทั่วไป บุคคลมีจิตสมาธิอยู่แล้วโดยธรรมชาติ และบุคคลควรฝึกให้เป็นสมาธิด้วย เพราะภาวะสมาธินั้น จิตมีความสงบ เต็มไปด้วยสติและสามารถพิจารณาสิ่งต่างๆ ได้ตรงสภาพความเป็นจริง

พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๑๕ : ๑๓๐ - ๑๓๓) กล่าวถึงจิตสิกขาเป็นใจความว่า จิตสิกขาเป็นการฝึกเพื่อบังคับความคิดให้เป็นไปตามที่เราต้องการ ให้มีความสามารถในการข่มใจ มีความอดทนในการต่อสู้กับกิเลส และมีกำลังในการพิจารณาสภาวธรรม เพื่อสร้างปัญญาตามต้องการ จิตสิกขามีหลักในกองปฏิบัติโดยย่อ ๒ ชั้น ตามลำดับดังนี้

๑. เลือกที่สงบ ไม่พลุกพล่านแล้วเลือกอารมณ์ในการเพ่ง ที่สะดวกที่สุด ...
ได้แก่การเพ่งลมหายใจ

๒. ปรับปรุงอารมณ์ให้แปรไปตามที่เราต้องการ เช่น กำหนดเป็นดวงแก้ว อารมณ์ที่ปรุงนี้ไม่ใช่ของจริง เพียงแต่เป็นการฝึกบังคับจิตซึ่งจะทำให้เกิดความชำนาญในการบังคับจิต

พระราชวรมนี (พระราชวรมนี ๒๕๑๔ : ๓๔ - ๓๕) กล่าวว่า การนั่งนิ่งๆ ไม่ใช่ตัวสมาธิ สมาธินั้นต้องมืองค้ประกอบเป็นความแน่วแน่ มั่นคง หนักแน่นของจิตที่จะนำไปใช้ในการทำกิจทุกอย่าง อย่าง วิธีฝึกจิตในชั้นสมาธิมีหลายอย่าง เช่น

๑. ฝึกให้คนยุ่งกับกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ให้มีโอกาสยุ่งกับความชั่ว

*อารมณ์ หมายถึง สิ่งที่มากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มิได้แปลว่า อารมณ์รัก โกรธ

๒. วิธีเอาความดีเข้าข่ม หรือผูกมัดจิตไว้กับสิ่งดีงามบางอย่างแบบที่เรียกว่าอุกมคคิ

๓. ผีกสมาธิ ที่เรียกว่า วิปัสสนา คือ ขั้นที่เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงจนเปลี่ยนทัศนคติ เปลี่ยนค่านิยม มีโลกทัศน์และชีวิตทัศน์อย่างใหม่ได้

สมทรง ปุณฺณฤทธิ (สมทรง ปุณฺณฤทธิ ๒๕๒๓ : ๔๓ - ๔๔) เสนอว่า การปฏิบัติจิตศึกษา ทำได้ง่ายๆ ดังนี้

๑. รำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย นั่งชกสมาธิโดยขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย หงายมือ ตั้งกายตรง แต่ไม่เกร็งตัว

๒. หลับตา กำหนดลมหายใจเข้าออก โดยคักอยู่ที่ปลายจมูก หรือกำหนดพองยุบ หรือ ตามลมหายใจเข้าออกก็ได้ ให้สติอยู่กับสิ่งที่กำหนดไม่เผลอสติไปคิดเรื่องอื่น

การฝึกนี้ จะฝึกในคันคาบหรือท้ายคาบเรียนก็ได้ โดยใช้เวลารั้งละ ๕ - ๑๐ นาที และการสวดมนต์เป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้จิตเป็นสมาธิ

จากข้อเสนอกล่าวแล้ว จะเห็นว่า จิตศึกษา เป็นการฝึกจิตให้มั่นคงขึ้น ตั้งสติได้ดีขึ้น การฝึกจิตนี้ ฝึกได้โดยการตั้งสติอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ลมหายใจ

๖. ปัญญาศึกษา เป็นการศึกษาภาวะความรู้ของตน ที่ต้องมีปัญญาลึกซึ้งก็เพราะ ความรู้ตามแนวพุทธศาสนานี้ เป็นความจริงที่ลึกซึ้งยิ่ง หลักของปัญญาศึกษา คือ การพิจารณา เห็นอริยสัจ ไตรลักษณ์ จนละความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ไม่มีสาระตัวตนแท้จริงลงได้

พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๔๕ : ๒๑๔ - ๒๒๒) กล่าวถึง ปัญญาศึกษาว่า ถ้ากิเลสเกิดขึ้นในจิต เราต้องรู้จักกิเลสเหล่านั้นจริงๆ ไม่ต้องคำนวณ แล้วก็รู้ว่าไม่มีภิกขุอะไร ออกมาจากการมีกิเลสอยู่ หรือต้องรู้จักมองเห็น เช่น มองกายตนเองว่าเนื้อหนังนี้เป็นอนิจจัง เปลี่ยนแปลง ต้องรู้สึกลอยโดยไม่ต้องคำนวณ

๗. ขรรณศรี (๗. ขรรณศรี ๒๕๑๓ : ๔๔ - ๔๕) เสนอวิธีปฏิบัติปัญญาศึกษาค้นวิธี ขรรณคาไว้ว่า ให้หัดพิจารณาว่างกายของเราและของคนอื่นว่าเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

เปลี่ยนจากเด็กไปตามลำดับแล้วก็ตายในที่สุด ในช่วงที่เรากำลังวังชาอยู่ต้องรีบทำความดี

จะเห็นว่า ปัญญาศึกษา เป็นการทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามภาวะที่เป็นจริง โดยเน้นการมองเห็นอย่างนั้นจริงๆ ไม่ใช่การคาคำนวณเอาเอง

แล้วกำหนดหลักความประพฤติของคนให้ดำรงความดี ไม่เป็นภัยต่อคนและผู้อื่น

จากหลักการและทฤษฎีข้างต้น อาจกำหนดหลักการสอนแบบไตรสิกขาได้ดังนี้

หลักการสอนแบบไตรสิกขา

วิธีสอนแบบไตรสิกขา เป็นวิธีสอนที่ผู้สอนสร้างสถานการณ์ และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้กระทำกิจกรรมการเรียนรู้ตามลำดับ ดังนี้

๑. นักเรียนรักษาศีล โดยควบคุมกาย วาจาของตนให้อยู่ในระเบียบวินัยและศีลธรรม

๒. นักเรียนฝึกสมาธิ โดยการควบคุมจิต กำหนดลมหายใจ และอุบายฝึกจิตอื่นๆ

ผู้เรียนจะสามารถบรรยายความรู้สึก ความคิดในขณะฝึกจิตหรือทำสมาธิได้ถูกต้อง ชัดเจน

๓. นักเรียนพิจารณาร่างกาย ความคิด ความรู้สึก (โดยสรุปคือขั้น ๕) ของตนเอง

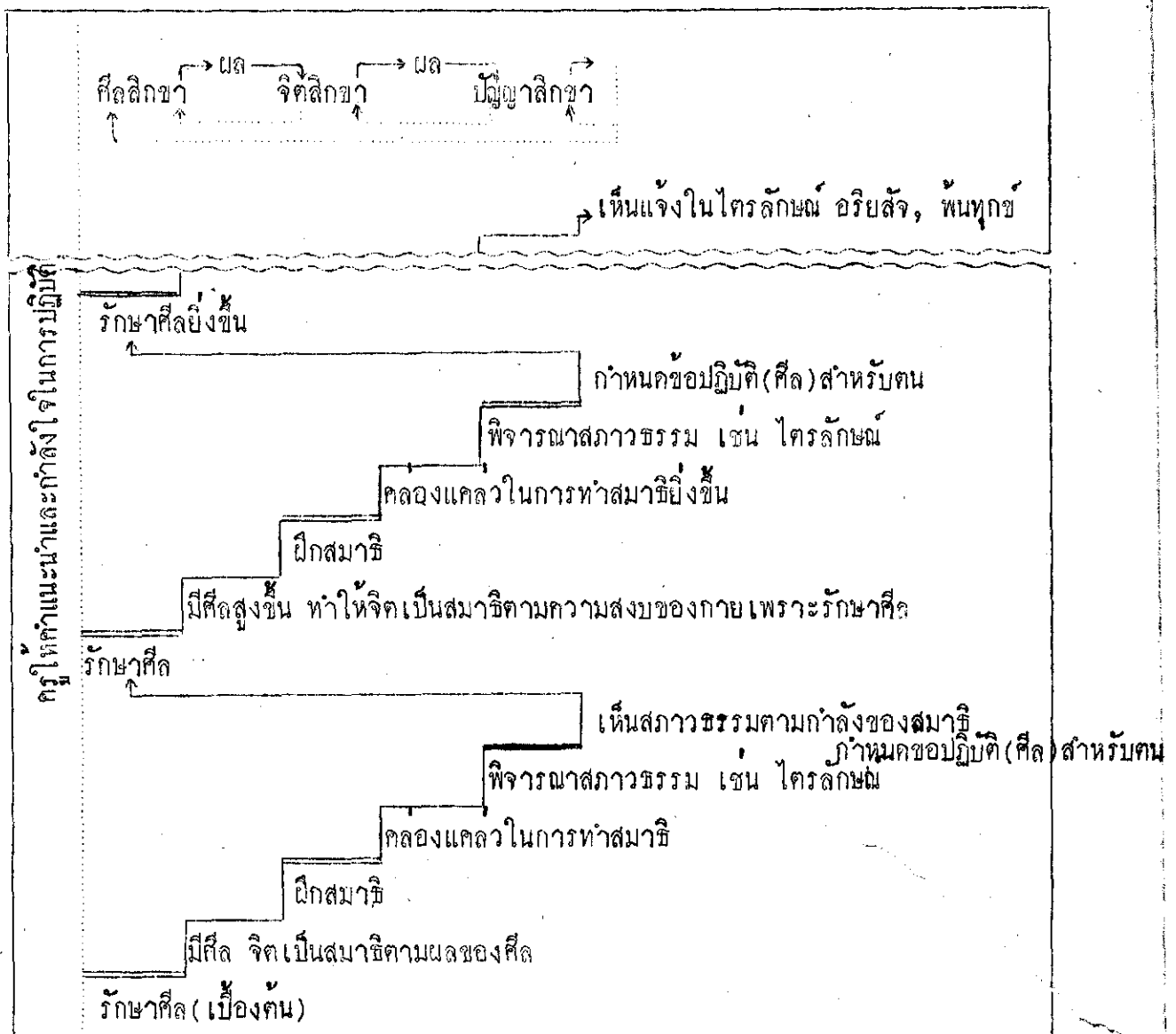
จนเข้าใจคือตามสภาพเป็นจริง (ว่าไม่ยั่งยืน ไม่มีสาระหรือตัวตนให้ยึดเอาว่าเป็นเรา

เป็นของเรา จนกำหนดข้อควบคุมตนเอง (ศีล) และปฏิบัติตามนั้นได้ ซึ่งผู้เรียนจะบรรยายลำดับสิ่งที่พิจารณาได้อย่างละเอียด และเสนอข้อปฏิบัติได้ถูกต้องตามสภาพปัญหาที่เผชิญ

ผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยสรุปหลักธรรม ที่ผู้เรียนพิจารณาได้ให้กระต๊าก

แนะข้อความพิจารณา และให้กำลังใจในการปฏิบัติไตรสิกขาในแต่ละขั้นที่นักเรียนปฏิบัติ

ทั้งนี้จะเขียนแผนผังการเรียนการสอนแบบไตรสิกขา ได้ดังในหน้าถัดไป

ภาพประกอบ ๒ ขั้นการเรียนการสอนแบบไตรสิกขา

จากภาพประกอบ ผู้เรียนต้องรักษาศีล(ศีลสิกขา) ฝึกสมาธิ(จิตสิกขา) พิจารณา
สภาวธรรม จนกำหนดหลักความประพฤติของตนได้(ปัญญาสิกขา) จากนั้นผู้เรียนจะมีพฤติกรรม
ถูกหลักจริยธรรมยิ่งขั้น(มีศีลยิ่งขั้น) ผู้เรียนต้องกระทำศีลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขาต่อไป
เป็นวงจร เช่นนี้ ไปจนกระทั่งพันทุกขสิ้นเชิง

วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา

วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา เป็นการสอนที่อาศัยการสนทนาเป็นหลัก มีทั้งการอภิปรายกัน ในหมู่ผู้เรียน โดยมีผู้สอนเป็นประธาน การถามการตอบระหว่างผู้เรียน และการถามการตอบระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ความรู้ที่ได้จากการสนทนาธรรมนี้ เกิดจากการไตร่ตรองความรู้ ที่ได้ยินได้เห็นมา ที่น่าสังเกตคือ ธรรมะที่สนทนานั้นเป็นเรื่องที่ผู้เรียนสนใจอยู่ หรือไม่ก็เป็นเรื่องที่ผู้เรียนเคยประสบมาแล้ว แต่แก้ปัญหาไม่ได้ทั้งสิ้น เพื่อให้เห็นวิธีสอนแบบธรรมสากัจฉาชัดเจนขึ้น ขอยกธรรมสากัจฉาที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกม. ๓ ตัวอย่าง มีใจความดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑

พระเจ้าปเสนทิโกศลกับเพื่อนพระราชาก็ ๔ พระองค์ อภิปรายกันว่า อะไรที่เป็นยอด ของกามคุณทั้งหลาย แต่ความเห็นไม่สอดคล้องกัน จึงพากันไปทูลถามพระพุทธเจ้า โดยพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นผู้ทูลถามว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายในที่นี้เกิดโต้แย้งกันขึ้นว่า อะไรหนอเป็นยอดแห่งกามทั้งหลาย บางท่านก็ว่ารูป บางท่านก็ว่าเสียง ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นยอดแห่งกามทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า กุกรรมหาบพิตร ยอดสุดแห่งความพอใจนั้นแหละ อาตมภาพ กล่าวว่าเป็นยอดในเบญจกามคุณ รูปเหล่าใดเป็นที่พอใจแก่ใคร แม้จะไม่เป็นที่พอใจแก่ผู้อื่น แม้ว่ารूपอื่นประณีตกว่า เขาก็ไม่ปรารถนา ชื่นชมอยู่แต่รูปที่เขาพอใจนั้นๆ เสียงเหล่าใด เป็นที่พอใจแก่ใครๆ กลิ่นเหล่าใดเป็นที่พอใจแก่ใครๆ รสเหล่าใดเป็นที่พอใจแก่ใครๆ โฉนฐัพพะเหล่าใดเป็นที่พอใจแก่ใคร แม้ไม่เป็นที่พอใจแก่ผู้อื่น แม้ว่าโฉนฐัพพะอื่นประณีตกว่า เขาก็ไม่ปรารถนา ชื่นชมแต่โฉนฐัพพะที่เขาพอใจนั้น โฉนฐัพพะนั้นก็เป็ดยอดเยี่ยมสำหรับเขา

ขณะนั้นจันทังคคิกอุบาสกพึงอยู่ด้วย ถึงกับกล่าวว่า พระพุทธเจ้าอธิบายแจ่มแจ้ง เหมือนดวงอาทิตย์ที่รุ่งโรจน์อยู่ในอากาศ

จากตัวอย่างนี้ แสดงถึงการสนทนาธรรมในหมู่ผู้เรียน เมื่อสรุปไม่ได้ก็พากันไปถามผู้สอน มีการตั้งตัวแทนในการถาม ขณะที่ถามนั้นมีผู้เรียนอื่นๆ เป็นผู้ฟังและได้รับประโยชน์จากการฟังด้วย

ตัวอย่างที่ ๒

พระเจ้ามโหฬารนามสากยราชสงสัยเรื่องการประพาศิตนของอุบาสก จึงทูลถามพระพุทธเจ้าว่า จะต้องทำอย่างไรคนจึงได้ชื่อว่า เป็นอุบาสก พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า อุบาสก คือ ผู้ที่มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง

มโหฬารนา จะต้องทำอย่างไรอุบาสกจึงได้ชื่อว่า เป็นคนมีศีล

พระพุทธเจ้า อุบาสกที่มีศีล คือ อุบาสกที่งดเว้นจากปาณาติบาตา อทินนาทานา

กาเมศุมิฉาหารา มุสาวาทา สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา

ม. จะต้องทำอย่างไร อุบาสกจึงได้ชื่อว่า เป็นคนมีศรัทธา

พ. อุบาสกที่มีศรัทธา คือ อุบาสกที่เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

ม. อุบาสกที่รู้อะไรจึงได้ชื่อว่า เป็นผู้มีปัญญา

พ. อุบาสกที่มีปัญญา คือ อุบาสกที่รู้(เห็น)ความเกิดดับที่เป็นไปเพื่อซ้ำแรกกิเลส

ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ ๔๔, ๒๕๑๔ : ๔๔๖ - ๔๔๘)

ตัวอย่างนี้แสดงถึงการสนทนากันตัวต่อตัว โดยที่ผู้เรียนเป็นผู้ถามและผู้สอนเป็นผู้ตอบ

ตัวอย่างที่ ๓

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดชาวกาลามโคตร ได้ตรัสสนทนากับชาวกาลามโคตรว่า ความโลภเมื่อเกิดขึ้นในใจคนนั้น มีประโยชน์หรือไม่ พวกชาวกาลามา ทูลว่า ไม่มีพระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายต่อไปว่า บุคคลที่ความโลภครอบงำแล้วยอมฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ คบชู้ พுகเห็จ และยอมชักชวนผู้อื่นให้ทำอย่างนั้น

ชาวกาลามา ทูลรับว่า จริงอย่างนั้นพระเจ้าข้า

.....ได้ตอบโดยนัยนี้ในเรื่องความโกรธ ความหลง.....

พ. พวกท่านคิดว่าความไม่โลภเมื่อเกิดขึ้นในใจคนนั้นเป็นประโยชน์หรือไม่

กา. เป็นประโยชน์พระเจ้าข้า

พ. คนที่ไม่โลภยอมไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่คบชู้ ไม่พุกเห็จ และยอมไม่ชักชวนผู้อื่นให้กระทำอย่างนั้น

กา. จริงอย่างนั้นพระเจ้าข้า

พ. ท่านทั้งหลายคิดว่า ความไม่โกรธที่เกิดขึ้นภายในใจคนนั้นเป็นประโยชน์หรือไม่
 กา. เป็นประโยชน์พระเจ้าข้า

พ. คนที่ไม่โกรธย่อมไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่คบชู้ ไม่พูดเท็จ และย่อมรักชวนผู้อื่น
 ให้ทำอย่างนั้นด้วย

กา. จริงอย่างนั้นพระเจ้าข้า

พ. ท่านทั้งหลายคิดว่า ความไม่หลงที่เกิดขึ้นภายในใจคนนั้นเป็นประโยชน์หรือไม่

กา. เป็นประโยชน์พระเจ้าข้า

พ. คนที่ไม่หลงย่อมไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่คบชู้ ไม่พูดเท็จ และย่อมรักชวนผู้อื่น
 ให้ทำอย่างนั้น

กา. จริงอย่างนั้นพระเจ้าข้า

พ. คุณกรกลาสนทั้งหลาย ผู้ปราศจากความโลภ ปราศจากความพยาบาท
 ไม่หลงแล้วดังนี้ มีสติสัมปชัญญะ มีสติมั่นคง มีใจประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา
 ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ ๒๐, ๒๕๑๔ :

๒๑๓ - ๒๑๗)

ตัวอย่างนี้ แสดงถึงการซักถามประกอบการอธิบายของผู้สอน ผู้เรียนเป็นผู้ตอบ
 จากตัวอย่างทั้งสามนี้ อาจกำหนดหลักการสอนแบบธรรมสากัจฉาได้ดังนี้

หลักการสอนแบบธรรมสากัจฉา

การสอนแบบธรรมสากัจฉา เป็นวิธีการสอนที่ผู้สอนกำหนดสถานการณ์ไว้ให้ผู้เรียน
 สนทนา ซักถาม จนผู้เรียนสรุปหลักธรรมได้เอง วิธีสอนนี้แบ่งพฤติกรรมการเรียนการสอน
 เป็น ๓ ลักษณะดังนี้

๑. สนทนาอภิปรายกันในหมู่ผู้เรียนโดยมีผู้สอนเป็นประธาน
๒. ตั้งตัวแทนซักถาม - ตอบกันระหว่างผู้เรียนสองฝ่ายโดยมีผู้สอนเป็นประธาน
๓. ซักถามกันระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน

หน้าที่ของผู้สอน คือ เสนอสถานการณ์ปัญหาการฝึกหลักจริยธรรมที่น่าสนใจแก่ผู้เรียน
 เพื่อให้ผู้เรียนสนทนา อภิปรายจนสรุปหลักธรรมได้ด้วยตนเอง

จากทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธวิธีสอนทั้งสองดังที่กล่าวแล้ว ทำให้มองเห็นว่า วิธีสอนแบบไตรสิกขาและวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉา มีพฤติกรรมการเรียนการสอนแตกต่างกัน โดยวิธีสอนแบบไตรสิกขานับการเรีนรู้ธรรมะ โดยการปฏิบัติธรรมแล้วพิจารณาสภาพธรรม ด้วยตนเอง ส่วนวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉาเน้นการเรีนรู้ธรรมจากการสนทนาธรรม

ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธธรรม

พุทธธรรมต่างกับวิชาความรู้อื่นๆ โดยที่เป็นหลักความจริง เป็นหลักวิทยาศาสตร์ สำหรับผู้ที่เห็นแจ้งแล้ว ขณะเดียวกันเป็นหลักเหตุผลสำหรับผู้ที่ยังไม่เห็นแจ้ง แต่ไม่ว่า ผู้ศึกษาพุทธธรรมนั้น จะรู้ธรรมะในระดับใด ถ้าปฏิบัติธรรมแล้วย่อมต้องได้รับประโยชน์ตาม ตามระดับของธรรมะที่ปฏิบัติแล้วนั้น การเรีนรู้พุทธธรรมต้องเรีนด้วยการปฏิบัติ

พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๑๔ : ๒๕ - ๓๒) แบ่งพุทธธรรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ธรรมที่เป็นหลักที่เราต้องปฏิบัติโดยตรง เช่น หิ๓๒ ธรรมที่เนื่องด้วยสัญญา
๒. ธรรมที่เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เราปฏิบัติธรรมได้สำเร็จ เช่น ขรवासธรรม
วรจัมโมภิกขุ (พระวรศักดิ์ วรจัมโม ๒๕๒๒ : ๒๐๑ - ๒๐๓) อธิบายถึงพุทธธรรม เป็นใจความว่า ธรรมในพุทธศาสนาแบ่งเป็นพวกใหญ่ๆ ได้ ๒ พวก คือ

๑. ธรรมฝ่ายอกุศล ควรที่จะละเว้นไม่ควรประพฤติ เช่น กิเลส๓ ตัณหา๓ นิวรณ์๕
๒. ธรรมฝ่ายกุศล ควรเจริญให้ยิ่งๆ ขึ้น เช่น อิทธิบาท๔ พละ๕ อริยมรรคมีองค์๘
ธรรมทุกข้อฝ่ายอกุศล อาจสงเคราะห์ลงได้ในศีล สมาธิ ปัญญา ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม และมีศีล สมาธิ ปัญญาควบคุมอยู่ทุกหมวด โดยที่ธรรมในแต่ละหมวดธรรมนั้นๆ คุมกันอยู่เองแยกจากกันไม่ได้ ทั้งไม่จำเป็นต้องเพิ่มขึ้นหรือตัดทอน

พุทธธรรมทุกข้อเป็นไปเพื่อความดับทุกข์ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ ๑๓, ๒๕๑๔ : ๑๓๕) และโดยสรุปได้แก่ อริยมรรคมีองค์๘

พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๑๖ : ๑๔๔ - ๑๔๗) กล่าวถึงอริยมรรคไว้
มีใจความ ดังนี้

อริยมรรค มาจากคำว่า อริ(ข้าศึก), ยะ(ไปจาก), มรรค(ทาง) แปลรวมว่า
ทางไปจากข้าศึก หรือ ทางไปจากความทุกข์ และมรรคมีองค์ ๘ แบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ

๑. โลกียมรรค เป็นไปในทางที่จะสำเร็จประโยชน์ตามวิสัยโลก คือ อยู่ดี
กินดี มีศีลธรรม

๒. โลกุตตรมรรค เป็นไปเพื่อสำเร็จประโยชน์ที่เหนือวิสัยโลก อันหมายถึง
การบรรลุมรรคผลนิพพาน

เมื่อเป็นดังนี้ มรรคทุกองค์ต้องแบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ โลกียะและโลกุตระ ดังนี้

๑. สัมมาทิฐิ คือ ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจถูกต้อง

— ที่เป็นโลกียะนั้น มีแนวอยู่ว่า เชื่อว่า ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เชื่อว่าคุณของ
บิดามารดามี ฯลฯ

— ที่เป็นระดับโลกุตระ คือ รู้เรื่องอริยสัจ ปฏิจ্ঞสมุปบาท ไตรลักษณ์

๒. สัมมาสังกัปป คือ ความดำริไม่ผิดชอบ

— ที่เป็นระดับโลกียะ คือ ความดำริไปตามเรื่องราวของโลกในทางที่ชอบ

— ที่เป็นโลกุตระ คือ ดำริเพื่อนิพพาน

๓. สัมมาวาจา

๔. สัมมากัมมันโต

๕. สัมมาอาชีโว

สามข้อนี้เป็นศีล ก็มีหลักอย่างเดียวกัน ขรวาาสก็รักษาศีลของขรวาาส

เด็กก็มีศีลของเด็ก พระก็มีศีลของพระ ฯลฯ

๖. สัมมาวาจาโม แปลว่า ความ پاکเพียรชอบ โดยหลักนั้น ท่านวางไว้ว่า
 پاکเพียรที่จะไม่ทำให้ผิดให้ชั่ว, และ پاکเพียรที่จะละสิ่งที่ผิดที่ชั่วที่มีอยู่ก่อนนั้นเสีย นี้คู่หนึ่ง
และอีกคู่หนึ่ง คือ پاکเพียรที่จะทำให้มันถูกมันดีขึ้นมา แล้วก็ پاکเพียรรักษาส่ิงที่ถูกที่ค่ออยู่แล้วนั้น
ให้ยังคงอยู่และเจริญขึ้นไป

๓. สัมมาสติ หมายถึง การที่จะทรงตัวอยู่ได้ ไม่มีอะไรมายั่วให้ลุ่มหลงไปตามได้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าความไม่ประมาท

๔. สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ คือ ความตั้งใจไว้มั่นคงให้ควรแก่งาน
แน่วแน่ควรแก่การนึก การตัดสินใจ การพิจารณาเพื่อรู้แจ้งแห่งตลอดปัญหาต่างๆ

วรมโณภิกขุ (พระวรมหคคิ วรมโณ ๒๕๒๓ : ๑๒๕ - ๑๓๓) อธิบายมรรคมีองค์ ๘
ไว้สอดคล้องกับพุทธทาสภิกขุและขยายความไว้ มีใจความว่า

๑. สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง แยกเป็น ๓ ระดับ ดังนี้

๑.๑ สัมมาทิฐิขั้นต้น คือ ความเห็นถูกต้องในระดับพื้นฐาน ไม่ตกไปสู่มีฉันทิฐิอีก
เป็นความเห็นในระดับที่ยังมีตัวตน แต่เป็นตัวตนที่ดี เช่น มีความเห็นว่า

- สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ มีปัญหาอย่างเดียวกัน
- รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกัน จึงไม่ทำร้ายคนอื่น

ฯลฯ

๑.๒ สัมมาทิฐิขั้นกลาง คือ เห็นภาวะทุกข์ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ เห็นความรู้สึก
ในเวลานั้นว่าเป็นอย่างไร เห็นภาวะที่ทุกข์กับโดยธรรมชาติ เช่น รู้สึกถึงความสลายในขณะ
ที่ตนเองมีจิตเมตตา กรุณาต่อผู้อื่น เห็นความอึดใจถึงกับให้ตัวเองได้ของตนเมื่อได้ทำประโยชน์
แก่ผู้อื่น เห็นความสงบของจิตในขณะที่ควบคุมไว้ด้วยอำนาจของสมาธิ เห็นความเป็นอิสระ
เมื่อตนเองสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้สำเร็จ ฯลฯ เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ เช่น เห็นว่า

- ทุกข์เพราะเราไปสร้างความเดือดร้อนขึ้นมา
- ทุกข์เพราะจิตไม่เป็นสมาธิ
- ทุกข์เพราะความยึดถือด้วยตัณหา อุปาทานไม่ใช่เพราะคนอื่นทำเรา

ฯลฯ

เห็นหนทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือ การเจริญศีล สมาธิ ปัญญา ให้มากขึ้นตามลำดับ

๑.๓ สัมมาทิฐิในชั้นสูง เป็นสัมมาทิฐิในชั้นที่เห็นกฎอันลึกซึ้งของธรรมชาติ เรียกว่า ยถาภูตญาณทัสสนะ ผู้ที่เห็นสัมมาทิฐิในชั้นนี้ จะไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด โดยความเป็นตัวตน ของตน ให้ออกแนวไปจากธรรมชาติ แต่จะปล่อยให้ความเห็นนั้น เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ จนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ

๒. สัมมาสังกัปป ความดำริชอบ ได้แก่ ความดำริ ๓ อย่าง คือ

๒.๑ คำวืออกจากกาม คือ ความกำหนดยินดี รักใคร่ในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดยินดี

๒.๒ คำวืในความไม่พยายาหา ปองร้ายทุกวิถีทาง

๒.๓ คำวืในการไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่นให้ลำบาก

สัมมาสังกัปป จัดเป็นปัญญา แต่น่าจะจัดเป็นสมาธิด้วย เพราะคำวื ๓ อย่างนี้ เป็นตรงกันข้ามกับนิวรณ์๕ ซึ่งแก้ได้ด้วยสมาธิ

๓. สัมมาวาจา การเจรจาชอบ

๔. สัมมากัมมันตะ การกระทำทางกายชอบ

๕. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ

มรรค ๓ องค์นี้ จัดเป็นศีล คือ การกระทำทางกาย วาจาให้ปกติ ไม่มีโทษ ยิ่งมีศีลมากก็ยิ่งไม่สร้างเรื่องยุ่งยาก วุ่นวาย เกิดร้อนให้แก่ผู้อื่นและตนเองมากขึ้นเท่านั้น เป็นเหตุให้จิตสงบและเป็นสมาธิได้ง่าย การกระทำทางกายวาจานี้ ต้องมีเจตนาตั้งใจเสียก่อน ฉะนั้นศีลต้องมีปัญญาควบคุม คือ มีความเห็นชอบและคำวืชอบมาควบคุมให้ศีลถูกต้อง พอดี

๖. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๓ ดังนี้

— ย่อมทำความพอใจให้เกิดขึ้น

— ย่อมพยายามปรารภความเพียรตั้งจิตไว้ เพื่อมิให้อกุศลกรรมเกิดขึ้น

และเพื่อรักษากุศลธรรมให้ตั้งอยู่ ไม่ให้เลอะเลือน ให้งดงาม ไพญลย์ เจริญเต็มรอบ

ท่านจึงจักความเพียรนี้ไว้ในเรื่องสมาธิหรือจิตสิกขา

๗. สัมมาสติ ความระลึกชอบ เป็นความรู้ตัวทันต่อเหตุการณ์นั้นๆ ที่จริงสตินี้ คือ ปัญญาอันหนึ่งที่เราเอาใช้อย่างฉับพลันแล้วหยุดเรื่อง(ชั่ว)ทั้งหลายเอาไว้ได้ สัมมาสติอันเป็น

องค์มรรค ได้แก่ การปฏิบัติสติปัฏฐาน^๔

๔. สัมมาสมาธิ หมายถึง การทำจิตให้ตั้งมั่นอย่างถูกต้อง บุคคลจะมีสมาธิได้ ต้องละกามและอกุศลทั้งหลาย มีจิตจจจกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงสิ่งเดียว มีความตั้งใจพอใจเพราะบังคับจิตได้ในขณะนั้น การฝึกให้เกิดสัมมาสมาธิ คือ จิตสิกขา

โดยสรุปแล้ว มรรคมีองค์ ๘ ก็คือ ไตรสิกขา โดย

สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นปัญญาสิกขา และเป็นตัวปัญญา

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นศีลสิกขา และเป็นตัวศีล

สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นจิตสิกขา และเป็นตัวสมาธิ

พระราชวรมุนี (พระราชวรมุนี ๒๕๐๔ : ๔๓ - ๔๔) กล่าวไว้เป็นใจความว่า พุทธธรรมที่เป็นสาระของการศึกษา ได้แก่ ปฏิจตุสมุบาท นิพพาน อริยสัจ และธรรมะที่เนื่องด้วยอริยสัจ คือ ไตรลักษณ์

สิน อินทรรณะ (สิน อินทรรณะ ๒๕๐๖ : ๕๕) เสนอว่า หลักจริยธรรมในพุทธธรรมามี ๓ ชั้น คือ

๑. จริยธรรมขั้นมูลฐาน เช่น เบญจศีล

๒. จริยธรรมขั้นกลาง เช่น กุศลกรรมบถ ๑๐

๓. จริยธรรมขั้นสูง เช่น อริยมรรคมีองค์ ๘

จากข้อเสนอเหล่านี้ กล่าวได้ว่า พุทธธรรมเป็นสิ่งที่จะต้องทำให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน โดยการละอกุศลธรรมและทำกุศลธรรมเจริญขึ้น พุทธธรรมทุกข้อส่งเคราะห์ลงในไตรสิกขา และเมื่อศึกษาแล้ว ผู้เรียนจะเกิดสัมมาทิฐิในระดับต่างๆ กัน ตามวุฒิภาวะของผู้เรียน

^๔สติปัฏฐาน ๔ หมายถึง การพิจารณาโดยแยกคายให้ควรแก่เหตุ แบ่งการพิจารณาเป็น ๔ อย่าง คือ

- กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาสภาพที่เป็นจริงที่เนื่องด้วยกาย
- เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาสภาพเป็นจริงที่เนื่องด้วยความรู้สึกยินดียินร้าย
- จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาสภาพเป็นจริงที่เนื่องด้วยภาวะจิตใจ
- ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาสภาพเป็นจริงเนื่องด้วยสภาวะธรรมชาติ

สัมมาทิฐิทำให้เกิดสัมมาสังกัปปะ แล้วปรากฏออกมาทางกาย วาจา เป็นศีล (สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ) โดยมี สมาธิ (สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ) กำกับอยู่ ความเห็นชอบในระดับแรก ทำให้คนคาวรีที่จะไม่ทำชั่วเพราะเชื่อกฎแห่งกรรม กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า กลัวการลงโทษและต้องการรางวัลจากภายนอก คือ ทำดีละชั่ว เพราะการควบคุมจากภายนอกคน

ความเห็นชอบหรือปัญญาในระดับกลาง ทำให้บุคคลคาวรีที่จะทำดี ละชั่ว เพราะเห็นผลของความชั่วโดยการคิดหาเหตุผล เห็นภาวะที่สบายใจเมื่อคนทำดี ทำให้ละอายใจที่จะทำชั่ว เห็นอกเห็นใจผู้อื่นถ้าจะเบียดเบียน ฯลฯ

ความเห็นชอบในระดับสูง ทำให้คนคาวรีที่จะละชั่วทำดี เพราะเห็นแจ้งใน กฎของไตรลักษณ์ อริยสัจ ที่ไมควรมียึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ โดยความเป็นตัวตน ของตน ให้นอกแนวธรรมชาติ

ศีลและเบญจศีล

ศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งความดีทั้งหลาย เป็นประธาน แห่งธรรมทั้งปวง (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๒๖, ๒๕๑๔ : ๓๕๒) เจตนาเป็นศีล ความสำรวมเป็นศีล ความไม่หลงเป็นศีล (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง ฉบับที่ ๓๑, ๒๕๑๔ : ๔๒)

เบญจศีล เป็นข้อปฏิบัติในฐานะมนุษย์ ทุกคนควรปฏิบัติโดยการควบคุมตนเอง ให้มีกาย วาจาอยู่ในขอบข่ายของศีล ธรรมที่คู่กับเบญจศีล คือ เบญจธรรม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๒๑ : ๕๕) เสนอตารางเบญจศีล เบญจธรรม ไว้ดังนี้

ตาราง ๑ เบญจศีล - เบญจธรรม

ข้อ	เบญจธรรม	เบญจศีล
๑	เมตตา กรุณา	เว้นจากการฆ่า - เบียดเบียนคนและสัตว์
๒	สัมมาอาชีวะ	เว้นจากการลักขโมย ยักยอก ฉ้อโกง ตีชิงวิ่งราว
๓	สัจจะ	เว้นจากการประทุษร้ายประเพณีอันดีงามในเรื่องเพศสัมพันธ์
๔	อธิศีล	เว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดหยาบคาย ไร้สาระ
๕	มีสติ สัมปชัญญะ	เว้นจากการดื่มสุราเมรัยและสิ่งเสพติดให้โทษ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระยาวชิรญาณวโรรส (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรส ๒๔๒๐ : ๑ - ๔๕) ทรงรจนารวบรวมเรื่องเบญจศีล - เบญจธรรม เพื่อเป็นแบบเรียนแก่พระภิกษุ เป็นใจความว่า

ความประมาทเป็นมูลเหตุของความเบียดเบียนกันในโลกซึ่งเป็นไปโดยทางกาย ๓ ทาง ทางวาจา ๔ ทาง นักปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานจึงบัญญัติศีลเบื้องต้นห้า คือ เว้นจาก...

๑. การทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงอันเป็นการเบียดเบียนชีวิต ร่างกาย พืชที่กระทำด้วยตนเองและใช้ผู้อื่นกระทำ เน้นเมตตาจิตเป็นใหญ่ จึงหมายถึงการเว้นจาก

- การฆ่า

- การทำร้ายให้พิการ เสียโฉม เจ็บปวด

- การทรมานโดยการใช้งาน กักขัง นำไป เล่นสนุก ผจญสัตว์

ศีลข้อนี้ หมายรวมถึงการสร้างเครื่องมือให้ผู้อื่นกระทำการ

๒. การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ อันเป็นการเบียดเบียนทรัพย์สมบัติ เน้นความชอบธรรมในทรัพย์สมบัติของผู้อื่นเป็นใหญ่ จึงหมายถึงการเว้นจาก

- กิรยาโจรกรรม คือ การลัก ฉก กรรโชก ปล้น ทุบ ฉ้อ หลอก ลวง ปลอม ทุบตี เบียดบัง สับเปลี่ยน ยักยอก กิรยาโจรกรรมนี้จะทำโดยตนเองหรือใช้ผู้อื่นก็ได้ทั้งสิ้น

– อนุโลมโจรกรรม คือ การสมโจร (สมรู้ร่วมคิด) ปอกลอก รับสินบน

– ฉายาโจรกรรม คือ ฉลาด หนีบฉวย

๓. การประพฤติดีกในกามทั้งหลาย อันเป็นการเบียดเบียนประเพณี เน้นการประพฤติกิเลสในเรื่องราวอย่างถูกต้องตามประเพณี จึงหมายถึงการเว้นจากการร่วมรัก เกล้าคลั่ง เกี่ยวพาราณี แสดงอาการปฏิบัติแม่แก่ชายคา คอบุคคลต้องห้าม ได้แก่

– หญิงหรือชายที่มีคู่ครองแล้ว

– หญิงหรือชายที่จารีตห้าม เช่น ผู้ถือบวช เทือกเถาเหล่ากอของตน

– หญิงในพิทักษ์ของท่าน เช่น มีผู้ปกครอง คู่หมั้น

๔. การมุสาอันเป็นการประพฤติเสียทางวาจา เน้นความซื่อสัตย์เป็นใหญ่ จึงหมายถึงการพูดหรือแสดงอาการที่สื่อความหมายได้ โดย

– มุสา คือ ปก ทนสาบาน ทำเล่ห์กระเท่ห์ มารยา ทำเลศนัย เสริมความอวดความ

– อนุโลมมุสา คือ เสียดแทง สับปลับ

– ปฏิสวะ คือ การนิคสัญญาคืนคำ

ยกเว้นจากคำจำพวก ความตามธรรมเนียม คำอุปมาอุปไมย คำคุณนิมิต พลังและถอนคำ (ในกรณีที่ยกสัญญากับคนชั่วว่าจะทำชั่ว)

๕. การเสพลิงมีนเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ทำตนเองให้แปรปรวนไปจากความเป็นชั่ว หมายถึงถึงสิ่งขมโงมนานา ที่ทำให้ตนเองขาดสติสัมปชัญญะจนทำชั่ว เน้นความแปรปรวนจากความดีเป็นใหญ่

การรักษาศีลนี้ มีข้อควรปฏิบัติควบคุมเป็นข้อๆ เรียกว่า เบญจกัลยาณธรรม หรือ เบญจธรรม บัญญัติเป็นองค์ ๕ ดังนี้

๑. มีเมตตา คือ เมื่อตนเป็นสุขแล้ว ก็เกื้อกูลคนอื่นให้เป็นสุขด้วย ไม่ใจจิก

.. มีกรุณา คือ เมื่อเห็นคนอื่นเป็นทุกข์ ก็ปรารถนาจะช่วยเหลือเขา ไม่ใจดำ

๒. มีความเพียรเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ แบ่งเป็น

– ความประพฤติเป็นธรรมในการงาน คือ รับผิดชอบในงาน ตั้งใจทำงาน

ทำงานเต็มเวลา ฯลฯ

- ความประพฤติเป็นธรรมในบุคคล คือไม่เห็นแก่ได้ ไม่เอาค่าไรเกินควร ฯลฯ
- ความประพฤติเป็นธรรมในวัตถุ คือ ไม่หลอกลวงปลอมปนผลงานของตน ฯลฯ
- ๓. มีความระมัดระวังสำรวมในเรื่องรักใคร่ คือมีสันโดษในคู่ของตน หรือถ้าจะหาคู่ก็หาคู่ที่ไม่เป็นที่ติเตียนของสังคมและเป็นไปอย่างถูกต้องตามประเพณี

๔. มีความสัจย์ ได้แก่กิริยาประพฤติดนเป็นคนตรง ได้แก่

- มีความเที่ยงธรรมในกิจการอันเป็นหน้าที่ของตน
- มีความซื่อตรงต่อมิตร สวามีภักดีต่อผู้เป็นเจ้าของ กตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

๕. มีสติสัมปชัญญะ ได้แก่

- ความรู้จักประมาณในการบริโภค (ทั้งกินและใช้)
- ความไม่เลินเล่อในการงาน เช่น ไม่ทอดธุระ ไม่ปล่อยการงานให้อาญล
- ความไม่ประมาทในธรรม เช่น ไม่หลงใหลในลาภยศ หมั่นพิจารณาไตรลักษณ์
- ความมีสติสัมปชัญญะ ในการประพฤติดัว เช่น การสำรวมกาย วาจา ไม่ให้

เกิดโทษต่อผู้อื่น

✓ อภิธรรมมุคินิธิ (อภิธรรมมุคินิธิ ๒๕๒๐ : ๖๖ - ๑๑๐) อธิบายเรื่องเบญจศีล
มีใจความดังนี้

การกระทำทุจริตทั้งหลาย ต้องประกอบด้วยเจตนา ๓ คือ

๑. เจตนาก่อนกระทำ คือความดำริว่าจะกระทำอะไร อย่างไร
๒. เจตนาขณะกระทำ คือความดำริกำลังกระทำอะไร อย่างไร
๓. เจตนาเมื่อกระทำแล้ว คือความดำริถึงผลของการกระทำว่าอะไร อย่างไร

การกระทำทุจริต กระทำได้ ๔ วิธี คือ

๑. ทำด้วยตนเอง
๒. ใช้ให้คนอื่นทำ
๓. กล่าวแสดงประโยชน์ของการกระทำ
๔. มีความยินดี พอใจในการกระทำ

การกระทำทุจริตมีองค์ประกอบของการทุจริต ดังต่อไปนี้

ทางกาย

๑. การกล่าวถึงความเบียดเบียนชีวิตสัตว์ ให้ตกลงไปก่อนเวลาอันสมควร มีองค์ประกอบ การกล่าวล่วงกรรมบทดังนี้

- สัตว์มีชีวิต
- รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต
- มีจิตคิดจะฆ่า (หมายรวมถึงการทำร้ายอื่นๆ)
- ทำความเพียรเพื่อให้ตาย (หรือล่ามากาย)
- สัตว์ตาย (หรือล่ามากาย) เพราะความเพียรนั้น

ถ้าครบองค์ ๕ เรียกว่านึกคิดฆ่าปาณาติบาต ฯ ถ้าไม่ครบองค์เรียกว่าค้างพร้อยในคิด และในข้อที่ว่า "ทำความเพียรเพื่อให้ตาย" หมายความว่า

- พยายามทำด้วยตนเอง
- ใ้ผู้อื่นกระทำ
- กระทำทางอ้อมโดยปล่อยอาวุธ เช่น ขวาง ปา
- สร้างเครื่องประหารไว้อย่างถาวร เช่น ข่ายอาวุธ ชุกลุมพราง กับดัก
- ใช้วิชาอาคม เช่น ไสยศาสตร์ สกกจิต
- ใช้อำนาจ อิทธิฤทธิ์อื่นๆ

๒. การกล่าวถึงความเบียดเบียน ทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น คิดยึดถือเอาสิ่งของที่เจ้าของ ไม่อนุญาตว่าให้ มีองค์ประกอบของการกล่าวล่วงกรรมบทดังนี้

- วัตถุของมีเจ้าของเก็บรักษาไว้
- รู้ว่าวัตถุสิ่งของนั้นมีเจ้าของเก็บรักษา
- มีจิตคิดจะลักสิ่งของนั้น
- ทำความเพียรเพื่อลักทรัพย์นั้น
- ใ้สิ่งของนั้นมากลยความเพียรนั้น

ถ้าครบองค์ห้า เรียกว่านิคคิธขอหินนาทานา ถ้าไม่ครบ เรียกว่า ค่างพร้อย
ในศีล และในข้อ ๔ ที่ว่า "ทำความเพียรเพื่อลักทรัพย์" ขยายความได้ว่า

— ลักทรัพย์ด้วยตนเอง

— ใช้คนอื่นลักทรัพย์โดยวาจาหรือเขียนหนังสือสั่ง

— เลี้ยงภาณหรือสิ่งที่จะต้องมอบให้คนอื่นด้วยวิธีต่างๆ

— สั่งพรรคพวกไว้ให้ขโมยเมื่อได้โอกาส

— ใช้เล่ห์กล เวทมนต์ที่ทำให้เจ้าของหลงใหลยินดีทรัพย์ให้ หรือใช้วิชา

ทำให้เจ้าของหลับแล้วเข้าลักทรัพย์

— ใช้อำนาจที่ตนมีอยู่บังคับเขา โดยทางตรงหรือทางอ้อม

ที่ว่า "ได้สิ่งของนั้นมาด้วยความเพียร" นั้น ขยายความได้ว่า เพียงแต่ทำให้สิ่งของ
ของคนอื่นที่ตนมีเจตนาขโมยโดยมิชอบนั้น เคลื่อนจากสิทธิของเจ้าของ เช่น เคลื่อนย้าย
ไปจากที่ที่เจ้าของเก็บรักษา หรือทำให้เจ้าของเคลื่อนจากทรัพย์สินนั้นแล้วโกงเอา ก็ถือว่า
ลักทรัพย์นั้นแล้ว

ทรัพย์ที่คิดจะลัก คือความถึง สิ่งต่อไปนี้

— ทรัพย์เคลื่อนที่ได้ เช่น แก้วแหวนเงินทอง

— ทรัพย์เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น ที่ดิน ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร

— ทรัพย์มีวิญญาณ เช่น สัตว์เลี้ยง คนในปกครอง

— ทรัพย์ไม่มีวิญญาณ เช่น เงินทอง บ้านที่ดิน

ภาวฉว่กรรมบทศีลแต่ละข้อ มักอยู่ในรูปนิคคิธเมื่อกระทำแล้ว แต่สำหรับ
ข้อหินนาทานา อาจฉว่กรรมบทตั้งแต่ยังไม่ทำการลัก ซึ่งเป็นได้ในกรณีต่อไปนี้

— เมื่อใช้ผู้อื่นไปลักทรัพย์ ผู้ถูกใช้ก็ไปลักตามที่ใช้ ผู้ใช้ฉว่กรรมบทหินนาทานา
ทันทีที่ใช้ มิใช่ฉว่กรรมบทเมื่อผู้ถูกใช้ลักทรัพย์สำเร็จ

— เมื่อทรัพย์เคลื่อนไปจากที่เดิมโดยความพยายามลัก แม้ของนั้นยังไม่เป็น
กรรมสิทธิของผู้ลัก เช่น ย้ายหลักเขตที่ดิน ขณะที่ทำการย้ายก็ถือว่าครบองค์หินนาทานาแล้ว

— คณะบุคคลร่วมกันคิดขโมยแต่ผู้ขโมยมีคนเดียว พอทรัพย์ที่ขโมยเคลื่อนจากที่เดิม คนที่สมคบถือว่าครบองค์หินนาทานแล้ว ทั้งๆ ที่มิได้เป็นผู้ขโมย

— ใช้ผู้อื่นไปลักโดยกำหนดเวลาให้ ถ้าผู้ถูกใช้ไปลักตามกำหนดเวลา ถือว่าผู้ใช้ล่วงกรรมบทหินนาทานในเวลาที่กำหนดนั้น

— การให้สัญญาผู้อื่นให้ทำการลัก เช่น ยกมือ เป่าปาก ถ้าผู้ถูกใช้ขโมยตามตามอาณัตินั้น ผู้ใช้การล่วงกรรมบทนั้น

๓. การก่อล่วงความประพฤติทางรักใคร่ที่บังเกิดแต่ใจ มีองค์ประกอบการก่อล่วงกรรมบท ดังนี้

- วัตถุนั้นไม่ควรเกี่ยวข้องกับ (วัตถุ หมายถึง คน สัตว์ สิ่งของ)
- มีจิตคิดจะเสพในวัตถุนั้น
- มีความพยายามเสพวัตถุนั้นในทางรักใคร่
- มีความพอใจในการประกอบการเสพนั้น

ถ้าครบองค์สี่ ถือว่าก่อล่วงกรรมบทกาเมสุมิฉนัจจาฯ ถ้าไม่ครบ ก็ถือว่า กางพร้อยในศีล

อนึ่ง การก่อกุศลเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท อนุโลมเข้าในกาเมสุมิฉนัจจาฯ เพราะการเสพสิ่งมีนเมานี้ มีนเมาอารมณ์เช่นเดียวกับความมีนเมาในความพอใจในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส (คือ กามารมณ์) แต่ถ้าเสพสิ่งมีนเมาแล้วก่อล่วงกรรมบทอื่นๆ ก็สงเคราะห์ว่าผิดศีลข้อนั้น โดยเน้นลักษณะที่ช่วยให้กุศลธรรมข้อนั้นสำเร็จลง

ทางวาจา

การกระทำทุจริตทางวาจา หมายถึง การสื่อความหมายทุกวิธีที่ผู้อื่นเข้าใจได้ เช่น การพยักหน้า การเขียน การพูด การนิ่ง การทุจริตทางวาจามี ๔ ทาง ดังนี้

๔. การพูดไม่ตรงความจริง โดยมีเจตนาให้ผู้อื่น เสียประโยชน์เพราะเข้าใจผิด มีองค์ประกอบการก่อล่วงกรรมบท ดังนี้

- เรื่องราวหรือสิ่งของนั้นไม่ใช่ความจริง
- มีจิตภิกจะมุสา
- ทำความเพียรเพื่อมุสา
- ผู้อื่นเชื่อตามที่มุสานั้น

ถ้ากรบองคดี ก็ถือว่ากล่าวล่วงกรรมบทขอมุสาวาจา มุสาคือเน้นประโยชน์ของผู้ถูกมุสาเป็นสำคัญ ถ้าไม่เสียหายก็ถือว่ายังไม่ล่วงกรรมบท เพียงแต่คิดค้างพรัย และคำว่า "ทำความเพียรเพื่อมุสา" ขยายความได้เป็น

- พยายามมุสาคอยตนเอง
- ใช้ผู้อื่นให้มุสา
- เขียนเรื่องที่ไม่จริงส่งให้ผู้อื่น เช่น แผ่นปลิว จดหมาย ประกาศวิญญู บัตรสนเท่ห์
- ประกาศเรื่องที่ไม่จริงโดยถาวร เช่น พิมพ์เป็นหนังสือ อัดเสียงไว้

๕. พูดส่อเสียด พูดบดความสามัคคี หมายถึงรวมถึงการพูดให้ผู้อื่นรักตนเกลียดผู้อื่น มีองค์ประกอบการกล่าวล่วงกรรมบท ดังนี้

- มีผู้ถูกทำให้แตกแยก
- มีเจตนามุ่งให้แตกแยกจากกัน
- ทำความเพียรให้แตกจากกัน
- ผู้ฟังความรู้เรื่องราวนั้น

ข้อนี้เพียงแต่ผู้อื่นรู้เนื้อความ ก็ถือว่าผู้ทำความเพียรนั้น ล่วงกรรมบทแล้ว

๖. พูดโดยทำความเคียดแค้นให้แผ่ไปในหัวใจ หรือพูดคำหยาบคาย แสลงหุ มีองค์ประกอบการกล่าวล่วงกรรมบท ดังนี้

- มีความโกรธ
- มีผู้ถูกฟังคำแสลงหุ นั้น เช่น คำ แชง ประชด ฯลฯ
- มีการกล่าววาจา คำแชง คบความโกรธ

ข้อนี้เพียงแต่มีการกล่าววาจาด้วยความโกรธก็ถือว่าล่วงกรรมบทแล้วไม่ต้องมีคนโต้ตอบ

๙. พุทโธสาระที่ทำลายประโยชน์และความสุข หมายถึง การพูดเรื่องที่ไม่ประเทืองปัญญาแก่ทุกคนได้ เช่น การเล่าเรื่องการเล่น เรื่องตลกกลามก มีองค์ประกอบการกล่าวล่วงกรรมบท ดังนี้

- เจตนากล่าวาจาไว้ประโยชน์
- กล่าวาจาที่ไม่เป็นประโยชน์นั้นขึ้น

การล่วงกรรมบทในข้อ ๖ - ๙ นี้ จะเกิดผลต่อผู้ฟังหรือไม่สำคัญ ถ้าได้กล่าวออกมา ก็ถือว่าล่วงกรรมบทแล้ว

พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๑๕ : ๑๔๖ - ๑๕๔) ให้นิยามคำว่า ศีล๕ ดังนี้

๑. ออย่าประทุษร้ายร่างกายของบุคคลอื่น สัตว์อื่น
๒. ออย่าประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของบุคคลอื่น สัตว์อื่น
๓. ออย่าประทุษร้ายของรักของใครของบุคคลอื่น สัตว์อื่น
๔. ออย่าประทุษร้ายสิทธิอันชอบธรรมหรือความเป็นธรรมของผู้อื่นด้วยวาจา
๕. ออย่าประทุษร้ายสติสมปฤติของตนเอง ศีลข้อนี้สำคัญเพราะถ้าเสียไป

ก็ยากที่จะรักษาศีลข้ออื่นสี่ข้อไว้ได้

การที่จะรักษาศีลนั้นต้องมีสมุฏฐาน คือ ธรรม ๓ คู่ ได้แก่ หิริ - โอตตัปปะ* สติ - สัมปชัญญะ^๒ ขันติ - โสรัจจะ^๓

*หิริ คือ ความละอายต่อบาป, โอตตัปปะ คือ ความกลัวบาป คู่นี้เป็นธรรมคุ้มครองโลกให้สงบสุข
^๒สติ คือ ความระลึกได้, สัมปชัญญะ คือ ความรู้ตัว ธรรมะคู่นี้ช่วยให้บุคคลประพฤติธรรมต่างๆ ได้
^๓ขันติ คือ ความอดทน, โสรัจจะ คือ ความสงบเสงี่ยม ธรรมะคู่นี้ทำให้บุคคลมีความประพฤติงดงาม

การรักษาศีลมีลักษณะพฤติกรรมอยู่ ๓ ประการ คือ ทมะ^๑ สังวร^๒ ปหานะ^๓
โดยที่มีการบังคับตัวเองที่ไหน ที่นั่นมีศีล การสำรวมระวังคือตัวศีล การละสิ่งที่ควรละคือตัวศีล
และศีลมีสัจจะ^๔ กับความเคารพตนเองเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง

ขรവാสนธรรม

ขรวาสนธรรม เป็นธรรมะประเภทเครื่องมือสำหรับการละสิ่งที่ต้องการละ
และกระทำในสิ่งที่ต้องการกระทำ เฉพาะคนทั่วไปมีอยู่ ๔ อย่าง เป็นธรรมชุด คือ
ต้องใช้ร่วมกัน ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ

กระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๒๐ ก : ๔๑ - ๔๕) อธิบาย
ขรวาสนธรรม ไว้ดังนี้

๑. ความจริงใจ (สัจจะ) มี ความจริงใจต่อหน้าที่ ต่อการงาน ต่อกาลเวลา
ต่อบุคคล ต่อความดี หมายถึงเอาความจริงใจในทางสร้างสรรค์

๒. การข่มใจ (ทมะ) มี การข่มใจที่กำลังกำเริบ และ ข่มใจที่กำเริบแล้ว
ให้หยุดอยู่และสงบลง หมายถึงเอาการบังคับใจให้เป็นไปในทางดี

๓. ความอดทน (ขันติ) มี ทนต่อความลำบากเพื่อความสุขสบายในภายหลัง
ทนต่อการรบกวนของกิเลส

๔. การเสียสละ (จาคะ) มี การเสียสละวัตถุเพื่อคนอื่น เพื่อสังคม
กับการเสียสละอารมณ์ที่ขัดต่อความดี

^๑ทมะ คือ การบังคับตัวเอง หมายถึงเอาการข่มใจให้ทำความดีละความชั่ว

^๒สังวร คือ การสำรวมระวัง เป็นส่วนหนึ่งของความสงบเสงี่ยม (โสรัจจะ)

^๓ปหานะ คือ การละสิ่งที่ควรละ หมายถึงเอาการละชั่วแก้ปัญหา เป็นส่วนหนึ่งของจาคะ
ซึ่งเป็นธรรมะข้อสุดท้ายในหมวดขรวาสนธรรม

^๔สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ต่อตนเอง ต่อศีล ต่อพระรัตนตรัย ในที่นี้หมายถึงเอาความซื่อสัตย์ต่อศีล

พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๑๖ก : ๒๓๐ - ๒๓๓) อธิบายถึง ขรวาธรรม ไว้ในหนังสือหลายเล่ม และที่อธิบายไว้ในหนังสือพุทธจริยธรรม สรุปได้ดังนี้

ขรวาธ เป็นธรรมประเภทเครื่องมือ สำหรับการละสิ่งที่ไม่ต้องการละ และ เป็นธรรมชุดที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เฉพาะคนทั่วไป ได้แก่ สัจจะ หมดะ ขันติ จาคะ

สัจจะนั้น ต้องจริงใจที่จะกระทำ หมายถึง จริง : คอบุคคล, คอเวลา, คอหน้าที่การงาน, สรุปรวมว่า จริงต่อธรรม แต่มันจะเป็นจริงไปได้ไม่กินน้ำ คือ ไปไม่ได้ยืดยาวถ้าไม่มีหมดะเข้ามาช่วย

หมดะ คือ การบังคับตัวเอง เพื่อจะให้จริงตลอดไป พระพุทธเจ้าจึงวางหมดะไว้ เป็นลำดับที่สอง คือ บังคับตนเองให้อยู่ในร่องรอยของสัจจะดังที่ได้ตั้งปณิธานไว้; เราต้อง เป็นผู้บังคับตัวเอง อย่าปล่อยให้ไปทำตามอำนาจฝ่ายต่ำดังไป, จึงไป ต้องบังคับตนเอง ให้ตั้งอยู่ในอำนาจของธรรมฝ่ายสูง เราต้องบังคับตนเองอย่างฉลาด ควดยุบาย อันแยบคาย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวไว้ว่า "จงบังคับตนเองอย่างฉลาด เหมือนควาญช้าง ฉลาดถือขอบังคับช้างที่ตกมันได้"

ในการบังคับตนเอง ในการต่อสู้กันระหว่างจิตกับธรรมชาติฝ่ายต่ำนี้ มันต้อง เจ็บปวดแน่นอน ถ้าไม่อดทนก็วิ่งหนีเตลิดไปเลย เรื่องมันก็ล้มเหลวเท่านั้น; ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงวางขันติ คือ ความอดทน ออกกลั่นให้รอได้ คอยได้ถึงผลการปฏิบัติ เอาไว้เป็นลำดับที่สาม

พระพุทธเจ้ายังฉลาดยิ่งไปกว่าที่เราคิดเสียอีก ท่านจึงได้ให้ธรรมข้อสุดท้าย คือ จาคะ หมายถึง การเสียสละสิ่งที่มี ที่ควรค่าเป็นเรื่องราวการละกิเลส ก็หมายถึง เพื่อไม่ให้ต้องออกนอกกลั่นในการต่อสู้กับกิเลสจนเกินไป ก็ระบายกิเลสออกทีละน้อย เช่น การสวคมนต์ภาวนา

ถ้าเมื่อใดเรามีสัจจะ หมดะ ขันติ จาคะ เป็นชุด (Team Work) ช่วยกันทำงานแล้ว ย่อมละอกุศลธรรมได้ทุกอย่าง และประกอบกุศลธรรมได้มากขึ้นๆ

วรัณโมภิกขุ (พระวรคคั วรัณโม ๒๕๒๒ : ๒๓๐ - ๒๓๑) กล่าวถึง
ขรรวาสธรรม มีใจความว่า เป็นธรรมประเภทเครื่องมือ สำหรับใช้ในการปฏิบัติ
เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ไม่ว่าเรื่องใด โดยเฉพาะการปฏิบัติเพื่อละเลิกสิ่งไม่ดีไม่งาม
หรือการปฏิบัติเพื่อเจริญความดีทั้งหลายให้เกิดขึ้น จนถึงการปฏิบัติเพื่อมรรคผลนิพพาน
ธรรมหมวดหมวดนี้จัดเป็นธรรมฝ่ายกุศล ซึ่งสงเคราะห์ลงในศีล สมาธิ ปัญญาได้ >

สัจจะ คือ ความจริง เริ่มตั้งแต่ จริ่งในการรักษาคำพูด จริ่งต่อเพื่อนฝูง สังคม
จริ่งต่อตนเอง จริ่งต่ออุมคติแห่งความเป็นมนุษย์ของเราเอง คือ จริ่งที่จะละเว้นในสิ่งที่
มนุษย์ไม่ควรกระทำ ประพฤติ ปฏิบัติในสิ่งที่มนุษย์ควรกระทำ จริ่งต่อธรรม คือ พยายาม
ประพฤติดำเนินปฏิบัติให้ถูกต้องกับความต้องการของกฎธรรมชาติ* เพื่อความเป็นผู้ถูกต้องที่สุด

หมะ การข่มใจ หมายความว่า เมื่อจะทำอะไรจะต้องเป็นทำการละเลิกความเคยชิน
อันชักนำไปสู่ความชั่ว จิตฝ่ายต่ำจะต้าน ขวนให้ยอมแพ้ ต้องข่มใจไม่ยอมแพ้
และปลุกปลอบใจให้มั่นคง เอาชนะกิเลสได้

ขันติ คือ ความอดกลั้นอดทนทุกชนิด เช่น อดกลั้นอดทนต่อลมฟ้าอากาศ อดทน
อดกลั้นในการประกอบอาชีพ อดทนอดกลั้นต่อคำพูดส่อเสียด ภูมิมั่นจากผู้อื่น อดทนอดกลั้น
ต่อการบีบคั้นของกิเลสตัณหาต่างๆ ชนิด ต้องอดทนจนน้ำตาไหล มิฉะนั้นก็อาจละสัจจะกลางคัน

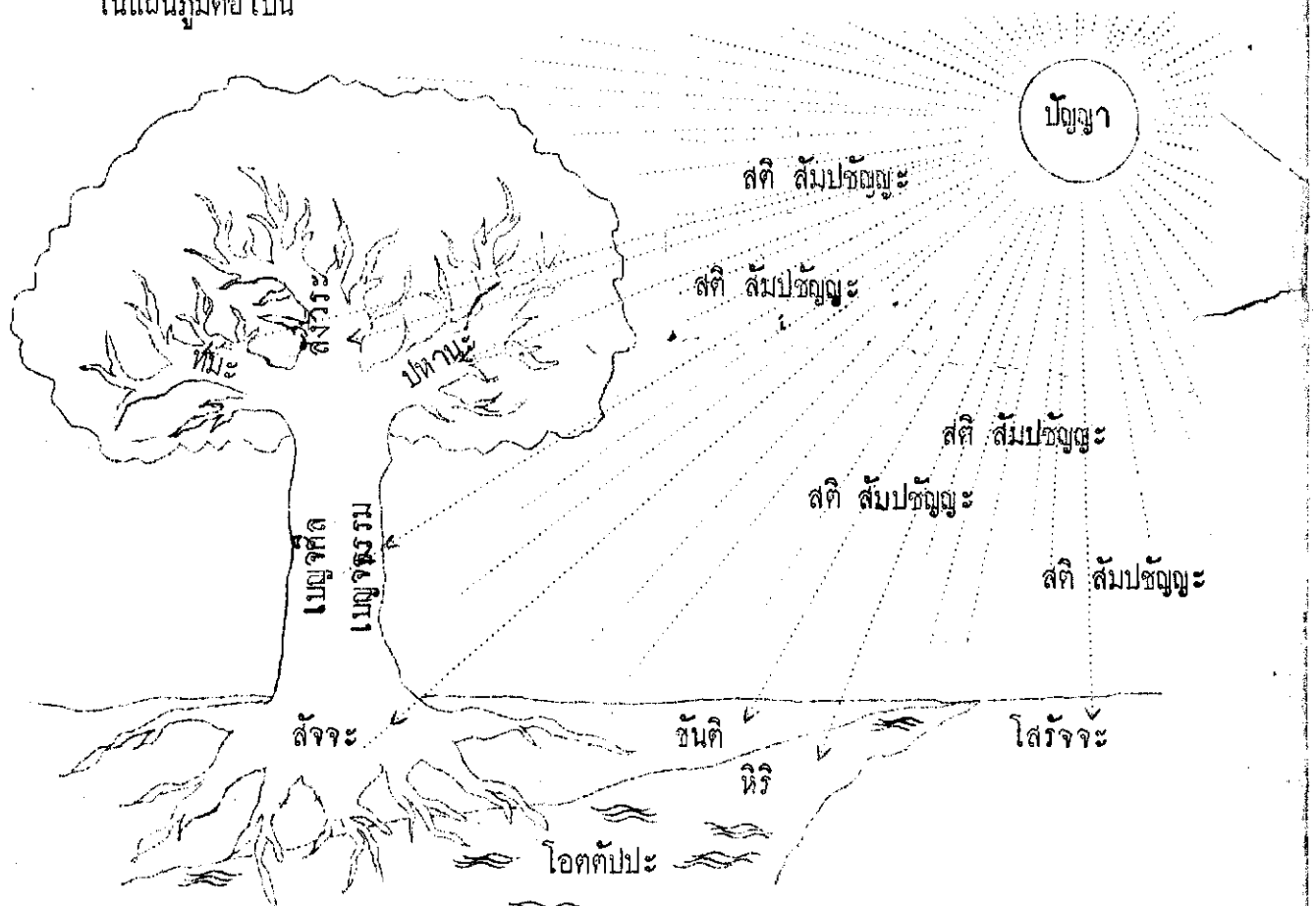
จาคะ คือ ปัญญาในการที่จะผ่อนคลายนันทา หาอุบายวิธีที่จะทำให้เกิดความสะดวก
ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยหรืออดทนจนเกินไป อันอาจทำให้หักโค่น เสียสุขภาพหรือฉีกปกติไป

ธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ ต้องกระทำควบคู่กันไปตั้งแต่ต้น การตั้งสัจจะนั้นต้องมีปัญญาคุม
มิฉะนั้นก็อาจกลายเป็นสัจจะที่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นไป หมะ การข่มใจก็ต้องมีปัญญาคุม
ให้การข่มใจนั้นเป็นไปในทางที่ถูกต้อง ขันติต้องมีปัญญาคุมไว้ มิฉะนั้นก็กลายเป็นความอดกลั้น
ที่มั่วหะ ทำให้เกิดความเศร้าหมองได้ และจาคะก็ต้องมีปัญญาคุมจึงจะหาวิธีสละออกไป
ได้ถูกต้องตรงกับเรื่องนั้นๆ ทำให้การปฏิบัติสะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น

*กฎธรรมชาติ เช่น ไตรลักษณ์ อิตถิปัจจยตา คือ ความไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยงแท้แน่นอน

ไม่มีตัวตน สารที่จะยึดถือมั่นว่าเป็นตัวตน ของตน มีแต่การเลื่อนไหลของสิ่งปรุงแต่งตามเหตุปัจจัย

กล่าวโดยสรุป เบญจศีล คือ การที่บุคคลจะต้องปฏิบัติในฐานะที่เป็นมนุษย์
 การปฏิบัติตามหลักเบญจศีล คือ การสำรวมระวังตนเองให้มีพฤติกรรมทางกาย วาจา
 ให้อยู่ในขอบข่ายของเบญจศีล ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทั้งต้องคอยขจัดหรือสลัดสิ่งที่เป็นอุปสรรค
 ในการรักษาเบญจศีลให้หมดไป นั่นคือ ผู้รักษาศีลต้องอาศัยฆราวาสเป็นเครื่องมือ
 ในการปฏิบัติเบญจศีล ก็จะแสดงความสัมพันธ์ของเบญจศีลและฆราวาสธรรม
 ในแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพประกอบ ๒ ความสัมพันธ์ระหว่างเบญจศีล ฆราวาสธรรม และธรรมะบางข้อ
 จากภาพประกอบนี้ เปรียบเทียบให้เห็นว่า ต้องมีปัญญาในการปฏิบัติธรรมทุกข้อ
 โดยใช้ปัญญารูปสติ สัมปชัญญะ คู่กับพระอาทิตย์ฉายแสงไปยังสรรพสิ่งในโลก
 เพื่อยังความเป็นไปอันปกติในสิ่งเหล่านั้น

การปฏิบัติเบญจศีล(ซึ่งปรากฏออกมาทางกาย วาจา) จะสำเร็จได้ต้องอาศัย การปฏิบัติหระ สังวรระ ปหานะ(จาคะ) โดยมีเบญจธรรมสนับสนุนอยู่ภายในใจ กุศลทั้งห้านี้ ที่เรามองเห็นสวยงามนี้ ย่อมอาศัยเนื้อไม้ในการดำรงสภาพ อาศัยกิ่งก้านสาขาและดอกไม้ (คือ ธรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเชิดชูให้งาม)

เบญจศีล ต้องอาศัยสังขจะเป็สมุฏฐาน กุศลทั้ง ห้านี้ต้องอาศัยรากในการตั้งลำต้น และกุศลมีอาหาร เบญจศีล ต้องอาศัยขันติ(โสรจจะ) ทิวิ(โศตตปปะ) ประคัมประคอง กุศลทั้งห้านี้ต้องอาศัยน้ำและธาตุอาหารในดินจึงจะสมบูรณ์

องค์ประกอบทั้งหลายดังกล่าวดังนี้ต่าง ๆ เกื้อหนุนกัน ถ้าขาดองค์ใดองค์หนึ่ง อาจทำให้ศีลวิบัติ หรือในชั้นเบาที่สุดก็อาจทำให้ศีลค้างพรัอย ไม่สมบูรณ์

จากหลักฐานในพระไตรปิฎก และความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิทางพุทธศาสนาทั้งหลาย ข้างต้น จะเห็นว่า การศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง แก้ปัญหาของตนเองได้ด้วยตนเอง ซึ่งประกอบด้วยการสอนที่คำนึงถึงวุฒิภาวะ(ปรีชาปกะ) ระดับสติปัญญา(บวสึเลหา) จิตลักษณะ(จริต) ฯลฯ ของผู้เรียน นับว่าทันสมัย สอดคล้อง กับระบบการเรียนการสอนในปัจจุบัน และด้วยพุทธวิธีสอนที่เน้นการศึกษาหลักธรรม โดยการศึกษาปฏิบัติจริงในวิธีสอนแบบไตรสิกขา การทำความเข้าใจธรรมะด้วยการสนทนา กับผู้รู้ในวิธีสอนแบบธรรมสภาจณานี้ ทำให้ผู้วิจันเห็นว่า น่าจะนำพุทธวิธีสอนมาใช้สอน จริยศึกษาในปัจจุบันได้ และพุทธวิธีสอนทั้งสองนี้จะให้ผลการสอนแตกต่างกัน

สมมุติฐานในการวิจัย

๑. ผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนจริยศึกษาของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา และแบบธรรมสภาจณาแตกต่างกัน

๒. การใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของนักเรียนที่เรียนจาก วิธีสอนแบบไตรสิกขาและแบบธรรมสภาจณาแตกต่างกัน

วิธีดำเนินการ

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองครั้งนี้ ผู้วิจัยสุ่มมาจากประชากรซึ่งเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่กำลังเรียนอยู่ในภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๒๔ โรงเรียนสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี จำนวน ๒๒๕ คน โดยสุ่มมาเป็นกลุ่มตัวอย่าง ๒๐ คน ด้วยวิธีสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสุ่มตามลำดับ ดังนี้

๑. เขียนชื่อนักเรียนที่เป็นประชากรทั้งหมดให้เป็นสลากทั้งหมด ๒๒๕ ชื่อ แล้วนำสลากชื่อนั้นมาใส่คละกันไว้ในกล่อง
 ๒. จับสลากชื่อขึ้นมา ๒๐ ชื่อ นำไปใส่คละกันไว้ในอีกกล่องหนึ่ง
 ๓. แบ่งนักเรียนออกเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มละ ๓๐ คน โดยจับสลากชื่อนักเรียน ๒๐ คน ในข้อ ๒ คือ จับครั้งแรกเข้ากลุ่มที่ ๑ จับครั้งที่สองเข้ากลุ่มที่ ๒ จับครั้งที่สามเข้ากลุ่มที่ ๑ จับครั้งที่สี่เข้ากลุ่มที่ ๒ สลับกันไปดังนี้จนได้จำนวนกลุ่มละ ๓๐ คน
 ๔. จับสลากครั้งสุดท้ายเพื่อเลือกวิธีสอนแบบไตรสิกขาและวิธีสอนแบบธรรมสภาจณา ให้กลุ่มตัวอย่างทั้งสอง
- ด้วยขั้นตอนข้างต้น ทำให้ได้กลุ่มตัวอย่าง ๒ กลุ่ม ดังนี้
๑. กลุ่มที่ ๑ จำนวน ๓๐ คน ได้รับการสอนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา เรียกว่ากลุ่มทดลอง ๑
 ๒. กลุ่มที่ ๒ จำนวน ๓๐ คน ได้รับการสอนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาจณา เรียกว่ากลุ่มทดลอง ๒

การสร้างแผนการสอนและเครื่องมือเพื่อใช้ในการวิจัย

เครื่องมือและแผนการสอนในการวิจัย แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๑. แผนการสอนของวิธีสอนแบบไตรสิกขาและแผนการสอนของวิธีสอนแบบธรรมสภาจณา
วิชาจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม จำนวน ๔ แผนต่อ ๑ วิธีสอน โดยที่วิธีสอน
ทั้งสองวิธีมีโครงการสอนและจุดมุ่งหมายเดียวกัน

๒. แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม
เป็นข้อสอบวัดกระบวนการเรียนรู้โดยการหาเหตุผล และวัดเนื้อหาจริยศึกษาค้นเบญจศีลและ
ฆราวาสธรรม มีลักษณะเป็นข้อสอบปรนัยชนิด ๔ ตัวเลือก จำนวน ๓๐ ข้อ

๓. แบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม เป็นข้อสอบวัด
กระบวนการเลือกหลักธรรม และวัดเนื้อหาหลักธรรมตั้งแต่ระดับจารีตประเพณีจนถึงระดับ
รู้จัก เข้าใจกฎของไตรลักษณ์ มีลักษณะเป็นข้อสอบปรนัยชนิด ๓ ตัวเลือก จำนวน ๒๐ ข้อ

การสร้างแผนการสอนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม

การสร้างแผนการสอนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม กระทำตามลำดับ ดังนี้

๑. ปรัชษาขอคำแนะนำเกี่ยวกับพุทธวิธีสอนตลอดจนแหล่งค้นคว้า เกี่ยวกับพุทธวิธีสอน
จากผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา เช่น พระอาจารย์ในวิทยาลัยสงฆ์วัดมหาธาตุ

๒. ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง และเอกสาร
ตามที่คุณวุฒิแนะนำ

๓. เลือกศึกษาพุทธวิธีสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้มากที่สุด ๒ วิธี คือ ไตรสิกขาและ
ธรรมสภาจณาอย่างละเอียด เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการสอน กระบวนการเรียนการสอน
สภาวะของผู้เรียน ลักษณะเนื้อหาในแต่ละวิธีสอน

๔. สร้างหลักการสอน ลำดับขั้นกิจกรรมของวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสภาจณา
แล้วนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาและพระพุทธศาสนาตรวจและแก้ไข

๕. ศึกษาหลักสูตรสังคมศึกษา คู่มือครู โครงการสอนและแบบเรียนสังคมศึกษา

ที่โรงเรียนในโซยุในปัจจุบัน โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับจริยศึกษา เลือกเนื้อหาที่สอดคล้องกับ
วิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสากัจฉา คือ เรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม

๖. บูรณาการเบญจศีลและฆราวาสธรรมเข้าด้วยกัน โดยให้เบญจศีลเป็นข้อควร
ปฏิบัติที่ผู้เรียนต้องปฏิบัติเพื่อความสงบทางกาย วาจา และฆราวาสธรรมเป็นวิธีการหรือ
ขั้นตอนที่ผู้เรียนใช้ปฏิบัติเบญจศีลให้สำเร็จ จากนั้นสร้างโครงการสอนเนื้อหาที่บูรณาการแล้ว
สำหรับใช้ร่วมกันทั้งวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสากัจฉา

๗. กระจายเนื้อหาเบญจศีลและฆราวาสธรรมออก แล้วให้นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
ปีที่ ๑ ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๒๓ โรงเรียนสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ประมาณ ๑๐๐ คน
เล่าเรื่องของตนหรือที่ตนพบเห็นและตรงกับเนื้อหาที่กำหนดให้

๘. นำเรื่องที่ได้จากข้อ ๗ มาเลือกเรื่องที่นักเรียนเล่าซ้ำกันหลายๆ มาปรับปรุง
เป็นสถานการณ์และกิจกรรมการเรียนการสอนของวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสากัจฉา

๙. สร้างแผนการสอนเรื่องเบญจศีลข้อ ๒ โดยมีฆราวาสธรรมเป็นตัวการปฏิบัติ
ของวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสากัจฉา จากสถานการณ์และกิจกรรมการเรียนการสอน
ที่ได้ในข้อ ๘ แยกกันตามหลักการสอนที่ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจ แก้ไขแล้วในข้อ ๔

๑๐. ปรับปรุงแผนการสอน โดยนำแผนการสอนที่สร้างขึ้นในข้อ ๙ ทั้งสองวิธีสอน
ไปทดลองกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๒๓ โรงเรียนสิงห์บุรี
จังหวัดสิงห์บุรี แล้วปรับปรุงแก้ไขภาษา สถานการณ์ในแผนการสอน ให้เหมาะแก่นักเรียน
โดยคงจุดมุ่งหมาย เนื้อหา และกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ตามหลักการในข้อ ๔, ๖

๑๑. สร้างแผนการสอนอีก ๗ แผนคือ ๑ วิธีสอน ตามแนวของแผนการสอน
ที่ปรับปรุงแล้วในข้อ ๑๐

จากวิธีการดังกล่าวแล้ว ได้แผนการสอนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม
ของวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสากัจฉา วิธีสอนละ ๘ แผน

การสร้างแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและธรรมาธรรม
ดำเนินการดังนี้

๑. ศึกษาหลักการสร้างและเขียนแบบทดสอบจากหนังสือ

- เทคนิคการเขียนข้อสอบของชาวล แพร์ตกุล (ชาวล แพร์ตกุล ๒๕๒๒ : ๔๐๗)
- เทคนิคการวัดผล ประเมินผลการเรียนการสอนสังคมศึกษาของสมบูรณ์ จิตพงศ์

(สมบูรณ์ จิตพงศ์ ๒๕๒๓ : ๔๕ - ๖๔)

๒. ศึกษาหลักสูตรสังคมศึกษาและเนื้อหาเบญจศีลและธรรมาธรรม แล้วกระจาย
เนื้อหาดังกล่าว ให้นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๒๓
โรงเรียนสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ประมาณ ๑๐๐ คน เล่าเรื่องของตนหรือที่ตนพบเห็น
ตามเนื้อหาที่กำหนดให้

๓. นำเรื่องที่ได้จากข้อ ๒ มาเลือกเรื่องประเภทที่นักเรียนเล่าซ้ำกันมากๆ
มาปรับปรุงเป็นคำถามปลายเปิดจำนวน ๕๕ ข้อ แล้วให้นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑
ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๒๓ โรงเรียนสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ที่เป็นคนละกลุ่ม
กับที่เล่าเรื่องในข้อ ๒ ตอบ เพื่อปรับปรุงตัวคำถามและสร้างตัวเลือก

๔. ปรับปรุงตัวคำถามตามข้อมูลที่ได้ในข้อ ๓ และนำคำตอบของนักเรียนมาปรับปรุง
แล้วสร้างเป็นตัวเลือกข้อละ ๔ ตัวเลือก ใ้คำถามทั้งสิ้น ๔๐ ข้อ แล้วให้ผู้ทรงคุณวุฒิ
ตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา

๕. นำข้อสอบไปทดสอบกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ภาคเรียนที่ ๑
ปีการศึกษา ๒๕๒๔ โรงเรียนสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี จำนวน ๑๐๐ คน เพื่อหาคำความยากง่าย
และค่าอำนาจจำแนก

๖. วิธีการตรวจให้คะแนน

- ให้ ๑ คะแนนสำหรับข้อที่ตอบถูก
- ให้ ๐ คะแนนสำหรับข้อที่ตอบผิด หรือไม่ตอบ

๗. วิเคราะห์ข้อสอบเป็นรายข้อ เพื่อหาคำความยากง่าย(p) และค่าอำนาจจำแนก

(r) ด้วยเทคนิค ๒๗% โดยแบ่งเป็นกลุ่มสูงกลุ่มต่ำ หาค่า $P_H - P_L$ แล้วเปิดตาราง

สำเนาของจุ่ง เท ฟาน (Chung Teh Fan; 1952 : 6 - 32) เลือกข้อสอบที่มี
ค่าความยากง่าย (p) ระหว่าง .๒๐ - .๔๐ และมีค่าอำนาจจำแนก (r)
ตั้งแต่ .๒๐ ขึ้นไป (ชวาล แพร์ทกุล ๒๕๒๒ : ๓๐๙, ๓๑๔) ได้จำนวน ๓๐ ข้อ

๔. นำแบบทดสอบที่มีคุณภาพดังกล่าว ไปทดสอบกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒
ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๒๔ โรงเรียนสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี จำนวน ๕๐ คน
แล้วนำมาหาค่าความเชื่อมั่น

๕. นำผลการสอบมาหาค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบด้วยวิธีของคูเลอร์ วิการ์คสัน ๒๐
(KR.- 20) (สมบุรณ์ ชีตพงศ์ ๒๕๒๓ : ๑๒๒) ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบเท่ากับ .๖๗
ตัวอย่าง

๐ ในกรณีทั่วไป คนมักนึกคิดเพราะอะไร

- ก. ความรู้ค่า
- ข. ความต้องการทางใจ
- ค. ความจำเป็นในการดำรงชีพ
- ง. ความไม่เข้าใจกฎเกณฑ์ของสังคม

การสร้างแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ดำเนินการดังนี้

๑. ศึกษาระดับพุทธธรรมที่ใช้เป็นหลักในการตัดสินใจเมื่อประสบปัญหาเชิงจริยธรรม
จากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เอกสารต่างๆ และสนทนากับผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนา
และพระอาจารย์ - พระนิสิตแห่งวิทยาลัยสงฆ์ วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กทม.

๒. จัดระดับพุทธธรรมที่ใช้ในการตัดสินใจ ในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม
เป็น ๑ ระดับ คือ

- หลักธรรมระดับจารีตประเพณี
- หลักธรรมระดับเหตุผลทางตรรก
- หลักธรรมระดับความเข้าใจความจริงของสภาพธรรมชาติ

แล้วนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา เช่น วรธัมมโมกฺกขุ วิริตโนภิกขุ
ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงประจักษ์ (Face Validity)

๓. สร้างสถานการณ์ปัญหาเชิงจริยธรรม โดยปรับปรุงจากแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์
ทางการเรียนเรื่องเบญจศีลและธรรมาสัทธิ เป็นข้อสอบปลายเปิด จำนวน ๓๓ ข้อ
แล้วให้นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๓ โรงเรียนสิงห์บุรี
จังหวัดสิงห์บุรี หาเหตุผลในการตัดสินใจของตัวละครในสถานการณ์ เพื่อปรับปรุงตัวคำถาม
และสร้างตัวเลือก

๔. ปรับปรุงตัวคำถามตามข้อมูลที่ได้ในข้อ ๓ และนำเหตุผลของนักเรียนมาจัด
เข้ากับหลักธรรม ๓ ระดับ แล้วเลือกเหตุผลที่ซ้ำกันมากๆ ในแต่ละระดับมาปรับปรุงเป็น
เป็นตัวเลือก ๓ ระดับของแต่ละข้อคำถาม แล้วนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา
ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงประจักษ์ (Face Validity) อีกครั้ง

๕. นำข้อสอบไปทดสอบกับนักเรียนโรงเรียนพุทธศาสนาวัดอานาธิปไตย วัดมหาธาตุ
ท่าพระจันทร์ กทม. ในระดับมัธยมศึกษา ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๖๔
จำนวน ๑๐๐ คน เพื่อหาค่าอำนาจจำแนก

๖. วิธีการตรวจให้คะแนน

- ให้ ๑ คะแนน สำหรับตัวเลือกที่เป็นหลักพุทธธรรมระดับจารีตประเพณี
หรือไม่ตอบ
- ให้ ๒ คะแนน สำหรับตัวเลือกที่เป็นหลักพุทธธรรมระดับเหตุผลทางตรรก
- ให้ ๓ คะแนน สำหรับตัวเลือกที่เป็นหลักความเข้าใจความจริง

ของสภาพธรรมชาติ

๗. วิเคราะห์ข้อสอบเป็นรายข้อ เพื่อหาค่าอำนาจจำแนกด้วยเทคนิค ๒๕%
แล้วทดสอบค่าที (สมบุรณ์ จิตพงศ์ ๒๕๖๓ : ๑๒๑) เลือกข้อที่มีความแตกต่างระหว่างกลุ่มสูง
กลุ่มต่ำ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติมี .๐๕ ได้จำนวน ๒๐ ข้อ

๘. นำแบบทดสอบที่มีคุณภาพดังกล่าว ไปทดสอบกับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา
โรงเรียนพุทธศาสนาวัดอานาธิปไตย วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กทม. ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา

๕. นำผลการสอบมาหาค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบ ด้วยการใช้วิเคราะห์
ความแปรปรวนของฮอยท์(Hoyt's ANOVA Procedure) (ดูใน ลำดับที่ ๒๕๒๓ : ๕๑)
ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .๕๓

ตัวอย่าง

๐๐. สมศรีได้รับเงินทอนเกินจากพ่อค้า ๑๐ บาท เธอคืนเงิน ๑๐ บาทนั้นให้พ่อค้าไป
สมศรีคืนเงินให้พ่อค้า เพราะคิดว่า...

- ก. ถ้าพ่อค้านึกได้ว่าทอนเงินเกินจะไม่ขายของให้เราอีก
- ข. เขาอุตส่าห์หาเงินมาด้วยความเหนื่อยยากเราไม่มีสิทธิในเงินนั้น
- ค. ได้เงินมาด้วยวิธีนี้ไม่สบายใจและจะทำให้ฉันเสียยากทำแบบนี้อีก

การดำเนินการทดลองและเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยกำหนดแบบแผนการวิจัย ดังนี้

ตาราง ๒ แผนการทดลอง

กลุ่ม	จำนวนคน	วิธีสอน	การเก็บข้อมูล
กลุ่มทดลอง ๑	๓๐	ไตรสิกขา	สอบหลังสอน
กลุ่มทดลอง ๒	๓๐	ธรรมสภาจันดา	สอบหลังสอน

เมื่อวางแผนแล้ว ผู้วิจัยทำการทดลองเป็นชั้นๆ ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑. ขอความร่วมมือจากโรงเรียนสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เพื่อสุ่มกลุ่มตัวอย่าง
จากนักเรียนที่สอบเข้าชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๒๔
และดำเนินการสุ่มดังที่กล่าวมาแล้ว

๒. สร้างแผนการสอนของวิธีสอนแบบไตรสิกขา และธรรมสภาจันดา เรื่องเบญจศีล

และฆราวาสธรรม และแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม
แล้วหาคุณภาพ

๓. ดำเนินการสอนกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มด้วยตัวผู้วิจัย ดังนี้

-กลุ่มทดลอง ๑ ได้รับการสอนแบบไตรสิกขา ๔ คาบ คาบละ ๕๐ นาที และ

เจริญอานาปานสติ ๑๗ คาบ คาบละ ๑๐ นาที

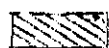
-กลุ่มทดลอง ๒ ได้รับการสอนแบบธรรมสภาจณา ๔ คาบ คาบละ ๕๐ นาที และ

อภิปรายสถานการณ์ ๑๗ คาบ คาบละ ๑๐ นาที

โดยดำเนินการทดลองตามวัน เวลา ดังแสดงไว้ในตาราง ต่อไปนี้

ตาราง ๓ วัน เวลาทำการทดลอง

กลุ่ม - วิธีสอน	วัน เวลาทำการทดลอง							
	คาบ วัน	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗
ทดลอง ๑ (ไตรสิกขา)	จ	■						
	อ					■		
	พ	■						
	พฤ	■						
ทดลอง ๒ (ธรรมสภาจณา)	จ							■
	อ				■			
	พ	■						
	พฤ	■						

หมายถึง คาบทดลอง ๕๐ นาที

หมายถึง คาบฝึกพฤติกรรมการเรียนการสอน คาบละ ๑๐ นาที

๔. เมื่อสอนครบทุกแผนแล้ว ทดสอบกลุ่มตัวอย่างทั้งสอง ด้วยแบบทดสอบวัด
ผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม และแบบทดสอบวัดการใช้
หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง

การวิเคราะห์ข้อมูล

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๑. ค่าสถิติพื้นฐาน

๒. ทดสอบความแตกต่างของคะแนนเฉลี่ยระหว่างกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒ ด้วยการทดสอบค่าที (ถ่วง สายยศ และ อังคณา สายยศ ๒๕๒๒ : ๒๑๕)

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๑. การหาค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีล และพรवासธรรม คือ สูตร คูเกอร์ ริชาร์คสัน ๒๐

$$\text{สูตร} \quad r_{tt} = \frac{n}{n-1} \left\{ 1 - \frac{\sum pq_i}{S_x^2} \right\}$$

เมื่อ

n = จำนวนข้อ

p_i = สัดส่วนของคนที่ตอบถูกในแต่ละข้อ

q_i = สัดส่วนของคนที่ตอบผิดในแต่ละข้อ

S_x^2 = ความแปรปรวนของแบบทดสอบทั้งฉบับ

r_{tt} = ค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบ

๒. การหาค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม คือ สูตร การวิเคราะห์ความแปรปรวนของสอยท์

$$\text{สูตร} \quad r_{tt} = 1 - \frac{MSe}{MS_{\text{คน}}}$$

เมื่อ

MSe = Mean Squares ของความคลาดเคลื่อน

$MS_{\text{คน}}$ = Mean Squares ระหว่างคน

r_{tt} = ความเชื่อมั่นของแบบทดสอบ

๓. การหาค่าอำนาจจำแนกของแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม โดยหาความแตกต่างระหว่างกลุ่มสูงและกลุ่มต่ำ ๒๕% โดยการทดสอบค่าที่เป็นรายข้อ

$$\text{สูตร} \quad t = \frac{\bar{X}_s - \bar{X}_t}{\sqrt{\frac{S_s^2}{n_s} + \frac{S_t^2}{n_t}}}$$

เมื่อ	$\bar{X}_s$	=	ค่าเฉลี่ยของคะแนนของกลุ่มสูง
	$\bar{X}_t$	=	ค่าเฉลี่ยของคะแนนของกลุ่มต่ำ
	S_s^2	=	ค่าความแปรปรวนของคะแนนของกลุ่มสูง
	S_t^2	=	ค่าความแปรปรวนของคะแนนของกลุ่มต่ำ
	n_s	=	จำนวนคนในกลุ่มสูง
	n_t	=	จำนวนคนในกลุ่มต่ำ

๔. การเปรียบเทียบคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่อง เบื้องคิดและฆราวาสธรรม และเปรียบเทียบคะแนนการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของกลุ่มทดลอง และกลุ่มทดลอง ๒ โดยการทดสอบค่าที่

$$\text{สูตร} \quad t = \frac{\bar{X}_1 - \bar{X}_2}{\sqrt{\frac{S_1^2}{n_1} + \frac{S_2^2}{n_2}}}$$

เมื่อ	$\bar{X}_1$	=	ค่าเฉลี่ยของคะแนนของกลุ่มทดลอง
	$\bar{X}_2$	=	ค่าเฉลี่ยของคะแนนกลุ่มควบคุม
	S_1^2	=	ค่าความแปรปรวนของคะแนนกลุ่มทดลอง
	S_2^2	=	ค่าความแปรปรวนของคะแนนกลุ่มควบคุม
	n_1	=	จำนวนคนในกลุ่มทดลอง
	n_2	=	จำนวนคนในกลุ่มควบคุม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อความเข้าใจตรงกัน ในการแปลความหมายผลการวิเคราะห์ข้อมูล
จึงขอเสนอสัญลักษณ์ที่ใช้ ดังต่อไปนี้

n	แทน	จำนวนนักเรียน
$\bar{X}$	แทน	ค่าเฉลี่ยของคะแนน
S^2	แทน	ค่าความแปรปรวนของคะแนน
t	แทน	ค่าที่ใช้พิจารณาใน t - distribution
df	แทน	degree of freedom
กลุ่มทดลอง ๑	หมายถึง	กลุ่มที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขา
กลุ่มทดลอง ๒	หมายถึง	กลุ่มที่ได้รับการสอนแบบธรรมสภาจันดา

การดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้แยกการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น ๒ ตอน ตามสมมุติฐาน คือ

๑. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษา เรื่อง เบญจศีลและธรรมาศธรรม
ของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสภาจันดา
๒. เปรียบเทียบการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ของนักเรียน
ที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสภาจันดา

การจัดกระทำข้อมูล

ภายหลังจากผู้วิจัยได้ทำการสอนนักเรียนกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒ แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม และการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ด้วยแบบทดสอบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น รวม ๒ ฉบับ แล้วนำผลมาวิเคราะห์

เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม
ของกลุ่มผู้เรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา และกลุ่มผู้เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉา

ผู้วิจัยได้นำค่าเฉลี่ยของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนฯ ของกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒ โดยการทดสอบค่าที (ลวัน สายยศ และ อังคณา สายยศ ๒๕๒๒ : ๒๐๕) ดังแสดงไว้ในตาราง

ตาราง ๔ แสดงค่า t - test ในการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนฯ ของกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒

กลุ่มตัวอย่าง	df	$\bar{X}$	S^2	t
กลุ่มทดลอง ๑ (ไตรสิกขา)	๓๐	๒๒.๑๓	๔.๑๒	๓.๗๕**
กลุ่มทดลอง ๒ (ธรรมสภาัจฉา)	๓๐	๒๔.๕๗	๓.๕๔	

** ีระดับนัยสำคัญ .๐๑ df = (๕๔) t = ๒.๖๖

จากตาราง ๔ แสดงว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนฯ ของกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ โดยที่ค่าเฉลี่ยของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนฯ ของกลุ่มทดลอง ๒ สูงกว่าของกลุ่มทดลอง ๑ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับสมมุติฐานของการวิจัยข้อ ๑

นั่นคือ ในการเปรียบเทียบผลการสอน ของวิธีสอนแบบไตรสิกขาและวิธีสอนแบบ
ธรรมสภาัจฉานั้น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม
ของกลุ่มผู้เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและของกลุ่มผู้เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉาแตกต่างกัน
โดยที่ค่าเฉลี่ยของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ของกลุ่มผู้เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉา
สูงกว่าของกลุ่มผู้เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา

เปรียบเทียบการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ของกลุ่มผู้เรียนที่เรียน
จากวิธีสอนแบบไตรสิกขา และกลุ่มผู้เรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉา

ผู้วิจัยได้นำค่าเฉลี่ยของคะแนนการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม
ของกลุ่มทดลองและกลุ่มทดลอง๒มาหาความแตกต่างโดยการทดสอบค่าที (ตัวน ส่ายยศ และ
อังคณา ส่ายยศ ๒๕๒๒ : ๒๕๕)

ตาราง ๕ ค่า t - test ในการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนการใช้หลักธรรม
ในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

กลุ่มตัวอย่าง	df	$\bar{x}$	s^2	t
กลุ่มทดลอง๑ (ไตรสิกขา)	๓๐	๔๕.๑๐	๒๔.๐๘	๓.๒ **
กลุ่มทดลอง๒ (ธรรมสภาัจฉา)	๓๐	๔๑.๒๓	๑๔.๗๒	

** ที่ระดับนัยสำคัญ .๐๑ df (๕๘) t = ๒.๖๖

จากตาราง ๕ แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของคะแนนการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหา
เชิงจริยธรรมของกลุ่มทดลอง๑และกลุ่มทดลอง๒แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑
โดยที่ค่าเฉลี่ยของคะแนนการใช้หลักธรรมมา ของกลุ่มทดลอง๑ สูงกว่ากลุ่มทดลอง๒
ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับสมมุติฐานของการวิจัยข้อ ๒

นั่นคือ ในการเปรียบเทียบผลการสอนของวิธีสอนแบบไตรสิกขา และวิธีสอนแบบ
ธรรมสภาัจฉานั้น การใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ของกลุ่มผู้เรียนจากวิธีสอน
แบบไตรสิกขา และกลุ่มผู้เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉาแตกต่างกัน โดยที่กลุ่มที่เรียน
จากวิธีสอนแบบไตรสิกขามีระดับการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมสูงกว่า
กลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉา

บทย่อ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บทย่อ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

๑. เพื่อสร้างแบบทดสอบ ๒ แบบ คือ

— แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและธรรมาศรรวม ซึ่งวัดกระบวนการเรียนรู้โดยการหาเหตุผลและวัดเนื้อหาจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและธรรมาศรรวม

— แบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ซึ่งวัดกระบวนการเลือกหลักธรรมและวัดเนื้อหาหลักธรรมตั้งแต่ระดับจารีตประเพณีจนถึงระดับรู้จัก เข้าใจกฎไตรลักษณ์

๒. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและธรรมาศรรวม ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉา

๓. เพื่อเปรียบเทียบการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉา

สมมุติฐานในการวิจัย

๑. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและธรรมาศรรวมของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉาแตกต่างกัน

๒. การใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและวิธีสอนแบบธรรมสภาัจฉาแตกต่างกัน

วิธีดำเนินการวิจัย

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ได้จากประชากรนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๒๔ โรงเรียนสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี จำนวน ๒๒๕ คน

โดยสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) มา ๒๐ คน แล้วสุ่มอย่างง่ายอีกครั้งเพื่อแบ่งกลุ่มเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มละ ๑๐ คน แล้วสุ่มครั้งสุดท้ายเพื่อกำหนดวิธีสอนโดยการจับฉลาก ได้กลุ่มทดลอง ๑ เป็นจำนวน ๑๐ คน ได้รับการสอนแบบไตรสิกขา และกลุ่มทดลอง ๒ เป็นจำนวน ๑๐ คน ได้รับการสอนแบบธรรมสภาจณา

เนื้อหาที่ใช้ในการทดลอง

ในการทดลองใช้เนื้อหาจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและธรรมาวัตร โดยวิเคราะห์มาจากหลักสูตรสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๒๔

ระยะเวลาที่ใช้ในการทดลอง

ใช้เวลาทดลองทั้งสิ้น ๕ สัปดาห์ โดยแบ่งเวลาในการทดลอง ดังนี้

๑. ทดลองสอนตามวิธีสอนแบบไตรสิกขา และธรรมสภาจณา แก่กลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒ ตามลำดับ สัปดาห์ละ ๒ คาบ คาบละ ๕๐ นาที

๒. ผักสวนครัว โดย กลุ่มทดลอง ๑ ผักเจริญอานาปานสติ กลุ่มทดลอง ๒ ผักอภิปรายสวนการณ สัปดาห์ละ ๓ คาบ คาบละ ๑๐ นาที ในวันที่ไม่มีคาบทดลอง

เครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง

๑. แผนการสอนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและธรรมาวัตร ของวิธีสอนแบบไตรสิกขาและแบบธรรมสภาจณา วิธีสอนละ ๔ คาบ

๒. แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษา เรื่องเบญจศีลและธรรมาวัตร ซึ่งวัดกระบวนการเรียนรู้โดยการหาเหตุผลและวัดเนื้อหาจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและธรรมาวัตร

๓. แบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ซึ่งวัดกระบวนการเลือกหลักธรรมและวัดเนื้อหาหลักธรรมตั้งแต่ระดับจารีตประเพณีจนถึงระดับรู้จัก เข้าใจกฎไตรลักษณ์ เป็นข้อสอบปรนัยชนิด ๓ ตัวเลือก จำนวน ๒๐ ข้อ

การดำเนินการทดลอง

๑. ผู้วิจัยได้ทำการสอนกลุ่มทดลอง ๑ ด้วยวิธีสอนแบบไตรสิกขา และกลุ่มทดลอง ๒ ด้วยวิธีสอนแบบธรรมสภาจณา กลุ่มละ ๔ คาบ และให้กลุ่มทดลอง ๑ เจริญอานาปานสติ กลุ่มทดลอง ๒ อภิปรายสถานการณ์ กลุ่มละ ๑๗ คาบ

๒. ทดสอบทั้งกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒ หลังจากที่ได้สอนตามแผนการสอนครบแล้ว ด้วยแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษา เรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม และแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม รวม ๒ ฉบับ ทั้งสองกลุ่ม

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ความแตกต่าง
เรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม
โดยการทดสอบค่าที ของคะแนนเฉลี่ย

วิธีการเรียนจริยศึกษา
ปัญหาเชิงจริยธรรม

สรุปผลการทดลอง

๑. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม ของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและแบบธรรมสภาจณา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ โดยที่ค่าเฉลี่ยของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาจณาสูงกว่า ของกลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา

๒. การใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา และแบบธรรมสภาจณา ซึ่งวัดได้ด้วยการเลือกตอบแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๐ โดยที่ค่าเฉลี่ยของคะแนนของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาสูงกว่า ของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาจณา

อภิปรายผล

๑. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่อง เบญจศีลและฆราวาสธรรม ของกลุ่มนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและแบบธรรมสภาจันดา ซึ่งพบผลวิจัยว่า สอดคล้องกับสมมุติฐานข้อ ๑ คือ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่อง เบญจศีลและ ฆราวาสธรรม ของกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .๐๑ และค่าเฉลี่ยของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบ ธรรมสภาจันดาสูงกว่าของกลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา

เหตุที่ผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่อง เบญจศีลและฆราวาสธรรม ของกลุ่ม ที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา และแบบธรรมสภาจันดาแตกต่างกัน โดยที่กลุ่มที่เรียนจาก วิธีสอนแบบธรรมสภาจันดามีผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนสูงกว่า กลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขานั้น อาจสืบเนื่องมาจาก สาเหตุต่อไปนี้

๑.๑ กิจกรรมการเรียนการสอนของวิธีสอนแบบธรรมสภาจันดา ซึ่งเป็นการสนทนา ซักถามนั้น ช่วยในการสร้างสัมพันธภาพและความเข้าใจเหตุผลของหลักธรรมที่เรียนได้ดีกว่า กิจกรรมการเรียนการสอนของวิธีสอนแบบไตรสิกขา ซึ่งเป็นการพิจารณาการกระทำ, ผลการกระทำของตนเอง อันเป็นประสบการณ์เฉพาะตัว

อนึ่ง การซักถามและอภิปราย ในกิจกรรมการเรียนการสอนของวิธีสอนแบบ ธรรมสภาจันดานั้น ทำให้ผู้เรียนได้หาเหตุผล ซึ่งตรงกับวิธีถามในแบบทดสอบด้วย

๑.๒ กิจกรรมการเรียนการสอนของวิธีสอนแบบธรรมสภาจันดา ซึ่งเป็นการสนทนา ซักถามดังกล่าว เหมาะสมกับวัยของผู้เรียนในการเตรียมความพร้อมของผู้เรียนให้เข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่างฆราวาสธรรมกับเบญจศีล, กฎเกณฑ์ต่างๆ ของเบญจศีล ได้มากกว่า กิจกรรมการเรียนการสอนของวิธีสอนแบบไตรสิกขา

๒. เปรียบเทียบการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของกลุ่มนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและแบบธรรมสภาจณา ปรากฏว่า ผลวิจัยสอดคล้องกับสมมุติฐานข้อ ๒ คือ ค่าเฉลี่ยของคะแนนที่ตอบแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ และค่าเฉลี่ยของคะแนนการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของกลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขามีระดับสูงกว่ากลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาจณา

เหตุที่ค่าเฉลี่ยของคะแนนการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ของกลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน โดยที่กลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขามีค่าเฉลี่ยของคะแนนการใช้หลักธรรม สูงกว่ากลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาจณา น่าจะสืบเนื่องมาจากสาเหตุต่อไปนี้

๒.๑ ขั้นตอนในวิธีสอนแบบไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีลสิกขา จิตสิกขา(สมาธิ) ปัญญาสิกขา(ปัญญา) ล้วนแต่เป็นการปฏิบัติทางปัญญาอันลึกซึ้งแยบคาย ทำให้ผู้เรียนได้รู้จักและเข้าใจกฎของไตรลักษณ์ได้ดีกว่ากลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาจณา จากกิจกรรมเหล่านี้ ทำให้ผู้เรียนเกิดความคิดที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นปัญญาตามแนวพุทธ และนำปัญญานี้มาใช้ควบคุมการประพฤติเบญจศีล นับว่าขั้นตอนในวิธีสอนแบบไตรสิกขา สอดคล้องกับกระบวนการตัดสินใจ ในการเลือกตัว **เลือก** ของแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม

๒.๒ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เนื้อหาเบญจศีล ซึ่งเป็นการปฏิบัติในขั้นศีลสิกขา กับเนื้อหาฆราวาสธรรมซึ่งใช้ในการควบคุมตนเองให้ปฏิบัติเบญจศีลได้ และเป็นที่ปฏิบัติในขั้นศีลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขา นับว่าเป็นเนื้อหาที่สอดคล้องกับวิธีสอนแบบไตรสิกขา

๒.๓ ในการไว้ให้ผู้เรียนพิจารณาตามธรรมคัมภีร์ ความรู้ ทักษะของผู้วิจัย อาจถ่ายทอดไปสู่กลุ่มตัวอย่าง ตามธรรมชาติของกระบวนการสังคมประจักษ์ เพราะผู้วิจัย ได้ฝึกพิจารณาไตรลักษณ์มาเป็นเวลาประมาณ ๑๐ ปี จึงสามารถทำให้นักเรียนรู้จัก เข้าใจวิธีพิจารณาไตรลักษณ์ได้บ้าง ถึงแม้ระยะเวลาในการทดลองจะค่อนข้างสั้นก็ตาม

๓. เมื่อพิจารณา "ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษา" ของกลุ่มตัวอย่างทั้งสอง ปรากฏว่ากลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขาและแบบธรรมสภาจันฉามีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน สูงมาก คือ ระหว่าง ๒๔ - ๑๔ คะแนน จากคะแนนเต็ม ๓๐ คะแนน และมีค่าเฉลี่ย ของคะแนนเป็น ๒๒.๑๓ - ๒๔.๕๗ คะแนนตามลำดับ ที่ผลการวิจัยเป็นเช่นนี้ มีสาเหตุ หลายประการ ดังนี้

๓.๑ พุทธวิธีสอนทั้งสองวิธี ใช้สอนจริยศึกษาในปัจจุบันได้อย่างมีผลดี ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับหลักฐานในพระไตรปิฎกที่ว่า พระพุทธองค์ทรงใช้พุทธวิธีสอน หลายวิธี โดยแต่ละวิธีต่างทำให้ผู้เรียนเกิดปัญญาได้

๓.๒ จุดมุ่งหมายของการสอน การลำดับเนื้อหา วิธีดำเนินการสอน และ วิธีประเมินผลของการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกัน โดยผู้วิจัยได้บูรณาการเนื้อหาเบญจศีลและ ขรवासธรรมเข้าด้วยกันอย่างเกื้อหนุนผูกพันกัน มิได้แยกสอนทีละหัวข้อธรรม การบูรณาการ และ การจัดการเรียนการสอนดังกล่าว ทำให้ผู้เรียนเข้าใจธรรมะได้ง่ายและลึกซึ้ง

๓.๓ สถานการณ์ตัวอย่างที่ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ตลอดจนการวัดผล ทั้งในแผนการสอนและในแบบทดสอบทั้งสองฉบับ ล้วนแต่ได้มาจากนักเรียนโรงเรียนสิงห์บุรี ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ทั้งที่เป็นและไม่ใช้กลุ่มตัวอย่าง ซึ่งนับว่าเป็นสถานการณ์ ที่ผู้เรียนประสบอยู่ จึงทำให้ผู้เรียนมีแรงจูงใจในการเรียน เกิดอารมณ์ร่วม และมี การเรียนรู้สูง ดังที่ปรากฏเป็นผลวิจัย การใช้สถานการณ์เช่นนี้ ตรงกับหลักการสอนของ พระพุทธองค์ที่ทรงแสดงธรรมโดยเริ่มจากปัญหาของผู้เรียน เพื่อแก้ปัญหของผู้เรียน และ แสดงธรรมเท่าที่จำเป็นแก่ผู้เรียนในการแก้ปัญหาโดยหวังประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน

๔. เมื่อพิจารณาค่าความแปรปรวนของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งสอง คือ กลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา เป็น ๔.๑๒ และกลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาจันดา เป็น ๓.๕๔ และค่าความแปรปรวนของคะแนนการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของกลุ่มตัวอย่างทั้งสอง คือ กลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา เป็น ๒๔.๐๘ และกลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาจันดา เป็น ๑๔.๗๒ จะเห็นว่า ค่าความแปรปรวนทั้งกล่าวของกลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขามีค่ามากกว่าของกลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาจันดา นั่นคือ ความสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนจริยศึกษาและการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขามีความแตกต่างกันภายในกลุ่มมากกว่า ความสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนจริยศึกษาและการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสภาจันดา ที่เป็นคังนี้อาจเนื่องมาจาก กิจกรรมการเรียนการสอนของวิธีสอนแบบไตรสิกขาเป็นการหาความรู้จากการเฝ้าดูความเป็นไปของสิ่งต่างๆ หรือความรู้สึกของตนเอง ไม่มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน ผู้เรียนจึงเรียนรู้ได้แตกต่างกันตามภาวะของตน แต่กิจกรรมการเรียนการสอนของวิธีสอนแบบธรรมสภาจันดาเป็นการหาความรู้โดยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน จึงทำให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้แตกต่างกันน้อยกว่ากลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา

๕. การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาผลของวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสภาจันดา ในแง่ "ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน" และ "การใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม" โดยวัดความสามารถเหล่านี้จากแบบทดสอบ การกระทำคังนี้ เป็นไปตามซิกจังกักของวิธีการวัดผล ซึ่งถือว่าเป็นเพียงการวัดความรู้ ความเข้าใจในระดับหนึ่ง ตามหลักพระพุทธศาสนาเทียบได้ว่า เป็นความรู้ในชั้น "ปริยัติ" (เรียนทฤษฎีที่ผู้อื่นค้นคว้าไว้) ยังไม่ใช่แนวทดสอบที่วัดไปถึงขั้นปฏิบัติ (การกระทำตามทฤษฎี) ของผู้เรียน

ฉะนั้นจึงควรจะได้มีการสังเกตการปฏิบัติตนของผู้เรียนควบคู่ไปด้วย ซึ่งผู้วิจัยได้กระทำเป็นบางส่วน คังที่เสนอไว้ในภาคผนวก

จากผลการวิจัยและข้อสังเกตข้างต้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ คังนี้

ข้อเสนอแนะในด้านการเรียนการสอน

๑. ควรนำพุทธวิธีสอนทั้งสองวิธี คือ ไตรสิกขา และธรรมสากัจฉา ไปใช้สอน จริยศึกษาในเรื่องอื่นๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพราะผลการวิจัยครั้งนี้ปรากฏว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของผู้เรียน จากพุทธวิธีสอนทั้งสองอยู่ในระดับสูง

๒. ในการสอนจริยศึกษา โดยเฉพาะที่นำมาจากหลักพุทธธรรม ควรกระทำดังนี้

๒.๑ บูรณาการพุทธธรรมให้สอดคล้อง เกื้อหนุนกัน โดยเฉพาะธรรมะที่เป็นชุด ไม่ควรแยกอธิบายทีละหัวข้อ

๒.๒ ศึกษาจุดมุ่งหมายของพุทธธรรมนั้น รวมไปถึงปฐมเหตุแห่งบัญญัติหลัก พุทธธรรมนั้น เช่น บัญญัติแกไกร เพราะเหตุใด ในสถานการณ์อย่างไร แล้วสอนให้เหมาะสม แก่ ภาวะ เทศะ

๒.๓ ศึกษาธรรมชาติ ลักษณะ และวิธีปฏิบัติพุทธธรรมนั้น แล้วสอนให้ผู้เรียน ปฏิบัติจริง ไม่ควรสอนเพียงเพื่อจำได้ ตอบคำถามได้เท่านั้น

๒.๔ ส่งเคราะห์หลักพุทธธรรมที่สอนให้เข้าหลักไตรสิกขา แล้วให้ผู้เรียน ปฏิบัติจริงตามขั้นของไตรสิกขา

๓. ควรสอนจริยศึกษา โดยเริ่มจากปัญหาของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนแก้ปัญหา เชิงจริยธรรมของตนเองได้ด้วยตนเอง อย่างถูกหลักจริยธรรม

๔. ควรมุ่งสอนให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามแนวพระพุทธศาสนา อันจะนำไปสู่การปฏิบัติตนของผู้เรียน มิใช่สอนเพื่อให้ผู้เรียนตอบแบบทดสอบได้

๕. ควรจะมีการนำแผนการสอนในการวิจัยครั้งนี้ ไปใช้สอนนักเรียนกลุ่มอื่น ๆ โดยปรับสถานการณ์ในแผนการสอนให้เหมาะสมแก่นักเรียนเหล่านั้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

๑. ควรได้มีการวิจัยเพื่อศึกษาผลของพุทธวิธีสอนอื่นๆ ว่า พุทธวิธีสอนใด เหมาะแก่ผู้เรียนที่มีสติปัญญา จิตลักษณะ และบุคลิกภาพอย่างไร ระดับไหน และเหมาะแก่ ธรรมชาติประเภทใด พุทธวิธีสอนใดทำให้ผู้เรียนเกิดปัญญาระดับใด

๒. ควรจะได้มีการวิจัยเกี่ยวกับวิธีสอนแบบไตรสิกขาอย่างละเอียด

๓. ควรจะได้มีการวิจัยเกี่ยวกับวิธีสอนแบบธรรมสภาจนาจานอย่างละเอียด

๔. ควรจะได้มีการวิจัยเพื่อศึกษาผลของพุทธวิธีสอนแบบไตรสิกขา และแบบ ธรรมสภาจนาจานในกลุ่มตัวอย่างกลุ่มเดียวกัน ว่าจะทำให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมอย่างไร เช่น สอนด้วยวิธีสอนแบบ ธรรมสภาจนาจานแบบไตรสิกขา หรือ สอนด้วยวิธีสอนแบบไตรสิกขาจนวิธีสอนแบบ ธรรมสภาจนาจาน

๕. ควรจะได้มีการวิจัยทำนองเกี่ยวกับการวิจัยครั้งนี้ โดยใช้เวลาในการทดลอง ให้มากกว่าการวิจัยครั้งนี้

๖. ควรจะได้มีการวิจัยผลของวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสภาจนาจาน ในเนื้อหาจริยธรรมอื่นๆ

๗. ควรจะได้มีการวิจัยเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม อันเป็นเกณฑ์ให้บุคคลเลือกแสดงพฤติกรรมตามหลักจริยธรรม(สัมมาทิฐิ - สัมมาสังกัปปะ) ว่ามีที่ระดับ อะไรบ้าง และสัมมาทิฐิ - สัมมาสังกัปปะระดับใด ประเภทใดมีในบุคคล ที่มีคุณลักษณะอย่างไร

๘. ควรจะได้มีการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ คิดตามผลการปฏิบัติตนของผู้เรียนว่า ถูกหลักจริยธรรมหรือไม่ เพราะเหตุใด แทนที่จะศึกษาเชิงปริมาณอย่างเดียว

บรรณานุกรม

ชวาล แพทย์กุล เทคนิคการเขียนข้อสอบ โรงเรียนแพร์ตอนุสรณ์ ๒๕๒๒, ๔๐๗ หน้า
ชำนาญ นิสารัตน์ "การสอนศีลธรรมในโรงเรียน" มิตรครู ๑๑(๑๖) ปักษ์หลัง

: ๑๕ - ๒๐ สิงหาคม ๒๕๒๑

✓ ช. ธรรมศรี ชาวพุทธควรรู้ โรงพิมพ์เสียงเสียงจงเจริญ ๒๕๑๓, ๔๐๔ หน้า

ป.ป.อ. "บทบาทพระบรมครู" พุทธจักร ๓๐(๒ - ๖) : หน้าไม่ติดต่อกัน กุมภาพันธ์
- มิถุนายน ๒๕๑๕

✓ ปัญญานันทภิกขุ "แก่นคำอนุโมทนา" พุทธจักร ๒๕(๔) : ๒๓ - ๓๒ เมษายน ๒๕๑๔

ประสาร ทองภักดี พุทธวิธีสอน อักษรสาสน์ ๒๕๑๓, ๓๔๐ หน้า

✓ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ ๑ - ๓๕ พิมพ์ครั้งที่ ๒ ในปณตองรัชกาลิเชก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๑๔

✓ พุทธศาสนิก ไถ่ลัทธิธรรม ส่วนอุสมมูลนิธิ การพิมพ์พระนคร ๒๕๒๓, ๔๕๒ หน้า

_____ ธรรมาสน์ธรรม การพิมพ์พระนคร ๒๕๑๔, ๕๔๖ หน้า

✓ _____ เทววิทยานุกรม ธรรมทานมูลนิธิ ๒๕๑๕, ๔๑๓ หน้า

_____ พระบาลีมหาสติปัฏฐานสูตร พิมพ์ครั้งที่ ๕ โรงพิมพ์ธรรมทาน ๒๕๒๔, ๓๕ หน้า

_____ พุทธจริยธรรม พูนสุภา คล่องการยิง การพิมพ์พระนคร ๒๕๑๖, ๔๔๓ หน้า

✓ _____ โมกษธรรมประยุกต์ ธรรมทานมูลนิธิ ๒๕๑๕, ๖๐๒ หน้า

_____ สัญญาปฏิบัติธรรม พุทธธรรมทานปริวรรตน์ การพิมพ์พระนคร ๒๕๑๕, ๕๔๐ หน้า

_____ อภัยปัจจุยตา การพิมพ์พระนคร ๒๕๑๖, ๕๒๒ หน้า

✗ มาโนช คัทธวนิชย์ "ปัญหาการถ่ายทอดจริยธรรมกับอนาคตของชาติ" ครูปริทัศน์ ๕(๕) :

๔๑ - ๔๔ กันยายน ๒๕๒๓

รัตนากันตน์ ปรัชญาคืออะไร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ๒๕๒๓,

๑๓๗ หน้า

✓ ราชวรณีย์, พระ ปรัชญาการศึกษาไทย วรพากย์พินิจ ๒๕๑๔ก, ๓๖๔ หน้า

✓ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ มหาจุฬาราชวิทยาลัย ๒๕๑๔ข, ๓๓๔ หน้า

ล้วน สายยศ และ อังคณา สายยศ สถิติวิทยาทางการศึกษา วัฒนาพานิช ๒๕๒๒,
๒๖๖ หน้า

ล้วน สายยศ "ความเชื่อมั่นแบบต่างๆ" การวัดผลการศึกษา ๑(๒) : ๔๑ - ๕๕
กันยายน - ธันวาคม ๒๕๒๒

ฉวีรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระ เบญจศีลและเบญจธรรม
มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๑, ๑๓๐ หน้า

X วัชรศักดิ์ วรชัยโม, พระ ครูกับศีลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๒ สมชายการพิมพ์ ๒๕๒๒,
๓๒๕ หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมการศาสนา คู่มือสอนจริยศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
(ฉบับทดลอง) โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๒๑ก, ๕๖ หน้า

_____ คู่มือสอนจริยศึกษาระดับประถมศึกษาภาคปฏิบัติในรูปชุดการเรียนการสอนฉบับ
บูรณาการ(ฉบับทดลอง) โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๒๑ข, ๑๔๔ หน้า

_____ คู่มือสอนจริยศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ - ๖ โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๒๒,
๒๒๐ หน้า

_____ หน่วยศึกษานิเทศกรมสามัญศึกษา คู่มือนิเทศการศึกษาวิชาสังคมศึกษาสำหรับ
ชั้นประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๑, ๑๕๗ หน้า

✓ สมทรง ปุญญฤทธิ์ คู่มือครูสอนศีลธรรม สำนักหนังสือธรรมบุชา ๒๕๒๓, ๑๗๕ หน้า

สมบุรณ์ อิตพงษ์ เทคนิคการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนสังคมศึกษา ๒๕๒๓,
๑๔๐ หน้า (อัครสำเนา)

สวนโมกขพลาราม, สำนัก คู่มืออุบาสกอุบาสิกาภาค ๑ - ๒ ทำวัตรเช้า - เย็น
และสวดมนต์พิเศษทางบพแปลไทย พิมพ์ครั้งที่ ๕๓ การพิมพ์พระนคร ๒๕๒๓, ๕๖ หน้า

สิน อินทร์นาระ การปฏิรูปสังคมไทยโดยพุทธจักร วิทยานิพนธ์ประกอบการศึกษา

ตามหลักสูตรวิทยาลัยกึ่งทวิภาค ๒๕๑๖, ๒๒๑ หน้า (อัครสำเนา)

สุมน อมรวิวัฒน์ "การสอนแบบธรรมดากัจฉา" ประชุมทางวิชาการเรื่องพระพุทธศาสนา

กับการศึกษาในประเทศไทย หน่วยการพิมพ์และจำหน่ายศาสนภักดิ์ ๒๕๑๓, ๒๕๔ หน้า

สุมานิน รุ่งเรืองธรรม เอกสารประกอบการบรรยายวิชาพัฒนาการของเด็กวัยรุ่น

(มัธยม ๕๖๑) ๒๕๒๒, ๒๒ หน้า (อัครสำเนา)

✓ อำนวย ทะพิงส์แก และ ชยันต์ วรธนสุทธิ "ปัญหาจริยธรรมในสังคมไทยในทัศนะของ
นักการศึกษา" การศึกษาแห่งชาติ ๑๓(๕) : ๒๓ - ๔๙ มิถุนายน - กรกฎาคม ๒๕๒๒

✗ อภิธรรมมุนิธิ คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ สุทธิสารการพิมพ์ ๒๕๒๐,
๒๑๕ หน้า

ภาคผนวก ก

ผู้ทรงคุณวุฒิ

ผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธวิธีสอน

๑. พุทธศาสนิกชน วัดธารน้ำไหล อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
๒. พระวรศักดิ์ วรชัยโม วัดธารน้ำไหล อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
๓. พระมหาณรงค์ จิตตโสภณ วัดลาดบัวขาว วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กทม.
๔. ศาสตราจารย์กมลเกตุสารโรช บัณฑิต

ผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นที่ปรึกษาและตรวจปริญญานิพนธ์

๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์กมลเกตุสารโรช วิเชียรโชติ ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทองหล่อ วิภาวดี สำนักทดสอบทางจิตวิทยาและการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์จริย์ สุวัฑฒ์ ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

ผู้ทรงคุณวุฒิที่ตรวจแผนการสอนและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

อื่นๆ

๑. พระวรศักดิ์ วรชัยโม วัดธารน้ำไหล อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
๒. พระมหาณรงค์ จิตตโสภณ วัดลาดบัวขาว วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กทม.
 พร้อมถวายพระนิสสัยอีก ๓ รูป
๓. พระวิรัช วิรัตน์โน วัดธารน้ำไหล อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

บรรณานุกรม

๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์คอกเตอร์นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทองหล่อ วิภาวีน
๓. อาจารย์เฉลิมชัย เมืองงาม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
๔. ผู้ช่วยศาสตราจารย์จริย์ สุวัทธิ
๕. ศาสตราจารย์คอกเตอร์สาโรช บัวศรี
๖. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทรูเนตร อัสสวัสดิ์ ภาควิชาหลักสูตรและการสอน
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

ภาคผนวก ข

ค่าความยากง่าย ค่าอำนาจจำแนก ค่าความเชื่อมั่น

ของ

แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษา

แบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม

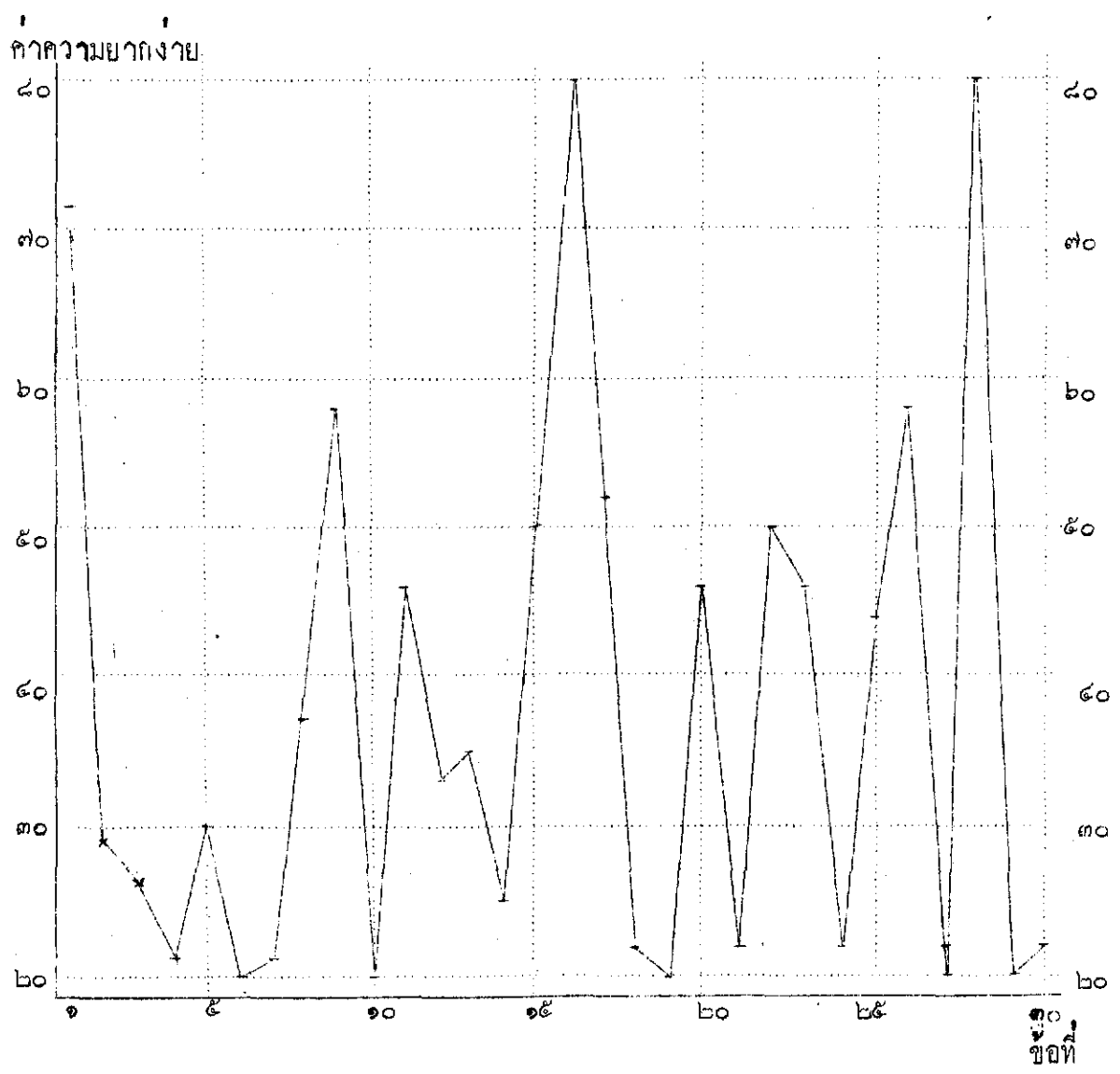
คะแนนดิบของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษา

และ

คะแนนดิบของการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม

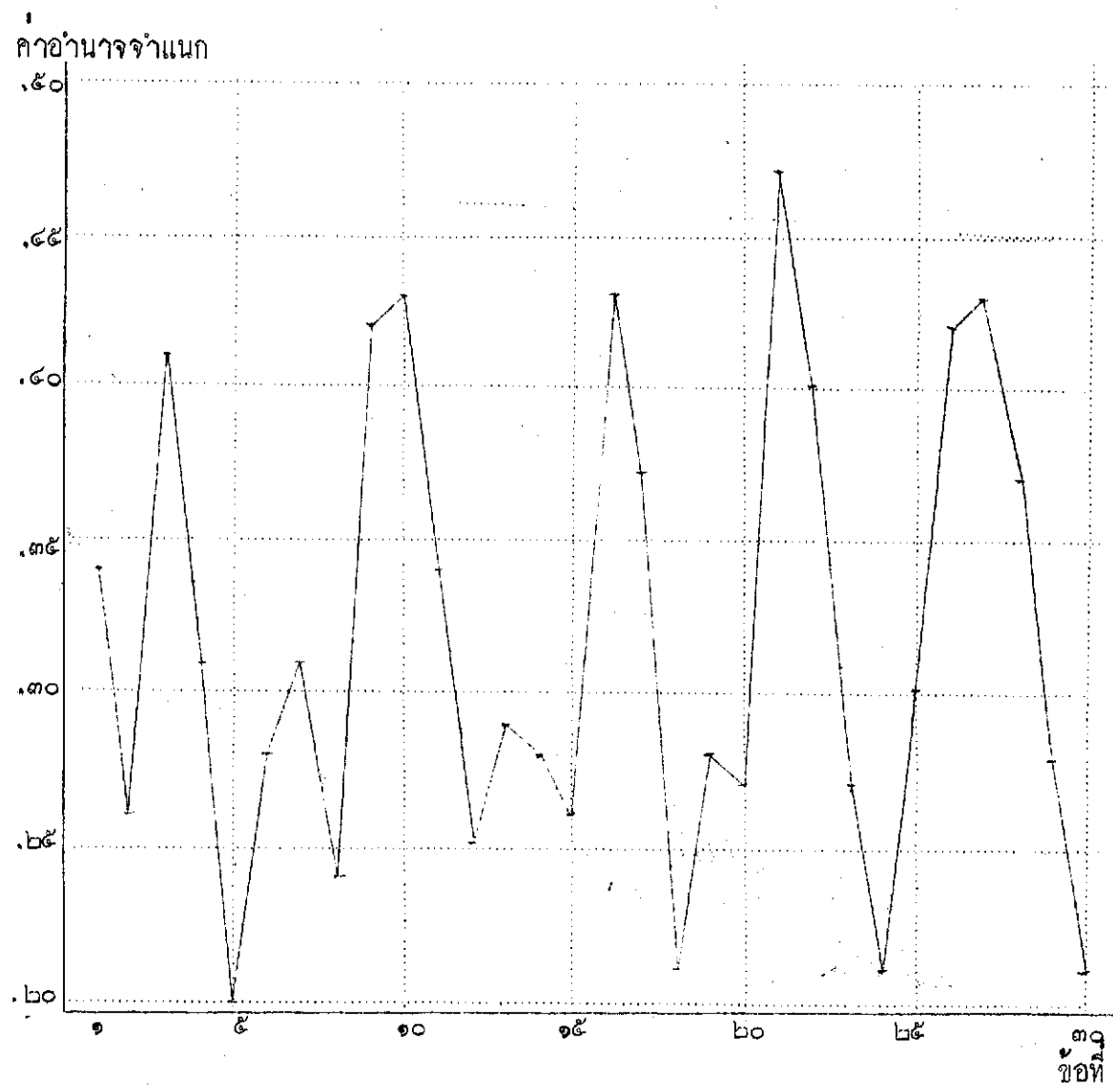
ของกลุ่มตัวอย่าง

ภาพประกอบ ๔ ค่าความยากง่าย (p) ที่ได้จากกรวิเคราะห์แบบทดสอบ
วัดผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนรียศึกษาเรื่องเบญจศีลและพราวาธรรม

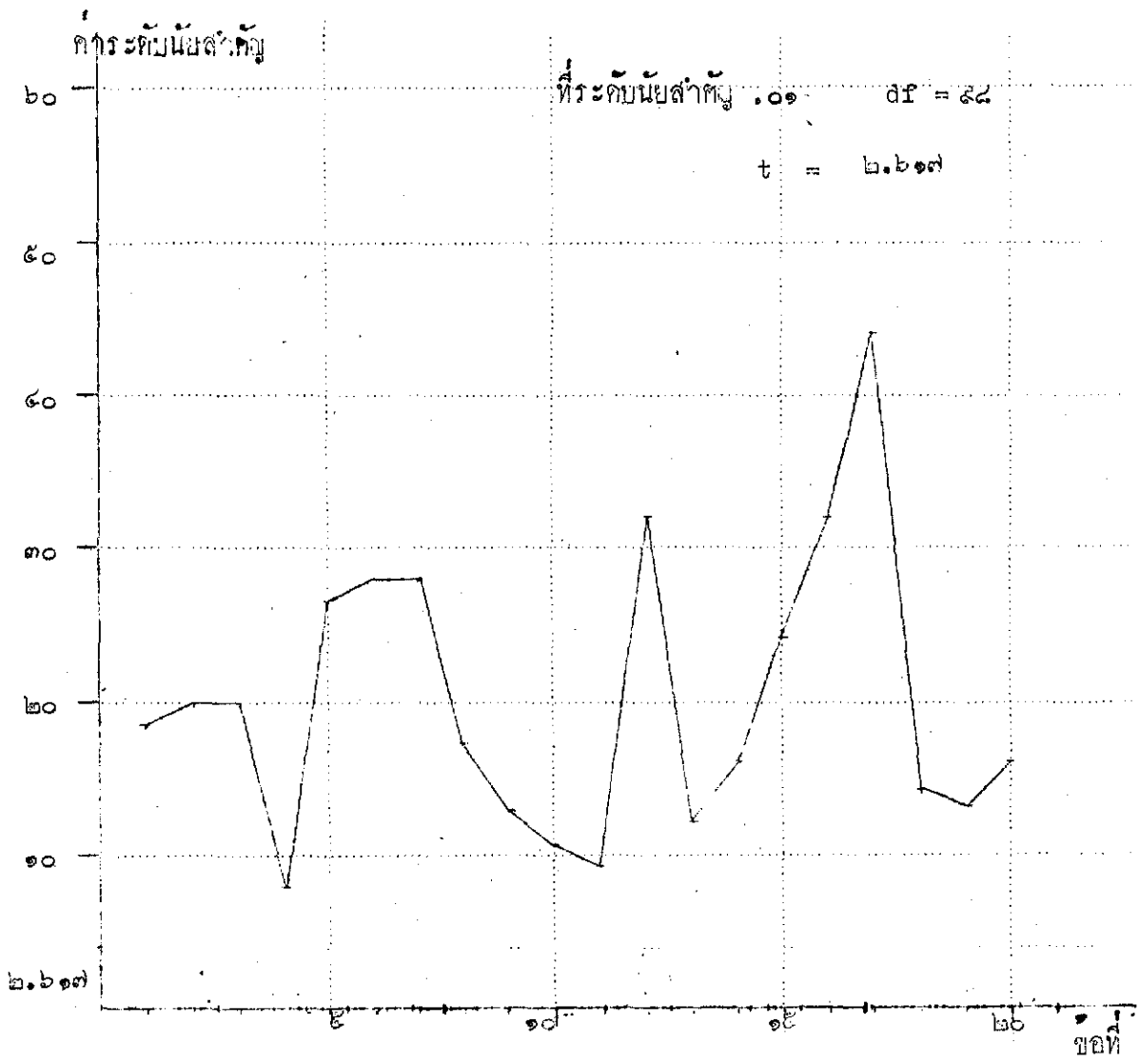
ค่าความยากง่ายของทุกข้ออยู่ระหว่าง .๒๐ - .๘๐

ภาพประกอบ ๕ ค่าอ่านจําแนก (x) ที่ได้จากกราฟวิเคราะห์แบบทดสอบ
วัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่อง เบญจศีลและเบญจธรรม

ทุกข้อมีค่าอ่านจําแนกตั้งแต่ 20 ขึ้นไป

ภาพประกอบ ๖ ค่า t - test ของ ๕% กลุ่มสูง - กลุ่มต่ำ ที่ได้จากกราฟวิเคราะห์แบบทดสอบวัดการใช้หลักกรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม

จากภาพประกอบนี้ แสดงว่าคะแนนของกลุ่มสูงและกลุ่มต่ำแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ทุกข้อ นั่นคือ ข้อสอบทุกข้อมีค่าอำนาจจำแนกเชื่อถือได้ ๘๘%

ตาราง ๖ การหาค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชา
เรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม โดยสูตรของ คูเคอร์ ริชาร์ดสัน ๒๐ (Kuder
Richardson 20)

คนที่ ข้อที่	๑	๒	๓	p	q	pq
๑				.๕๖	.๔๔	.๒๔๖๔
๒				.๑๒	.๘๘	.๑๐๕๖
...						
๓๐						
X	๔	๔	๕			
	๑๖	๑๖	๒๕			

$$\Sigma X = ๕๕๑$$

$$\Sigma X^2 = ๖,๘๒๒$$

$$n = ๓๐$$

$$S^2 = ๑๔.๔๔๔๖$$

$$\Sigma pq = ๕.๓๕๖๒$$

$$\text{สูตร} \quad r_{tt} = \frac{n}{n-1} \left\{ 1 - \frac{\Sigma pq}{S^2} \right\}$$

$$\text{แทนค่า} = \frac{๓๐}{๓๐-๑} \left\{ 1 - \frac{๕.๓๕๖๒}{๑๔.๔๔๔๖} \right\}$$

$$= ๐.๖๗$$

ตาราง ๗ แสดงการหาค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบวัดการใช้หลักกรรม
ในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม โดยสูตร การวิเคราะห์ความแปรปรวนของฮอยท์
(Hoyt ' s ANOVA Procedure)

k \ n	๑	๒	๓	๒๔	๓๐	T	T^2
๑	๒	๓	๓	๒	๑	๑๐	๑๐๐
๒	๒	๓			๑	๕๕	๓๐๒๕
๒๐	๒	๒	๓	๓	๑		
P	๕๓	๕๑	๕๕	๓๐	๓๐	๑๒๓๙	
P^2	๒๘๐๙	๒๖๐๑	๒๕๐๐	๙๐๐	๙๐๐		

$$\begin{aligned}
 G &= ๑,๒๓๙ \\
 \Sigma(\Sigma X^2) &= ๒,๘๔๕ \\
 T^2 &= ๑๒๓,๖๓๓ \\
 P^2 &= ๕๒,๐๕๓ \\
 C &= \frac{G^2}{kn} = \frac{(๑,๒๓๙)^2}{๒๐ \times ๓๐} = ๒,๕๕๔,๕๓ \\
 SS_t &= \Sigma(\Sigma X^2) - C = ๒,๘๔๕ - ๒,๕๕๔ \\
 &= ๒๙๐,๕๓
 \end{aligned}$$

$$SS_{\text{ข้อ}} = \frac{\sum T^2}{n} - C = \frac{๓๓,๖๓๓}{๓๐} - ๒,๕๕๔,๕๓$$

$$= ๘๕.๒๓$$

$$SS_{\text{คน}} = \frac{\sum p^2}{n} - C = ๑๒๓.๕๒$$

$$SS_e = SS_t - SS_{\text{ข้อ}} - SS_{\text{คน}} = ๓๓.๒๓$$

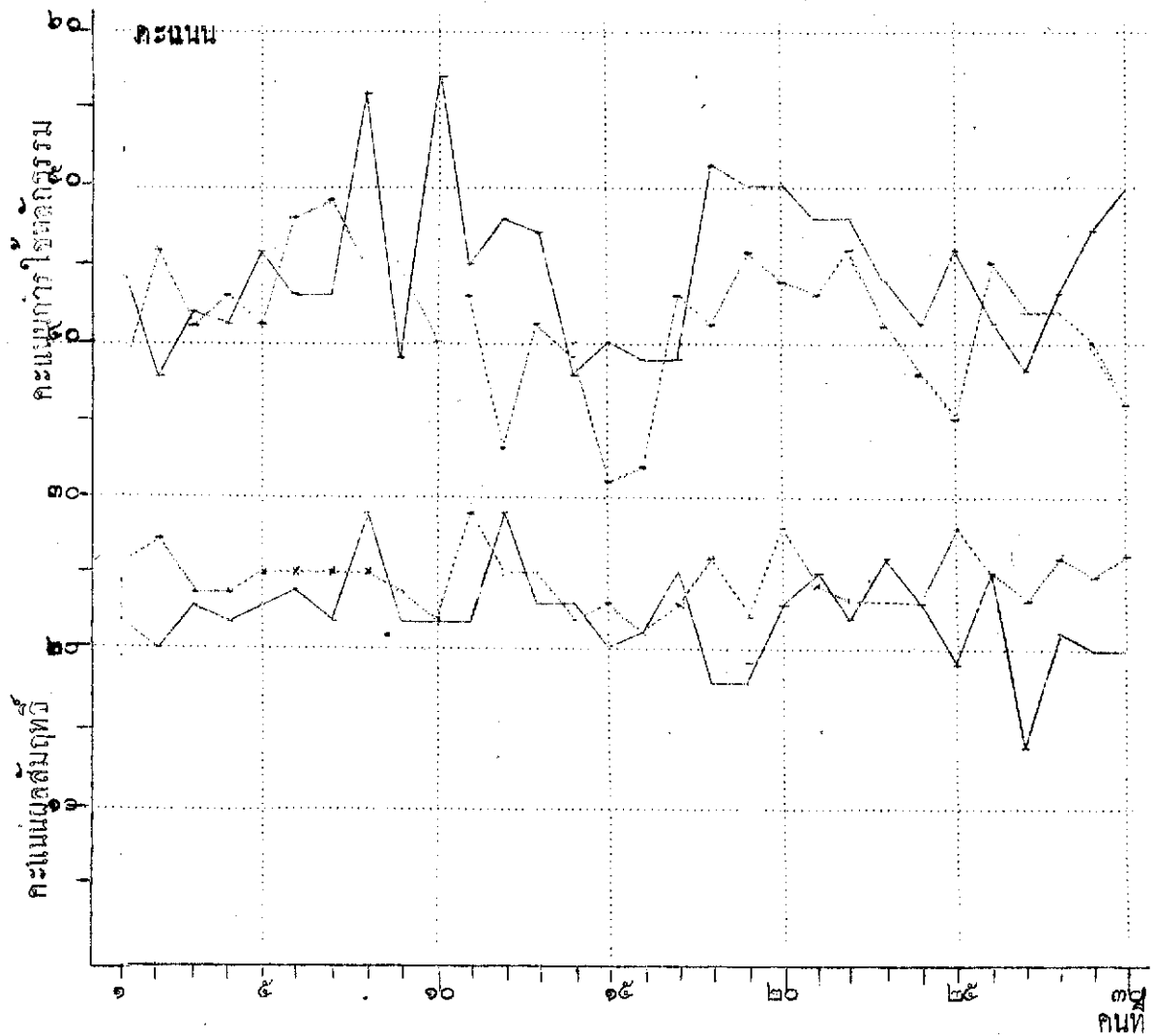
ตาราง ๔ ค่าความแปรปรวนของคะแนนการใช้หลักกรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม
เชิงจริยธรรมในการวิเคราะห์ความแปรปรวนของฮอยท์

แหล่ง	df	SS	MS
ข้อ	๑๔	๘๕.๒๓	๕.๕๘
คน	๒๔	๑๒๓.๕๒	๕.๑๔
error	๕๕๑	๓๓.๒๓	๐.๑๔

$$r_{tt} = 1 - \frac{MSe}{MS}$$

$$= ๐.๘๓$$

ภาพประกอบ ๘ คะแนนดิบของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่อง เบญจศีล
และสมาวาสธรรม และคะแนนดิบของการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม
ของกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒

หมายถึง คะแนนของกลุ่มทดลอง ๑

หมายถึง คะแนนของกลุ่มทดลอง ๒

ภาคผนวก ก

โครงการสอนวิชาเรื่องเบญจศีลและพราวาสธรรม
แผนการสอนของวิธีสอนแบบไตรสิกขา วิธีสอนแบบธรรมสาธิต
แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชา
เรื่อง เบญจศีลและพราวาสธรรม
แบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม

โครงการสอนจริยศึกษาเรื่อง เบญจศีลและธรรมาศรรวม

หลักการ คนจะอยู่อย่างสงบสุขเมื่อปฏิบัติตามหลักเบญจศีล (เบญจธรรม)

สังคมจะสงบสันติขึ้นอยู่กับการปฏิบัติตามหลักเบญจศีล (เบญจธรรม)

การปฏิบัติตามหลักเบญจศีล (เบญจธรรม) ต้องปฏิบัติตามขั้นของธรรมาศรรวม

จุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม

๑. เมื่อให้สถานการณ์ในสังคมระดับครอบครัว โรงเรียนและชุมชน นักเรียนสามารถ

๑.๑ บรรยายเชิงวิเคราะห์ปัญหาการอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น โดยระบุปัญหาและผลที่เกิดขึ้นกับตัวผู้ก่อปัญหาอย่างน้อย ๕ ปัญหา

๑.๒ อธิบายสาเหตุของปัญหานั้นได้ว่าเป็นเพราะขาดเบญจศีล (เบญจธรรม) อย่างไร

๒. จากสถานการณ์ในข้อ ๑ นักเรียนสามารถ

๒.๑ บอกได้ว่าต้องใช้เบญจศีล (เบญจธรรม) ข้อใดบ้างในการแก้ปัญหาอย่างน้อย ๔ ใน ๑๐ สถานการณ์

๒.๒ บอกเหตุผลที่เป็นหลักธรรมเบื้องหลังเบญจศีล (เบญจธรรม) และความจำเป็นในการเลือกใช้หลักธรรมในข้อ ๒.๑ ได้

๓. เมื่อกำหนดหัวข้อ "เบญจศีล" ให้นักเรียนสามารถ

๓.๑ บอกได้ว่ามีกี่ข้อ อะไรบ้าง อย่างถูกต้อง

๓.๒ อธิบายพฤติกรรมในแต่ละข้อได้ถูกต้อง

๓.๓ อธิบายความจำเป็นที่มนุษย์พึงปฏิบัติเบญจศีล (เบญจธรรม) อย่างมีเหตุผล และยกตัวอย่างประกอบได้ถูกต้อง

๔. เมื่อมีการโจมตีวิพากษ์วิจารณ์หรือเยาะเย้ยการถือศีล - ปฏิบัติธรรม นักเรียนสามารถ

๔.๑ รับฟังด้วยความหนักแน่นไม่ใช้อารมณ์

๔.๒ อธิบายคุณประโยชน์ของการถือศีล - ปฏิบัติธรรมและโทษของการไม่ถือศีล ไม่ปฏิบัติธรรมให้ผู้กล่าวโจมตีเข้าใจโดยยกตัวอย่างในการอธิบายด้วย

- ๔.๓ พุคเชิญชวนให้ผู้กล่าวโจมตีหันมาทดลองการถือศีล - ปฏิบัติธรรมได้อย่างมีเหตุผล
- ๔.๔ เสนอแนะวิธีฝึกปฏิบัติหลักเบญจศีล (เบญจธรรม) ใ้ได้อย่างถูกต้อง
๕. ในการอยู่ร่วมกันในครอบครัว ในโรงเรียน ในชุมชน นักเรียนสามารถ
 - ๕.๑ เสนอข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการลงมือฝึกนิสัยตามหลักเบญจศีล
 - ๕.๒ เสนอโครงการและดำเนินโครงการที่เป็นการฝึกเพื่อแสดงออกซึ่งหลักเบญจศีล
๖. ในสถานการณ์ที่มีการอาราธนาศีลนักเรียนสามารถ
 - ๖.๑ กล่าวคำอาราธนาศีลได้อย่างถูกต้อง
 - ๖.๒ อธิบายความหมายของการอาราธนาศีลได้อย่างถูกต้อง
 - ๖.๓ อธิฐานในการปฎิญญาว่าจะกระทำตามหลักเบญจศีล
 - ๖.๔ เมื่อกล่าวถึงเบญจศีลสามารถอธิบายได้อย่างถูกต้องว่าต้องทำอะไรบ้าง
 - ๖.๕ ประพฤติในสิ่งปฎิญญาได้

แผนการสอนของวิธีสอนแบบไตรสิกขา

เรื่องเบญจศีลข้อ ๒ และฉราวาสกรรม

ศีลสิกขา

๑. ครูสร้างสถานการณ์ที่เปิดโอกาสให้นักเรียนเลือกโกงหรือไม่โกง โดยครูบอกนักเรียนว่า "ได้มีผู้ต้องการศึกษาโอกาสในการจับสลากได้ (Probability) เขาจึงทำเครื่องมือคือกล่องฉลากขึ้น ๒๐ กล่อง แต่ละกล่องมีฉลากอยู่ ๙ - ๑๐ แผ่น มีอยู่ ๓๐ กล่อง ที่รวมแผ่นฉลากในกล่องแล้วได้ผลรวมตั้งแต่ ๕๕ ขึ้นไป อีก ๓๐ กล่อง รวมแล้วได้ผลรวมต่ำกว่า ๕๕ ที่เห็นอยู่นี้ทั้ง ๒๐ กล่องคละกันอยู่ ผู้ศึกษาได้มาขอความร่วมมือจากนักเรียนให้ช่วยจับสลากดูว่าโอกาสที่หยิบได้กล่องที่มีผลรวมต่ำกว่า ๕๕ อยู่เท่าไร เพื่อให้นักเรียนตั้งใจว่าผู้ศึกษาจะให้รางวัลแก่ผู้ที่ให้ผลรวมต่ำกว่า ๕๕ วิธีการคือให้นักเรียนบอกเลขในกล่องที่นักเรียนได้คนละกล่องเสร็จแล้วเอากล่องสลากไปใส่ในกระบะหน้าชั้นแล้วเอาผลรวมไปแจ้งให้ผู้ศึกษาที่มารออยู่นอกชั้นเรียนแล้วเพื่อรับรางวัล แล้วให้นักเรียนรอรอบจนกว่าครูจะเรียกเข้าชั้นอีกครั้ง เพราะจะมีการเรียนต่อไป ใครสงสัยให้ถาม... ต่อไปนี้นักเรียนหยิบกล่องสลากคนละกล่อง...บอกได้"...เมื่อนักเรียนเล่นเกมเสร็จแล้วครูเรียกเข้าชั้นเรียนแล้วให้ตอบคำถามต่อไปนี้...

๒. ที่นักเรียนบอกเลขเมื่อสักครู่นี้ นักเรียนบอกตามความจริงหรือแอบโกงโดยไม่มีใครทราบ

๓. เพราะเหตุใดนักเรียนจึงเลือกกระทำดังนี้ (โกง - ไม่โกง)

จิตศึกษา

ครูบอกนักเรียนว่า "เรามักให้เหตุผลในการกระทำของเราได้ไม่ชัดเจนอีกสักครู่เราจะศึกษาอาการของจิตใจของตัวเองในขณะที่เลือกโกงหรือไม่โกง ขณะที่กำลังโกงหรือไม่โกง เมื่อโกงแล้วหรือไม่โกงไปแล้ว ซึ่งต้องทำให้ใจสงบก่อนจึงจะจับอาการของจิตได้"...

๔. ให้นักเรียนกระทำจิตให้สงบโดย

๔.๑ ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยโดยการสวดมนต์(คำบูชาพระรัตนตรัย)แล้วนั่งขัดสมาธิขาขวาทับซ้าย หงายมือขวาทับมือซ้าย ตั้งกายตรงแต่ไม่เกร็งตัว

๔.๒ หลับตาคำหนดลมหายใจเข้าตั้งแต่ปลายจมูกเข้าไปจนถึงช่องท้อง ลมหายใจออกตั้งแต่ช่องท้องออกมาจนถึงปลายจมูก หรือกำหนดลมหายใจเข้า ลมหายใจออกอยู่ที่ปลายจมูก หรือเฝ้าดูอาการพองยุบของส่วนท้อง(เลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่ง)ประมาณ ๕ นาที

๕. ครูบอกนักเรียนว่า "กำหนดว่าต่อไปนี้จะคิดถึงความรู้สึกของตนเองเมื่อตอนที่เล่นเกมที่แล้วให้ลืมตาขึ้น" เมื่อนักเรียนลืมตาขึ้นแล้วให้นักเรียนตอบคำถามของครูโดยเขียนคำตอบลงในกระดาษที่แจกให้ ตามลำดับ(โดยนั่งตามสบายจะเปลี่ยนหรือไม่เปลี่ยนอิริยาบถก็ได้)

ปัญหาศึกษา

๖. เมื่อนักเรียนเป็นผู้กระทำ(โกง - ไม่โกง)นักเรียนรู้สึกอย่างไร

๖.๑ ขณะที่เลือกกระทำ(คิดที่จะโกง - คิดที่จะไม่โกง)

๖.๒ ขณะที่กำลังกระทำ(โกง - ไม่โกง)

๖.๓ เมื่อกระทำแล้ว(โกง - ไม่โกง)

๗. จากความรู้สึกในข้อ ๖ นักเรียนอยากเป็นคนโกงหรือไม่ เพราะเหตุใด

๘. เมื่อนักเรียนเป็นผู้ถูกกระทำ(ถูกโกง)นักเรียนรู้สึกอย่างไร

๘.๑ ขณะที่คิดว่าถูกคนอื่นโกง

๘.๒ ขณะที่กำลังถูกโกงแต่ทำอะไรเขาไม่ได้

๘.๓ รู้ว่าถูกเขาโกงไปแล้วแต่ทำอะไรเขาไม่ได้

๙. กรณีต่อไปนี้นักเรียนทำอย่างไร

๙.๑ รู้ว่ากำลังถูกเขาโกงและทำอะไรเขาไม่ได้

๙.๒ รู้ว่าถูกเขาโกงไปแล้วและทำอะไรเขาไม่ได้

๑๐. จากความรู้ลึกในข้อ ๘ และการกระทำในข้อ ๙ นักเรียนอยากเป็นคนโกง และคนถูกโกงหรือไม่ เพราะเหตุใด

๑๑. ถ้าจะไม่ใช่คนโกงต้องคิดอย่างไร ต้องปฏิบัติอย่างไร

๑๒. คอไปนี้จะโกงหรือไม่

๑๓. นักเรียนดูตารางเบญจศีล - เบญจธรรมแล้วจัดการกระทำของคนทั้งที่โกงและไม่โกงว่าอยู่ในเบญจศีล - เบญจธรรมข้อใด

๑๔. นักเรียนช่วยกันรวบรวมการกระทำที่อยู่ในขอบเขตของเบญจศีลข้อนั้นว่ามีอะไรบ้าง การกระทำเหล่านั้นมีวิธีปฏิบัติอย่างไร

๑๕. ครูให้นักเรียนฝึกสมาธิในข้อ ๔ (ไม่สวคณต์) แล้วให้นักเรียนเปลี่ยนจากการกำหนดลมหายใจมากำหนดรู้ว่าการประพฤติผิดศีลข้อ ๒ ทำให้เกิดผลแก่จิตใจตนเอง คือ ไม่สบายใจ ในแง่ตนเองเป็นผู้กระทำผิดก็ต้องกระวนกระวายใจหาทางเอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตน ขณะที่เอาก็กะวนกระวายใจกลัวคนอื่นหรือเจ้าของทรัพย์สินจะเห็นแล้วตนได้รับโทษ เมื่อเอามาแล้วก็ไม่กล้าใช้ของนั้นคือนำเจ้าของเห็นทรัพย์สินนั้นคราวใดก็นึกถึงความชั่วที่ตนได้กระทำไปกลัวว่าเขาจะจับได้เมื่อเขาคำว่าคนอีกทรัพย์สินให้โดยนัยกระแวงว่าเขาจะค่าตัว ฯลฯ การรักษาศีลข้อ ๒ ทำให้จิตใจสบายไม่ต้องคอยจ้องเอาทรัพย์สินผู้อื่น ไม่ต้องกระวนกระวายใจกลัวว่าใครจะจับได้ นับถือตนเองได้ ไปทางไหนก็องอาจ ฯลฯ การถือศีลข้อ ๒ กระทำโดย หางใจไม่เพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น พอใจในของที่มีหรือที่ตนสามารถหามาได้โดยสุจริต หางกายใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินของตนอย่างถูกห่านองครองธรรม ไม่ดูเอาทรัพย์สินผู้อื่น ไม่ลัก ฉก ฉิง ฯลฯ แล้วให้นักเรียนกำหนดว่าจะรักษาศีล(หรือไม่) แล้วอาราธนาศีลข้อ ๒ จากนั้นตั้งจิตอธิษฐานว่าด้วยกุศลที่เกิดจากความตั้งใจที่จะรักษาศีลนี้ขอให้ข้าพเจ้าปฏิบัติตามความตั้งใจนี้ และทำให้ข้าพเจ้ามีความสุขความเจริญในการบำเพ็ญความดีต่อไปแล้วสวคณต์(คำบูชาพระรัตนตรัย)

หมายเหตุ ลักษณะของเกมส์เป็นกล่องฉลาก ๒๐ กล่อง แต่ละกล่องมีฉลาก ๗ - ๑๐ แผ่น โดยผลรวมของตัวเลขทุกตัวในแต่ละกล่องมีค่าตั้งแต่ ๕๕ ขึ้นไปทุกกล่อง

เรื่องเบญจศีลข้อ ๔ ที่เนื่องด้วยข้อ ๒ และฆราวาสธรรม

๑. ครูถามนักเรียนว่า การรักษาศีลข้อ ๒ ที่นักเรียนตั้งใจว่าจะรักษานั้น
 - วันหนึ่งๆ นักเรียนมีโอกาสพบเหตุการณ์ที่ต้องรักษาศีลมากน้อยเพียงใด
 - แต่ละครั้งนักเรียนรักษาศีลได้ตามที่ตั้งใจไว้หรือไม่
 - แต่ละครั้งที่รักษาศีลนั้น รักษาได้ตลอดรอดฝั่งหรือไม่ เพราะเหตุใด
 - เมื่อพบสถานการณ์ให้ตัดสินใจ นักเรียนทำอย่างไรจึงรักษาศีลไว้ได้

๒. นักเรียนจัดการกระทำของตนในข้อ ๑ ออกเป็นประเภทๆ แล้วครูให้ชื่อธรรมะของแต่ละประเภทที่จัดไว้ นั้น (เวลานี้นักเรียนตอบไม่ได้เลย ครูให้นักเรียนเอาคำถามนี้เป็นหลักในการ ฝึกการกระทำและความรู้สึกของตนในขณะที่ปฏิบัติศีลทุกครั้ง)

ศีลสิกขา

๓. ครูเล่าเรื่องให้นักเรียนฟังเป็นใจความว่า ในการเล่นเกมสไลนคาบที่แล้ว มีคนโกงจึงทำให้การรวบรวมข้อมูลของผู้ศึกษานักพลาค เขาจึงมาขอร้องให้นักเรียนที่โกง บอกตัวเลขจริง ส่วนรางวัลเขาไม่เอาคืน แล้วอธิบายถึงผลเสียของการศึกษาถ้าได้ตัวเลขผิดไป โดยครูวางตัวเป็นกลางไม่ปักใจเชื่อว่านักเรียนโกง แล้วแจกกระดาษให้ทุกคนเพื่อเขียนตัวเลขจริง

เมื่อนักเรียนบอกผลลัพธ์จริง (หรือเท็จ) แล้ว ครูถามนักเรียนว่า

๔. นักเรียนบอกความจริงหรือไม่จริง

จิตสิกขา

ครูบอกนักเรียนว่า ต่อไปนี้ เราจะศึกษาภาวะจิตของเราอย่างละเอียดโดยทำสมาธิตามขั้นของจิตสิกขา ประมาณ ๕ นาที เมื่อสังเกตเห็นว่านักเรียนจิตนิ่งพอสมควร ก็ให้นักเรียนกำหนดความรู้สึกของตนเมื่อตอนรู้เรื่องคนโกงเรื่อยมาจนถึงเขียนผลลัพธ์มาส่งครู ประมาณ ๕ นาที แล้วลืมตาขึ้น

ปัญญาลึกซึ้ง

นักเรียนเขียนคำตอบของคำถามต่อไปนี้ลงในกระดาษที่แจกให้ โดยครูเป็นผู้ถามตามลำดับ

๕. เมื่อนักเรียนเป็นผู้กระทำ(พูดเท็จ - พูดจริง) นักเรียนรู้สึกอย่างไร ในกรณีนี้

๕.๑ ขณะที่เลือกกระทำ(คิดจะพูดเท็จ - พูดจริง)

๕.๒ ขณะที่กำลังกระทำ(กำลังพูดเท็จ - พูดจริง)

๕.๓ เมื่อเลือกกระทำแล้ว(เมื่อนึกขึ้นได้ว่าโกหกพูดเท็จ - พูดจริง)

๖. จากความรู้สึกในข้อ ๕ นักเรียนอยากกระทำคั้งนั้น(พูดเท็จ - พูดจริง)

อีกหรือไม่ เพราะเหตุใด

๗. เมื่อนักเรียนเป็นผู้ถูกกระทำ(ถูกเขาหลอก) นักเรียนรู้สึกอย่างไร ในกรณีต่อไปนี้

๗.๑ รู้ตัวว่าถูกเขาหลอกแต่ต้องทำตาม คัดค้านไม่ได้

๗.๒ ได้รับความเสียหายจากการที่ถูกหลอกแต่แก้ไขไม่ได้

๘. เมื่อนักเรียนเป็นผู้ถูกกระทำ(ถูกเขาหลอก) นักเรียนรู้สึกอย่างไร และถ้าป้องกันได้จะป้องกันอย่างไร ถ้าชักชวนได้จะทำอย่างไร

๙. จากความรู้สึกในข้อ ๗, ๘ นักเรียนอยากพูดจริงหรือพูดเท็จ เพราะเหตุใด

๑๐. นักเรียนดูตารางเบญจศีล - เบญจธรรม แล้วพิจารณาการกระทำของตน (ที่พูดเท็จ - พูดจริง) ว่าอยู่ในเบญจศีล - เบญจธรรมข้อใด

๑๑. นักเรียนช่วยกันรวบรวมการกระทำที่อยู่ในขอบข่ายเบญจศีลข้อนั้นว่ามีอะไรบ้าง

๑๒. นักเรียนช่วยกันแสดงความเห็นและสรุปว่า ถ้าจะรักษาศีลข้อ ๔ (เว้นจากการพูดเท็จ) ต้องปฏิบัติอย่างไร

๑๓. นักเรียนฝึกสมาธิในชั้นจิตสิกขา(ไม่สวคณนัต) แล้วเปลี่ยนจากการกำหนดลมหายใจมากำหนดรู้ว่าการประพฤตินิเบญจศีลข้อ ๔ (พูดเท็จ) ทำให้เกิดผลแก่จิตใจตนเอง คือ ความไม่สบายใจ เพียงแค่คิดจะกระทำก็ไ้ทุกข์แล้ว เมื่อกระทำอยู่ก็ไม่สบายใจ เมื่อทำแล้วก็ไม่สบายใจ ฯลฯ ทั้งๆ ที่ถ้าเราไม่ทำ(พูดเท็จ)

ตามความอยาก(โลก) ความอยากนั้นก็หายไปเองได้* จึงไม่ควรผูกเพ็งและควรผูกจริง
การรักษามะณิจศีลข้อ ๔ (ผูกความจริง) ทำให้จิตใจสบาย ฯลฯ การรักษามะณิจศีลข้อ ๔
กระทำได้โดย

— ทางใจ คือ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของที่ไม่ใช่สิทธิของเรา พอใจในของที่มี
หรือที่สามารถหามาได้โดยสุจริต โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น

— ทางวาจา คือ ไม่พูดเท็จหรือทำท่าทางเพ้อถูประโยชน์ผู้อื่น ต้อง
ต้องพูดในสิ่งที่เป็นจริง ถูกต้องตามทวนองครองธรรม ฯลฯ

แล้วกำหนดว่าจะรักษามะณิจศีลข้อ ๔ (หรือไม่) แล้วอาราธนาศีลข้อ ๔
จากนั้นตั้งจิตอธิษฐานว่า ด้วยกุศลที่เกิดจากความตั้งใจที่จะรักษาศีลนี้ขอให้สามารถ
รักษาศีลได้ — มีความสุข ความเจริญในการบำเพ็ญความดี แม้เมตตากแล้วสวคคณต์

*ความนี้นักเรียนยังจับความเกิดขึ้นของความอยากของคนไม่ได้เลย

เรื่อง เบญจศีลข้อ ๓ และฆราวาสธรรม

ศีลสิกขา

วันนี้ครูเข้าชั้นสายเล็กน้อย นักเรียนหญิงคนหนึ่งเอาภาพตุ๊กตาขึ้นมาเล่นกับเพื่อน หญิงอีกคนหนึ่ง เพื่อนคนอื่นเห็นเข้าก็ขอลู ดูกันมากๆ เข้าเกียจแหยงกันจนภาพตุ๊กตาขาด เจ้าของตุ๊กตาเสียใจมาก ตอนนั้นครูเข้าชั้นมาพอดี จึงถามนักเรียนว่าเรื่องอะไร เมื่อรู้เรื่องแล้วก็ถามนักเรียนว่า นักเรียนดูภาพตุ๊กตานั้นด้วยหรือไม่

ครูท้าวความถึงการรักษาศีล แล้วถามนักเรียนว่าจะรักษาเบญจศีลข้อ ๒, ๔ ในคานนี้หรือไม่ นักเรียนตอบว่ารักษา

๑. นักเรียนอาราธนาศีลข้อ ๒, ๔

จิตสิกขา

นักเรียนทำสมาธิตามวิธีการในชั้นจิตสิกขา ๕ นาที ครั้นนักเรียนจิตสงบพอสมควร ให้เปลี่ยนมาทำหวนรู้ความรู้สึกตั้งแต่เริ่มเล่นตุ๊กตา(สำหรับเจ้าของและเพื่อนที่เล่นด้วยกัน) ตั้งแต่เห็นภาพตุ๊กตานั้นแล้วอยากดู(สำหรับผู้ที่ขอลู) ตามลำดับจนยื้อแย่งกัน จนภาพตุ๊กตาขาด ประมาณ ๕ นาที แล้วออกจากสมาธิ

ปัญญาสิกขา

เมื่อออกจากสมาธิให้นักเรียนตอบคำถามต่อไปนี้ลงในกระดาษที่แจกให้ โดยครูจะถามไปตามลำดับ และขอให้นักเรียนระลึกว่าคานนี้นักเรียนกำลังรักษาศีลข้อ ๒, ๔ คือ เว้นจากการเบียดเบียนทรัพย์ผู้อื่นและเว้นจากการกล่าวเท็จเพื่อฉ้อโกงประโยชน์ผู้อื่น

๓. นักเรียนรู้สึกอย่างไร ในกรณีต่อไปนี้

๓.๑ เมื่อคิดว่าของที่เรารักจะพลัดพรากจากเราไปในวันใดวันหนึ่ง

๓.๒ ขณะที่เราหรือเห็นของที่เรารักกำลังพลัดพรากจากเรา(เช่น เห็นภาพตุ๊กตา

กำลังถูกเพื่อนแย่งจนขาด)

๓.๓ เมื่อนึกถึงการพลัดพรากของของที่เรารัก

๔. นักเรียนจะหาอย่างไรในกรณีต่อไปนี้

๔.๑ เมื่อคิดว่าของที่เรารักจะถูกแย่งชิงไป

๔.๒ เมื่อรู้ว่าของที่เรารักกำลังถูกแย่งชิง

๕. จากความรู้สึกในข้อ ๓ - ๔ นักเรียนอยากเอาของรักของใครของใครหรือไม่

เพราะเหตุใด

๖. นักเรียนรู้สึกอย่างไร แล้วจะหาอย่างไร ในกรณีต่อไปนี้

๖.๑ อยากได้ของคนอื่นซึ่งเจ้าของก็หวงเหลือหลาย

๖.๒ เมื่อเอาของรักของคนอื่นแล้วเจ้าของชักขวาง

๖.๓ เมื่อได้ของนั้นมาแล้ว

๗. ความรู้สึกอยากได้ของนักเรียนนั้น มีอยู่ตลอดเวลาหรือไม่

๘. จากความรู้สึกในข้อ ๖, ๗ นักเรียนอยากเอาของรักของใครของคนอื่นหรือไม่

เพราะเหตุใด

๙. นักเรียนช่วยกันรวบรวมว่า อะไรบ้างที่เป็นของรักของคน สัตว์ และอาคาร
อย่างไรบ้างที่เป็นอาคารแสดงความพอใจ-รักใคร่ของคน

๑๐. การแสดงอาการรักใคร่อย่างไร ที่ท่านผู้รู้คิดเห็น (ถามเมธุมิจจาจารย์)

๑๑. นักเรียนดูตารางเบญจศีล - เบญจธรรม แล้วจัดการกระทำในข้อ ๑๐

ว่าอยู่ในเบญจศีลข้อใด

๑๒. นักเรียนฝึกสมาธิโดยกำหนดลมหายใจ แล้วเปลี่ยนมากำหนดรู้เหตุที่ทำให้
ตนผิดศีลข้อ ๓ ผลจากการรักษาศีลข้อ ๓ ที่เกิดแก่กาย ใจของตน วิธีรักษาศีลข้อ ๓
โดยปฏิบัติกาย ใจ(อย่างไร) แล้วนักเรียนกำหนดว่าจะรักษาศีลข้อ ๓ (หรือไม่)
แล้วอาราธนาเบญจศีลข้อ ๓ จากนั้นตั้งจิตอธิษฐานว่า ด้วยกุศลที่เกิดจากการรักษาศีล
(ข้อ ๒, ๔) และที่ตั้งใจรักษาศีล(ข้อ ๓)ในวันนี้ ขอให้ข้าพเจ้าสามารถปฏิบัติตามความตั้งใจ
และมีความสุขความเจริญในการบำเพ็ญความดี แม้เมตตาแล้วสวมนต์

เรื่อง เบญจศีลข้อ ๔ ที่เนื่องด้วยข้อ ๓ และฉราวาสกรรม

๑. ครูถามนักเรียนว่า วันหนึ่งๆ ในเบญจศีลข้อ ๒, ๓, ๔ ข้อใด มีโอกาสรักษามากที่สุด ข้อใดมีโอกาสรักษาน้อยที่สุด

๒. ทำไมคนเราจึงกระทำผิดเบญจศีลข้อ ๒, ๓, ๔ (ต้องตอบว่า อยากได้ อยากมี คือ มีภวตัณหาว่าตัณหาอื่น)

๓. ครูพทวนให้นักเรียนเห็นผลของการฝึกศีลและการรักษาศีลที่เกิดขึ้นต่อ (ใจ)ตนเอง และต่อทรัพย์สิน ความสุขของผู้อื่น ให้นักเรียนสรุปว่าจะรักษาศีลข้อ ๒, ๓, ๔ ในคานนี้

ศีลสิกขา

๔. นักเรียนอาราธนาเบญจศีลข้อ ๒, ๓, ๔

จิตสิกขา

นักเรียนทำสมาธิตามวิธีในชั้นจิตสิกขาแล้วกำหนดความรู้สึกในขณะสมาธินั้น ว่าแตกต่างจากความรู้สึกในเวลาอื่นๆ (ที่ไม่ได้มีสมาธิ) อย่างไร ประมาณ ๑๐ นาที

ปัญญาสิกขา

นักเรียนตอบคำถามที่ครูถามตามลำดับลงในกระดาษที่แจกให้ ดังต่อไปนี้

๕. นักเรียนรู้สึกอย่างไรในขณะทำสมาธิ* ความรู้สึกนี้แตกต่าง

๖. ความรู้สึกนี้แตกต่างจากเวลาอื่นๆ อย่างไร

๗. นักเรียนชอบความรู้สึกอย่างนี้หรือไม่ เพราะเหตุใด

แล้วครูอธิบายนักเรียนเป็นใจความว่า ในขณะที่เราทำสมาธินั้น กาย วาจา ของเราสงบ จิตว่ามีศีล ความรู้สึก(สบาย)ที่นักเรียนรู้สึกในสมาธิถือว่าเป็นผลของศีลด้วย

*คานนี้นักเรียนบอกได้เพียงว่า สบาย แต่ไม่สามารถแยกได้ว่าต่างจากเวลาอื่นอย่างไร

๕. จากความรู้สึกในข้อ ๕, ๖, ๗ นักเรียนอยากรักษาศีลและทำสมาธิหรือไม่ เพราะเหตุใด

๕. ในการรักษาศีลนักเรียนต้องทำอะไรเป็นลำดับแรก (กาย วาจา ใจ)
๑๐. เมื่อตั้งใจรักษาศีลแล้ว ยังอยากได้(ภวทันหา)อีก ต้องทำอะไรต่อไป
๑๑. เมื่อทำข้อ ๑๐ แล้วก็ยังไม่หายอยาก จะทำอย่างไร
๑๒. ทำอย่างไรจึงหายอยาก
๑๓. นักเรียนทำข้อ ๕, ๑๐, ๑๑, ๑๒ ที่ละอย่าง (เหมือนวิ่งผลัด) หรือทำพร้อมๆ กัน (เหมือนเล่นฟุตบอลแล้วแต่ลูกจะไปอยู่ที่ใคร) และการกระทำดังกล่าวแยกจากกันได้หรือไม่
๑๔. นักเรียนสรุปว่าต้องทำอย่างไรบ้างในการรักษาศีล แล้วครูบอกชื่อธรรมะนั้นๆ

จิตศึกษา

นักเรียนระลึกถึงความรู้สึกของตัวเองเวลาอยากได้อะไรสักอย่างหนึ่ง (เลือก **เหตุการณ์ที่ทำได้แน่นอนที่สุด**) เมื่อระลึกได้แล้ว ปิดสมาธิตามขั้นของจิตศึกษาเมื่อจิตสงบแล้ว เปลี่ยนมากำหนดความรู้สึกของคนที่อยากได้นั้น ประมาณ ๕ นาที

ปัญญาศึกษา

๑๕. นักเรียนรู้สึกอย่างไร และแสดงอาการอย่างไร (ทางกาย วาจา) เมื่อ
 - ๑๕.๑ กระหาย (เห็น ไคยีน ไคกลีน ไครส สัมผัส) สิ่ง que นักเรียนชอบ (อยากได้อีกไหม)
 - ๑๕.๒ ถ้าของนั้นไม่ใช่ของเรา เก็บเข้าของก็เอาไปแล้ว
 - ๑๕.๓ ถ้าของนั้นเจ้าของหวงมากกัวย
 - ๑๕.๔ ถ้าเจ้าของก็หวงมาก นักเรียนก็อยากได้มาก
๑๖. นักเรียนช่วยกันเรียงความรู้สึกที่ได้ในข้อ ๑๕ ได้อาการของความโลภ ดังนี้
 - ทางกาย เช่น ขาหยด จ้องมอง น้ามา แย่งชิง
 - ทางวาจา เช่น พูดหลอกล่อเอามา พูดเกี้ยวพาราสี
๑๗. จากความรู้สึกในข้อ ๑๕ และอาการในข้อ ๑๖ นักเรียนอยากรู้สึกและกระทำกันั้นหรือไม่ เพราะเหตุใด

๑๔. การกระทำทางวาจาในข้อ ๑๒ เฉพาะทางวาจานั้นนับเป็นเบญจศีลข้อใด
(กฏการวางเบญจศีล - เบญจธรรม)

๑๕. นักเรียนช่วยกันสรุปว่า ถ้าจะรักษาศีลข้อ ๔ ที่เนื่องด้วยข้อ ๓ (พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ) ต้องทำอย่างไร คิดอย่างไร

๒๐. นักเรียนฝึกสมาธิในชั้นจิตศึกษา(ไม่สวคมนต์) แล้วเปลี่ยนจากการกำหนดลมหายใจมากำหนดรู้ว่าการประพฤตินิสัยข้อ ๔ ทำให้เกิดผลแก่จิตใจตนอย่างไร การรักษาศีลข้อ ๔ เกิดผลแก่จิตใจตนอย่างไร การถือศีลข้อ ๔ กระทำโดย

- ทางใจ คือ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของรักของใคร พอใจในของรักที่ตนหาได้ อย่างถูกหำนองครองธรรม พอใจที่จะแสดงความรักความต้องการของคนด้วยกิริยาที่ผู้รู้ไม่ติเตียน ถูกต้องตามประเพณีอันงาม

- ทางวาจา คือ ไม่พูดให้ใครของรักมาอย่างไรถูกหำนองครองธรรม ฯลฯ แล้วอาราธนาศีลข้อ ๔ (เพ่งไปในแง่การนิยศีลข้อ ๔ ที่เนื่องด้วยข้อ ๓ ต่างจากตอนต้นคาบ ซึ่งศีลข้อ ๔ นั้นเพ่งไปที่เนื่องด้วยศีลข้อ ๒) จากนั้นจึงจิตอธิฐาน ขอให้เจริญในการทำสมาธิ แม้เมตตา แล้วสวคมนต์

เรื่องเบญจศีลข้อ ๑ และฆราวาสธรรม

๑. ครูถามนักเรียนว่า ในแต่ละวันนักเรียนมีความอยากได้อะไรในใจมากน้อยเพียงใด
 ๒. ถ้าสิ่งที่ยอยากได้นั้นเป็นของคนอื่นหรือเป็นของที่คนอื่นรักมาก นักเรียนได้ทำอย่างไร
 ๓. ในการทำอย่างนั้นเริ่มต้นด้วยการทำอย่างไร
 ๔. และนักเรียนทำอย่างนั้นได้เสมอหรือไม่ เพราะอะไร
- (เวลานี้นักเรียนบางคนตอบได้ว่า การรักษาศีลต้องเริ่มด้วยการตั้งใจก่อน แล้วค่อยออกนอก คือตอบ ตั้งใจ ชนติได้ แต่ขยายความไม่ได้)

ศีลสิกขา

๕. ครูเล่าให้นักเรียนฟังว่า เมื่อเช้ามีคนมาแจ้งทางโรงเรียนว่า มีนักเรียนกลุ่มหนึ่ง พกปืนมาโรงเรียน เตรียมจะไปวิวาทกันตอนโรงเรียนเลิก คนมาแจ้งจำได้ว่านักเรียนนั้นติดสิงห์ สีเขียว ก็นั้นห้องนี้อยู่ในชายตงส่งสัสภัยเพราะสิงห์เขียวเหมือนกัน ในเวลานี้จะมีการชี้ตัว ผู้ตงส่งสัส ถ้ามีการนำอาวุธมาจริงตัวการจะถูกทำโทษและเชิญผู้ปกครองมาภาคทัณฑ์ ผู้สมรู้ร่วมคิด จะถูกทำโทษลดหลั่นลงมา

๕.๑ มีคนมาชี้ตัวนักเรียน และเรียกออกไปนอกห้อง ๒ คน และนำได้ซักถามโดยอาจารย์ อีกท่านหนึ่งเป็นทนายของว่ามีคน เห็นว่านักเรียนทั้งสองนี้อยู่ในกลุ่มคนที่พกปืนด้วยแต่ไม่ใช่ตัวการ จึงเรียกทั้งสองคนขึ้นมาเพื่อกันตัวเป็นพยาน แต่นักเรียนทั้งสองไม่รับอาจารย์ท่านนั้นจึงปล่อยตัวมาก่อน โดยบอกว่าอาจจะเรียกตัวมาซักถามอีก และถ้าหลักฐานมัดตัวว่าทั้งสองคนอยู่ในกลุ่มนั้นจริงจะทำโทษ เพราะไม่ยอมรับในตอนนี้

๕.๒ ขณะที่นักเรียนทั้งสองถูกชี้ตัวออกไปจากห้องนั้น ครูบอกนักเรียนในห้องว่า นักเรียนสองคนนั้นคงถูกกล่าวหาว่านำอาวุธมาโรงเรียน ถ้าเป็นจริงคงถูกทำโทษหนัก แล้วถามว่า

จิตสิกขา

— เมื่อได้ข่าวว่านักเรียนโรงเรียนเดียวกับเราพกอาวุธร้ายแรงมาวิวาทกัน นักเรียนรู้สึกอย่างไร เพราะเหตุใด

- เมื่อนักเรียนเป็นผู้วิพากษ์ตัวเองหรือเป็นคนถูกปิ่น นักเรียนรู้สึกอย่างไร เพราะเหตุใด
- เมื่อนักเรียนเป็นสองคนที่ต้องสงสัยและถูกเรียกตัวออกไปสอบสวนนอกห้อง

นักเรียนรู้สึกอย่างไร เพราะเหตุใด

๕.๓ นักเรียนสองคนนั้นกลับเข้ามาในห้อง ครูชักนักเรียนโดยโต้ตอบให้นักเรียนคนอื่นในห้องได้ยินว่า

- ถูกเรียกไปทำไม
- ถูกถามว่าอะไร
- รู้สึกอย่างไร เพราะเหตุใด

แล้วครูบอกให้นักเรียนจำความรู้สึกของตัวเองไว้ (ใครจะรู้สึกกลัว รู้สึกโกรธก็แล้วแต่)

๖. ให้นักเรียนกระทำให้จิตสงบโดยกระทำตามขั้นของจิตศึกษา แล้วกำหนดความรู้สึกในขณะสมาธินั้น ประมาณ ๑๐ นาที แล้วตอบคำถามที่ครูถามโดยเขียนคำตอบลงในกระดาษที่แจกให้

ปัญหาศึกษา

๗. นักเรียนรู้สึกอย่างไรในขณะที่นั่งสมาธิ (นักเรียนบางส่วนตอบได้แล้วว่าเจ็บไม่สบาย ไม่รำคาญ)

๘. ความรู้สึกนี้แตกต่างหรือเหมือนกับความรู้สึกขณะที่ฟังครูเล่าเรื่องนักเรียนพกอาวุธ และห้องนี้ต้องสงสัยควย (สำหรับคนที่อยู่ในห้อง) ขณะที่ถูกเรียกตัวออกไปซักนอกห้อง (สำหรับสองคนที่ถูกเรียกตัวออกไปจากห้อง) อย่างไร

๙. ความรู้สึกนี้แตกต่างหรือเหมือนกับความรู้สึกเมื่อรู้เรื่องในข้อ ๕.๓ อย่างไร

๑๐. จากความรู้สึกในข้อ ๗ - ๙

๑๐.๑ นักเรียนอยากพกอาวุธมาโรงเรียนหรือไม่

๑๐.๒ นักเรียนอยากถูกทำโทษหรือไม่ เพราะเหตุใด

๑๐.๓ นักเรียนอยากทำร้ายคนอื่นหรือไม่ เพราะเหตุใด

๑๑. นักเรียนช่วยกันรวบรวมอาการต่าง ๆ ที่เข้าข่ายการกระทำในข้อ ๑๐.๓ และทำให้เกิดความรู้สึกถึงเหตุผลในข้อ ๑๐.๒ (เช่น การที่ เข้าชายทำร้ายและนักเรียนกลัวถูกทำร้าย)

๑๒. การเว้นจากการกระทำในข้อ ๑๑ เป็นการรักษาศีลข้อใด (ครูให้นักเรียนดู
แผนภูมิเบญจศีล - เบญจธรรม)

๑๓. จะต้องทำอย่างไรบ้าง (ถืออย่างไร ทำอย่างไร) เมื่อรักษาศีลข้อ ๑

ศีลสิกขา

๑๔. นักเรียนแสดงความต้องการที่จะรักษาศีลข้อ ๑ โดยการอาราธนาศีลข้อ ๑
แล้วฝึกสมาธิตามชั้นของจิตสิกขาประมาณ ๕ นาทีแล้วเปลี่ยนมากำหนดรู้วาท
* คอไปนี้ข้าพเจ้าจะไม่ทำร้ายคนอื่น แม้แต่ทำให้คนอื่น สัตว์อื่นได้รับความลำบากกาย
เพราะความผูกโกรธ ริษยา โทสะของข้าพเจ้า โดยข้าพเจ้าจะไม่ผูกโกรธหรือคิดร้ายใคร
เพราะการคิดร้ายคนอื่นนั้น ทำให้จิตใจของข้าพเจ้าเองขุ่นมัวด้วยความผูกโกรธนั้น ขุ่นมัวด้วย
ความกลัวคนอื่นจะรู้ทันความคิดร้ายของข้าพเจ้า กลัวจะถูกเขาทำร้ายตอบ ข้าพเจ้าจะคิดเมตตา
กรุณาต่อคนอื่น สัตว์อื่น ไม่ทำให้เขาเจ็บกาย พิกัด หรือฆ่าเขา แต่จะช่วยเหลือคนอื่น สัตว์อื่น
ตามความสามารถของข้าพเจ้า จากการไม่ทำร้ายใคร จากการช่วยเหลือคนอื่น สัตว์อื่น ทำให้
ข้าพเจ้าสบายใจ ไม่ขุ่นมัวและอุ่นใจว่าข้าพเจ้าจะไม่ถูกคนอื่นทำร้ายเอา แม้มีอันตรายก็จะมี
คนช่วยเหลือ ไม่ทางไหนก็ไม่ต้องกลัวอันตราย มีแต่ความสุขความเจริญ

เรื่องเบญจศีลข้อ ๔ ที่เนื่องด้วยข้อ ๑ และทรวาสาธรรม

๑. ครูถามนักเรียนว่าที่นักเรียนตั้งใจจะไม่ทำร้ายผู้อื่นนั้น

— วันหนึ่งๆ นักเรียนมีเรื่องโกรธ อายากุมตี ทำร้ายเขาบ่อยครั้งหรือไม่

— เมื่อรู้สึกโกรธขึ้นมา นักเรียนทำอย่างไร (ถ้าไม่มีเรื่องโกรธก็ไม่ต้องตอบข้อนี้ แต่ถ้ามีเรื่องโกรธ ครูต้องถามจนได้คำตอบว่านักเรียนเลือกจะจับความโกรธหรือทุบตีไปตามโทสะ)

— แต่ละครั้งที่นักเรียนระงับความโกรธนั้นนักเรียนทำได้ตามที่ตั้งใจหรือไม่

(บางคนตอบว่าโกรธอยู่ ไม่ไ้ระงับ แต่ภายหลังมันหายไปเองโดยไม่ไ้ทำร้ายใคร ครูจึงถามต่อว่าถ้าอย่างนั้นจำเป็นหรือไม่ที่เราจะต้องทำอะไรตามความโกรธของเรา)

— เมื่อนักเรียนโกรธเพื่อนหรือใครๆ นักเรียนทำอย่างไรความโกรธจึงหมดไป

(ส่วนใหญ่ตอบไ้ว่าอดทนอย่าเพิ่งทำตามความโกรธ ครูถามว่าก่อนหน้านักเรียนต้องทำอะไรก่อนนักเรียนตอบไ้ว่าต้องตั้งใจไม่ทำตามความโกรธนั้น ครูถามต่อว่าการทำให้ความโกรธที่เกิดขึ้นหมดไปเรียกว่าอะไร นักเรียนยังตอบไม่ได้ ครูบอกว่าเป็นการสละอารมณ์ร้าย คือ จาคะ)

— วันหนึ่งๆ นักเรียนไ้ช่วยเหลือคนอื่น สัตว์อื่น หรือคิดสงสารใครบ้างหรือไม่

— เวลาช่วยเหลือคนอื่นนั้นยากไหม (นักเรียนตอบว่าไม่ยาก แต่ไม่อยากจะช่วย ครูถามว่าทำไมไม่อยากจะช่วย นักเรียนตอบว่าอาย?)

— ถ้าจะช่วยเหลือคนอื่น สัตว์อื่นนักเรียนต้องทำอย่างไร ให้เอาความรู้จากข้อต้นๆ มาตอบ (นักเรียนตอบสัจจะ จาคะไ้)

๒. นักเรียนจัดการกระทำที่ตอบในข้อ ๑ เข้าพวก ครูให้ชื่อภาษาบาลี แล้วครูให้นักเรียนใช้คำถามในข้อ ๑ เป็นหลักในการเฝ้าดูการกระทำของตน ความรู้สึกของตนในขณะปฏิบัติศีลทุกครั้ง

ศีลสิกขา

๓. ครูท้าวความเรื่องนักเรียนพักอาวธุมาโรงเรียนว่า บัดนี้ไ้ตัวคนพักอาวธุแล้วทางโรงเรียนไ้หาโ้ไปแล้วควย สอบสวนไ้ความว่าที่พักอาวธุเพราะนักเรียนกลุ่มนี้ถูกสบประมาทว่าไม่สู้คน และไ้ไ้ไ้ไ้กัน เพื่อรักษาศักดิ์ศรีและเพื่อแก้แค้นที่ถูกสบประมาท

จึงนักวิวาทกันกับพวกที่สับสนประมาทซึ่งเป็นนักเรียนโรงเรียนอื่น เมื่อนักเรียนรูเรื่องนี้แล้ว
ถ้านักเรียนถูกสับสนประมาทเช่นเดียวกับนักเรียนกลุ่มนี้ นักเรียนจะโต้ตอบเขาอย่างไร

๔. นักเรียนจัดทำพวกของการโต้ตอบ แล้วบอกว่าอยู่ในเบญจศีลข้อใด โดยดูตาราง
เบญจศีล - เบญจธรรม

๕. นักเรียนคิดถึงคำพหูชนิกที่นักเรียนโกรธมากถ้าได้ยิน แล้วจัดคำพูดเหล่านั้นเป็นพวก
แล้วจัดว่าพวกเหล่านี้อยู่ในขอบข่ายของเบญจศีลข้อใด โดยดูจากตารางเบญจศีล - เบญจธรรม

๖. นักเรียนจะทำอะไร กับใคร เมื่อนักเรียนโกรธ

๗. จากการกระทำในข้อ ๖ นักเรียนอยากกระทำในข้อ ๔ - ๕ หรือไม่

๘. นักเรียนแสดงความต้องการเว้นจากการพูดคำหยาบ ส่อเลียด โดยการอาราธนา

ศีลข้อ ๔

จิตศึกษา

๙. นักเรียนทำจิตให้สงบโดยกระทำตามขั้นของจิตศึกษา ประมาณ ๕ นาที
แล้วเปลี่ยนมากำหนดรู้ความรู้สึกของขณะที่ทำสมาธิ

๑๐. ตอบคำถามครูว่าสภาพจิตใจของขณะทำสมาธิเหมือนกันหรือแตกต่างกันกับ
สภาพจิตใจของณในเวลานั้นๆ โดยเฉพาะเวลาโกรธ

ปัญญาศึกษา

๑๑. จากความรู้ลึกในข้อ ๑๐ นักเรียนต้องการมีสภาพจิตใจเป็นอย่างไร

๑๒. ต้องทำอย่างไรจึงจะมีสภาพจิตใจเป็นดังที่ต้องการ (นักเรียนทุกคนตอบว่าอยาก
สบายใน บางส่วนตอบว่าให้ทำสมาธิ บางส่วนตอบว่าอย่าโกรธ บางส่วนตอบว่าอย่าทำร้ายใคร)

๑๓. ครูอธิบายว่าได้ทั้งสามวิธี และทั้งสามวิธีสัมพันธ์กัน

๑๔. นักเรียนฝึกสมาธิตามขั้นของจิตศึกษา (ไม่สวดมนต์) แล้วเปลี่ยนจากการกำหนด
ลมหายใจมาเป็นกำหนดรู้ว่าการประพฤติดีกหลักเบญจศีลข้อ ๔ ทำให้เกิดผลต่อจิตใจตนเอง
และผู้อื่น คือผู้ถูกรอนใจก่อนแล้วหาความรอนใจให้แผ่ไปแล้วเพิ่มความพละนใจให้แก่ผู้ถูก

ยิ่งถ้าคนอื่นใดกลับมาอาจจะเจ็บตัวอีกด้วย การพูดคำไพเราะ สมานสามัคคี ทำให้เราเอง
สบายใจ คนฟังก็สบายใจ เป็นที่รักของใครๆ ไปไหนก็ไม่มีใครทำร้าย การพูดคำไพเราะ
สมานสามัคคีและการเว้นจากการพูดคำหยาบ ส่อเสียค กระทบทำได้โดย

— ทางใจ คือ ไม่เพ่งเล็งคิดร้ายคนอื่น ไม่ริษยา อาฆาต

พอใจที่จะช่วยเหลือคนอื่นอยู่เสมอ

— ทางวาจา คือ ไม่พูดคำระคายหูคนฟัง ไม่พูดยุยงให้คนเขาเกลียดกัน

แล้วอธิบายพร้อมกันว่า

ข้าพเจ้าเห็นโทษของการพูดคำหยาบระคายใจคนฟังแล้ว คือ ทำให้คนฟังโกรธ เกลียด
ข้าพเจ้า ถ้าเขาดูแกล้งว่าโกรธ เกลียดนั้น เขาอาจทำร้ายให้ข้าพเจ้าเจ็บตัวด้วย ข้าพเจ้า
เห็นโทษของการพูดยุยงให้เขาเกลียดกันแล้ว คือ ทำให้คนทะเลาะกันในตอนแรก แต่ในตอนหลัง
เขาต้องเกลียดข้าพเจ้าด้วย และการพูดคำหยาบ กระคาย ยุยงนั้น เพาะความเกลียดชัง ริษยา
และกลัวอันตรายลงในใจของข้าพเจ้า ทำให้ใจของข้าพเจ้าขุ่นมัว หมกความสุข
สรวะทุกข์ให้ตนเอง และข้าพเจ้าเห็นคุณค่าของการพูดสมานสามัคคี การพูดคำไพเราะแล้ว
คือ ใจข้าพเจ้าสบาย คนฟังการสบายใจ ไม่ทำร้ายกัน ใครๆ ก็รักข้าพเจ้าด้วยเหตุนี้ ดังนั้น
ข้าพเจ้าตั้งใจว่า ข้าพเจ้าจะพูดแต่คำไพเราะ คำสมานสามัคคี เว้นจากการพูดคำระคายใจ
คนฟัง พูดส่อเสียคอันเกิดจากความเกลียด โกรธในใจของข้าพเจ้า

เรื่องเบญจศีลข้อ ๕ และฉราวาสธรรม

ศีลสิกขา

๑. ในปลายคาบพระกัณธถึงคาบทศทอง ครูพระปลอญให้นักเรียนพักนอนอริยบทอยู่ที่ริมสนามใกล้รั้วโรงเรียนค่านที่ติดสวนชาบ้าน มีคนเฒ่าคนหนึ่ง (ศิษย์เก่าให้ความร่วมมือ) มาชวนนักเรียนดื่มเหล้ากับตน (ไม่มีใครดื่มด้วย บางคนหนี บางคนเข้าเหยล่อเลียนคนเฒ่า) พอดีสัญญาหมดเวลา

จิตสิกขา

เมื่อนักเรียนเข้าชั้น ครูถามนักเรียนว่า เมื่อคาบพระครูเห็นนักเรียนเล่นอะไรกัน ไม่เหมือนฝึกพระ ครูไม่สอนหรือ นักเรียนช่วยกันเล่าว่ามีคนเฒ่ามา ฯลฯ เมื่อได้รายละเอียดพอเข้าใจ ครูถามนักเรียนว่าทำไมนักเรียนรู้ว่าคนนั้นกำลังเมา (นักเรียนช่วยกันตอบอาการ)

๒. ถ้านักเรียนเฒ่ามา นักเรียนจะแสดงอาการอย่างไร สภาพใจของนักเรียนเป็นอย่างไร

ปัญญาสิกขา

๓. นักเรียนรู้สึกอย่างไร เมื่อเห็นกิริยาอาการของคนเฒ่า
๔. นักเรียนจะรู้สึกอย่างไร เมื่อนักเรียนนึกถึงภาพตัวเองกำลังเมา
๕. จากความรู้สึกในข้อ ๓ - ๔ นักเรียนอยากเป็นคนเฒ่าหรือไม่ เพราะเหตุใด
๖. ถ้าจะกระทำตามที่เลือกในข้อ ๕ นักเรียนต้องทำอย่างไร (นักเรียนส่วนใหญ่ตอบว่าต้องนึกถึงโทษของการเมา ประโยชน์ของการไม่เมา แล้วตั้งใจว่าจะไม่ดื่มเหล้า)
๗. ครูจึงถามต่อไปว่า
 - ถ้ามีเพื่อนมาชวนจะทำอย่างไร
 - ถ้าเพื่อนๆ ของเราทุกคนดื่มเหล้า เหลือแต่เราไม่ดื่มนักเรียนจะทำอย่างไร
 - ถ้าเขาคิดกันอยู่ข้างหน้าเรา ท่าทางสนุกสนาน แต่นักเรียนตั้งใจไม่ดื่มเหล้านักเรียนจะทำอย่างไร (นักเรียนตอบได้ครบชั้นของฉราวาสธรรม)

๘. นักเรียนช่วยกันจัดจำพวกการกระทำในข้อ ๗ แล้วครูให้ชื่อภาษามาดี

ศีลสิกขา

๙. นักเรียนแสดงความตั้งใจรักษาศีลข้อ ๕ ด้วยการอาราธนาศีลข้อ ๕

จิตสิกขา

๑๐. นักเรียนทำใจให้สงบโดยกระทำตามขั้นจิตสิกขา เมื่อจิตสงบแล้ว เปลี่ยนจากการ ตำนานคลมหายใจมากำหนดรู้ความสบายกาย ใจ (๑๐ นาที)

ปัญญาสิกขา

๑๑. ความรู้สึกของนักเรียน(สภาพจิตใจ) ในขณะที่นักเรียนอาราธนาศีล ทำสมาธิ นั้น เหมือนกันหรือแตกต่างจากความรู้สึกในเวลาอื่นๆ

๑๒. จากความรู้สึกในข้อ ๑๑ นักเรียนต้องการให้สภาพจิตใจของนักเรียนเป็นอย่างไร

๑๓. ต้องทำอย่างไรจึงจะไ้ถึงข้อ ๑๒ (ส่วนใหญ่ตอบว่าไม่คิดเหล้า บางส่วนว่า คุมขามบางส่วนว่าทำสมาธิ)

๑๔. นักเรียนช่วยกันรวบรวมสิ่งที่ทำไปก่อนมีผลการขาดสติกลายเหล้า และลักษณะของการขาดสตินั้นๆ

๑๕. ครูบอกนักเรียนว่าเหล้านี้ส่งเคราะห์ลงในศีลข้อ ๕ ทั้งสิ้น การเว้นจากสิ่งเหล้านี้ ก็ใช้วิธีเดียวกับศีลข้อ ๕

๑๖. นักเรียนกำหนดจิตตามขั้นของจิตสิกขา(ไม่สวคมนต์) แล้วเปลี่ยนมากำหนดว่า เครื่องเมาทั้งหลายมีเหล้าเป็นต้น มีแต่โทษเมื่อเสพเข้าไปโดยการดื่ม สูบ ฉีก คม อย่างน้อย เมื่อเสพเข้าไปก็เสียสุขภาพ ถ้าเสพมากแสดงอาการทางกายวาจาเช่น เดินไม่ตรง พูดพรัว ก็เป็นที่ล้อเลียนของเล็กๆ บางทีก็เผลอทำร้ายคนอื่น บางทีก็ถูกคนอื่นทำร้ายเอา ไปทางไหน ใครๆก็รังเกียจ ถูกดู ก็นั่นข้าพเจ้าจะเว้นจากการเสพเครื่องเมาเหล่านั้น และจะฝึกสติตนเอง และเริ่มต้นตั้งใจฝึกตนให้มีสติก่อน และขมใจจดทนในการตั้งสติทุกเมื่อ ถ้าอยากอะไรที่ขัดกับการตั้งสติข้าพเจ้าจะพยายามสุดจะออกจากใจ

เรื่องเบญจศีลและชราวาสธรรม

๑. ครูถามนักเรียนว่าวันหนึ่งๆ นักเรียนต้องระงับความอยากได้ อยากเป็น อยากหนี กลัว อยากเล่น อยากคุยมากหรือน้อยครั้ง (ถามอีกครั้งแสดงว่าผู้ตอบมีสติเมื่อเกิดอารมณ์แล้ว)
๒. แต่ละครั้งนักเรียนยับยั้งความรู้สึกเหล่านี้ได้ตามที่ตั้งใจหรือไม่
๓. ความรู้สึกเหล่านั้นหมดไปตอนไหน
๔. ทำไมนักเรียนเลือกที่จะไม่แสดงออกตามความรู้สึกนั้นๆ
๕. นักเรียนทำอย่างไรจึงไม่แสดงออกตามความรู้สึกในใจ

ศีลสิกขา

๖. ครูถามนักเรียนว่าจะเว้นจากการทำร้ายร่างกายผู้อื่น สัตว์อื่นโดยการกระทำทางกายหรือไม่
เว้นจากการเบียดเบียนแย่งชิงทรัพย์สินของคนอื่น สัตว์อื่น โดยวิธีต่างๆ หรือไม่
เว้นจากการเบียดเบียนสิ่งของหรือเครื่องหมายอันเป็นที่รักของคนอื่น สัตว์อื่นหรือไม่
เว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาหรือไม่
เว้นจากการทำให้สติสัมปชัญญะของตัวเองเสื่อมไปจนนำไปให้ตัวเองเบียดเบียนคนอื่น
สัตว์อื่นด้วยคารุณ ฆม คัม ฌิก หรือไม
๗. นักเรียนอาราธนาศีล

จิตสิกขา

๘. นักเรียนกำหนดลมหายใจตามขั้นของจิตสิกขา และเปลี่ยนจากการกำหนดลมหายใจมากกำหนดครุสภาพจิตในขณะกำหนดลมหายใจอยู่

ปัญญาสิกขา

๙. จากความรู้สึกในข้อ ๘ นักเรียนอยากรักษาศีลไปเรื่อยๆ หรือไม่
๑๐. ครูบอกนักเรียนว่าขณะที่กำหนดลมหายใจนี้ ถือว่ากำลังเว้นจากการกระทำ

ทางกาย วาจา ใจ ที่จะเบียดเบียนคนอื่น สัตว์อื่น นักเรียนต้องทำอย่างไรจึงกำหนดลมหายใจ
ได้ทุกวัน และครั้งละนานๆ (ต้องรู้ว่าสลายใจเวลากำหนดลมหายใจ แล้วตั้งใจ(ตั้งใจ)ว่า
จะกำหนดลมหายใจทุกวัน แต่ละวันจะกำหนดนานเท่าไรเท่านี้)

๑๑. ขณะที่กำหนดลมหายใจ ถ้านักเรียนรู้สึกเบื่อ หรือเมื่อยนักเรียนต้องทำอย่างไร
จึงกำหนดลมหายใจได้ต่อไป (ออกหนดกำหนดไปเรื่อยๆ)

๑๒. การทนเบื่อบ้างเมื่อยไปนานๆ นักเรียนเมื่อยมากขึ้น เบื่อมากขึ้น หรือน้อยลง
(ความเมื่อยหายไป ความเมื่อยบางครั้งก็หายบางครั้งก็ไม่หาย ถ้าเบื่อบ้างก็เมื่อยเมื่อยค้อม)

๑๓. ครูอธิบายว่า ปกติความเบื่อความเมื่อยนี้จะหายไปเองได้สิ่งที่นักเรียนควรทำ
(ข้อ ๑๒) ดังนั้นนักเรียนต้องออกหนดสิ่งที่นักเรียนได้ทำแล้ว (ข้อ ๑๑) และความอดทนมี

— ทนลำบากกาย เช่น ทนเมื่อย เรียกว่าทนตรากตรำ

— ทนลำบากใจ เช่น ทนเบื่อ เรียกว่าอดทน

และยังมีลักษณะความอดทนอีกลักษณะหนึ่งทำหน้าที่คล้ายกับความอดทน ในการช่วยให้
เรากำหนดลมหายใจได้นานๆ คือ ลักษณะความอดทนที่พยายามชักชวนใจให้อยากกำหนดลมหายใจ
และพยายามหักล้างความเบื่อเลี้ยว ลักษณะการอดทนนี้เรียกว่าห่ม การห่มใจ การห่มใจนี้
ปรากฏขึ้นใจของคนคู่กับความอดทนอดกลั้น แล้วครูถามนักเรียนต่อไปว่า

๑๔. การที่นักเรียนตอบว่า ถ้าเบื่อก็ก่อนเมื่อยมาก ถ้าไม่เบื่อก็ก่อนเมื่อยน้อย การเปลี่ยน
จากความเบื่อเป็นความไม่เบื่อนั้น อะไรหายไปจากใจ (ความเมื่อยหายไป)

๑๕. ครูอธิบายว่า นักเรียนได้ทำให้ความเมื่อยหายไปแล้วหลังจากอดทน ห่มใจ
เรียกอาการนี้ว่า จาคะ คือการสละอารมณ์เบื่อบอกออกไปจากใจโดยรับอารมณ์ดี อารมณ์ที่กำหนด
ลมหายใจเอาไว้ในใจ

๑๖. นักเรียนช่วยกันสรุปสิ่งที่ต้องทำในการทำสมาธิ(ซึ่งนับว่าเป็นการรักษาจิตด้วย)
ว่าต้องกระทำอะไรบ้าง

๑๗. นักเรียนตอบครูว่า ถ้าจะรักษาเบญจศีล นักเรียนต้องรู้อะไร และต้องทำอะไร
จึงรักษาเบญจศีลได้ในแต่ละครั้ง ตอบแจงศีลทีละข้อ (ตัวอย่างเบญจศีลข้อ ๑ คำตอบสรุปได้ว่า
ต้องรู้อีกก่อนว่าเพราะคน สัตว์ต่างๆ ต่างก็รักและหวงแหนชีวิตของตน ข้าพเจ้าจึงควรเว้นจากการ
ทำร้ายร่างกาย ชีวิตของเขาเหล่านั้น โดยทางกายกรรมของข้าพเจ้า ในการงดเว้นนี้
ข้าพเจ้าต้องตั้งใจงดเว้นให้มั่นคง เมื่อมีความโกรธความเกลียดอยากทำร้ายใครถึงงดเว้น
ไม่ทำร้ายเขา คอยข่มความโกรธความเกลียดนี้ให้อยู่แต่ในใจ อดทนต่อความอยากทำร้ายเขา
ไม่แสดงออกมา พยายามกำจัดความโกรธความเกลียดให้ออกไปจากใจ โดยสร้างความเมตตา
กรุณาขึ้นในใจ ถ้ามีโอกาสช่วยเหลือใครก็รีบทำตามความสามารถ ความเมตตากรุณาจะได้
เกิดในใจของข้าพเจ้าให้มากๆ ทำให้ข้าพเจ้าสบายใจ

แผนการสอนของวิธีสอนแบบธรรมชาติ
ใช้แนวทางจากแผนการสอนและโครงการสอนจริงศึกษา
เรื่อง เบื้องคิด - เบื้องรวม
ของ ดร. วีรยุทธ วิเชียรโชติ
ในหนังสือ คู่มือสอนจริงศึกษาระดับประถมศึกษาภาคปฏิบัติ
ในรูปชุดการ เรียนการสอนฉบับบูรณาการ (ฉบับทดลอง)

เรื่องเบญจศีลข้อ ๒ และฆราวาสธรรม

ครูเล่าเรื่องราว เคชและค้อยได้รับกล่องสลากมาคนละกล่อง โดยมีเงื่อนไขว่า
 ด้านรวมของสลากในกล่องของใครต่ำกว่า ๕๕ คนนั้นจะได้รับรางวัล เมื่อรวมแล้ว
 ปรากฏว่าทั้งเคชและค้อยได้ผลลัพธ์ ๕๖ เท่ากันทั้งๆที่กล่องของเคชมีสลาก ๕ แผ่น
 กล่องของค้อยมีสลาก ๔ แผ่น เคชจึงซ่อนสลากเสียหนึ่งแผ่นโดยไม่มีใครเห็นทำให้ผลรวม
 ของเขาได้ ๕๖

ให้นักเรียนแบ่งกลุ่ม กลุ่มละ ๕ คน สนทนาค้นข้อต่อไปนี้

๑. ช่วยกันวิเคราะห์หาใครกระทำอะไรทางกาย วาจา ใจ (เจตนา) ลงใน
 ตารางวิเคราะห์กาย วาจา ใจ

๒. นักเรียนช่วยกันตอบคำถามต่อไปนี้

๒.๑ นักเรียนชอบหรือไม่ชอบการกระทำของเคชและค้อยเพราะเหตุใด

๒.๒ เพราะเหตุใดการกระทำของเคชและค้อยจึงต่างกัน

๓. นักเรียนช่วยกันประเมินผลการกระทำทางกาย วาจา ใจ ของเคชและค้อยว่า
 ดีหรือชั่ว ลงในตารางประเมินทางกาย วาจา ใจ

๔. นักเรียนช่วยกันทำนายผลว่าจะเกิดอะไรขึ้น

๔.๑ ถ้ามีคนเช่นเคชอยู่ในชั้นนี้ (ละแวกบ้าน) หลายคน

๔.๒ ถ้ามีคนเช่นค้อยอยู่ในชั้นนี้ (ละแวกบ้าน) หลายคน

๕. นักเรียนช่วยกันสรุปว่าจากเรื่องนี้ใครต้องเปลี่ยนความประพฤติไปทางไหน
 เพราะเหตุใด ใครควรตั้งมั่นในความประพฤติเดิมเพราะเหตุใด

๖. นักเรียนทุกกลุ่มช่วยกันจับว่าการกระทำของเคชและค้อยเป็นการกระทำ
 ในเบญจศีล เบญจธรรมข้อไหน โดยดูจากตารางเบญจศีล-เบญจธรรม

๗. นักเรียนแต่ละกลุ่มแข่งขันกันรวบรวมการกระทำที่อยู่ในขอบข่ายเบญจศีลข้อ ๒
 เป็นคู่ๆ เช่น โกง-ไม่โกง ฯลฯ

๔. นักเรียนแต่ละกลุ่มช่วยกันสรุปว่าถ้าสังคมจะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขทั้งโรงเรียน และชุมชนสมาชิกของสังคมนั้นต้องรักษาเบญจศีลข้อ ๒

๕. นักเรียนแบ่งเป็น ๒ กลุ่มผลัดกันถาม-ตอบว่า ถ้าต้องการรักษาศีลข้อ ๒ ต้องกระทำอย่างไร เมื่อทำแล้วเกิดผลอย่างไร โดยแยกที่ละพฤติกรรม

๑๐. นักเรียนช่วยกันสรุปหลักการว่าถ้าจะไม่ลักขโมย นอโกง จะต้องปฏิบัติอย่างไร ความคุ้มครองกระทำอย่างไร คนในสังคมจึงจะไม่โกง

๑๑. นักเรียนแสดงความตั้งใจที่จะรักษาศีล โดยการอาราธนาศีลข้อ ๒

เรื่อง เบญจศีลข้อ ๔ ที่เนื่องด้วยข้อ ๒ - ขรวาสาธรรม

นักเรียนแบ่งกลุ่ม กลุ่มละ ๕ คน ตั้งเกศบพทาหมุติแล้วสนทนากันต่อไป

นักเรียน ๕ คน แสดงบพทาหมุติ ตามสถานการณ์ในคาบที่ ๑ ว่ามีนักเรียนมาจับสลาก ๔ คน คือ เกษ ท้อย สิงห์ และ จิต

เกษ โกงทันทีโดยซ่อนสลากแล้วแจ้งเท็จต่อเจ้าของสลาก

จิต โกงโดยพุกกับตัวเองว่ากลัวคนจับได้แต่รู้แล้วไม่มีใครเห็น อายตัวเองเหมือนกันแต่อยากได้รางวัล เลยโกงวิธีเดียวกับเกษ แล้วคิดสักพักจึงแจ้งเท็จต่อเจ้าของสลาก

สิงห์ ไม่โกงโดยพุกกับตัวเองว่ากลัวคนจับได้ถึงไม่มีใครเห็นอายตัวเองด้วยถึงอยากได้รางวัลแต่โกงไม่ลง ก่อนเอาผลลัพท์ไปแจ้งก็ยังลังเลใจ แต่ไม่โกง

ท้อย ไม่โกงโดยนำผลลัพท์ที่ได้ไปแจ้งเจ้าของสลากตามจริงทันที

๑. นักเรียนช่วยกันวิเคราะห์ว่าใครกระทำอะไรทางกาย-วาจา-ใจ (เจตนา) ลงในการวางวิเคราะห์กาย วาจา ใจ

๒. นักเรียนช่วยกันตอบคำถามต่อไปนี้

๒.๑. นักเรียนชอบหรือไม่ชอบการกระทำของใครใน ๔ คน เพราะเหตุใด

๒.๒. เพราะเหตุใดการกระทำของทั้ง ๔ คนจึงต่างกัน

๓. นักเรียนช่วยกันประเมินผลการกระทำทางกาย วาจา ใจของทั้ง ๔ คนว่าดีหรือชั่ว ลงในการวางประเมินทางกาย วาจา ใจ และเรียงลำดับว่าใครดี-ชั่ว อยู่ลำดับไหน

๔. นักเรียนช่วยกันทำนายผลว่าจะเกิดอะไรขึ้น

๔.๑. ถ้ามีคนเช่น เกษ-จิต อยู่ในชั้นนี้ (สังคมนี้) หลาย ๆ คน

๔.๒. ถ้ามีคนเช่น สิงห์-ท้อย อยู่ในชั้นนี้ (สังคมนี้) หลาย ๆ คน

๕. นักเรียนช่วยกันสรุปว่าจากเรื่องนี้ใครต้องเปลี่ยนการกระทำไปทางไหน เพราะเหตุใด ใครควรตั้งมั่นในการกระทำเดิม เพราะเหตุใด

๖. นักเรียนทุกกลุ่มช่วยกันจัดว่าการกระทำของทั้ง ๔ คน เป็นการกระทำใน
เบญจศีลข้อใด โดยดูตารางเบญจศีล-เบญจธรรม

๗. นักเรียนแต่ละกลุ่มแข่งขันกันรวบรวมการกระทำที่อยู่ในขอบข่ายเบญจศีลข้อ ๔
เป็นคู่ ๆ (เช่น พุคเฑาะ-พุทฺถจริง)

๘. นักเรียนแต่ละกลุ่มช่วยกันหาวิธีการว่า เคยต้องทำอะไร คิดอย่างไร
จึงกระทำดังต่อไปนี้ โดยวิเคราะห์จากการกระทำของทั้ง ๔ คน ลำดับการคิดการกระทำ
อย่างละเอียด

๙. นักเรียนช่วยกันสรุปหลักการหรือกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขทั้ง
ที่โรงเรียนและชุมชนว่าต้องปฏิบัติอะไรต่อกัน และปฏิบัติอย่างไร บอกเป็นข้อ ๆ แล้วบอก
คว่ายากลุ่มเลือกปฏิบัติศีลหรือไม่

๑๐. นักเรียนช่วยกันหาวิธีชักนำผู้ไม่ปฏิบัติเบญจศีลข้อ ๔ ให้ปฏิบัติ

๑๑. นักเรียนช่วยกันร่างโครงการฝึกปฏิบัติตามหลักเบญจศีลข้อ ๔ และวางแผน
ที่จะประพฤติปฏิบัติในกลุ่มและในชั้นเรียน

๑๒. นักเรียนแสดงความตั้งใจปฏิบัติเบญจศีลข้อ ๔, ๒ ด้วยการอาราธนาศีลข้อ

เรื่อง เเบบจุฬาลงกรณ์ ๓ - ฆราวาสธรรม

ครูเล่าให้นักเรียนฟังว่า สุนทรีชอบสะสมภาพทุกศาสนาที่ใส่เสื้อน้ำได้ และเก็บเป็นชุด ๆ อย่างประณีตและสวยงาม วันหนึ่งเอามาเล่นกับเพื่อน ปรากฏว่าเพื่อนคนอื่นชกของส่งต่อ ๆ กันไป ภายหลังเกิดวิวาทกันจนฉีกขาด

นักเรียนแบ่งกลุ่ม กลุ่มละ ๔-๕ คน สันทนาการข้อต่อไป

๑. ช่วยกันวิเคราะห์ว่าใครกระทำอะไรทางกาย วาจา ใจ (เจตนา) ลงในตารางวิเคราะห์กาย วาจา ใจ

๒. นักเรียนช่วยกันตอบคำถามต่อไปนี้

๒.๑ นักเรียนชอบหรือไม่ชอบการกระทำของบุคคลในเรื่อง เพราะเหตุใด

๒.๒ เพราะเหตุใดสุนทรีจึงเอาของเล่นมาแบ่งเพื่อนเล่น แต่เพื่อนคนอื่นแย่งของเล่นของสุนทรีจนเสียหาย

๓. นักเรียนช่วยกันจัดการกระทำที่นักเรียนชอบ-ไม่ชอบนั้นว่าเป็นแบบจุฬาลงกรณ์ (แบบธรรม) ข้อใด โดยดูตารางแบบจุฬาลงกรณ์-แบบธรรม แล้วลำดับว่าบุคคลในเรื่องขาดจริยธรรมข้อใด เพราะอะไร มีอะไรเป็นเครื่องชี้และทำให้เกิดผลอะไร

๔. นักเรียนช่วยกันประเมินการกระทำทางกาย วาจา ใจ ของบุคคลแต่ละคนในเรื่องว่าดี-ชั่ว อย่างไร ลงในตารางประเมินการกระทำทางกาย วาจา ใจ

๕. นักเรียนช่วยกันทำนายผลของสถานการณ์ต่อไปนี้

๕.๑. ถ้ามีนักเรียนเช่นสุนทรีอยู่ในชั้นนี้ (สังคมนี้) หลาย ๆ คน

๕.๒. ถ้ามีนักเรียนเช่นเพื่อนคนอื่น ๆ อยู่ในชั้นนี้ (สังคมนี้) หลาย ๆ คน

๖. นักเรียนช่วยกันสรุปว่า จากเรื่อง ใครต้องเปลี่ยนความประพฤติไปทางไหน ใครต้องรักษาความประพฤติดีนั้นไว้

๗. นักเรียนช่วยกันสรุปหลักการหรือกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขทั้งที่โรงเรียนที่ชุมชนว่าบุคคลต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร บอกเป็นข้อ ๆ จนสรุปแบบจุฬาลงกรณ์ ๓ ได้ (รวมทั้งข้อ ๒-๔ ด้วย)

๘. นักเรียนช่วยกันรวบรวมสิ่งที่อยู่ในฐานะเกี่ยวกับภาพตุ๊กตาของสุนทรี (รวบรวมว่าอะไรบ้างที่เป็นที่รักที่หวงแหนของคน-สัตว์)

๙. นักเรียนช่วยกันร่างโครงการฝึกปฏิบัติตามหลักเบญจศีลข้อ ๓ และวางแผนที่จะประพฤติปฏิบัติในกลุ่มและในชั้นเรียน

๑๐. นักเรียนแสดงความตั้งใจปฏิบัติเบญจศีลข้อ ๓ ด้วยการอาราธนาศีลข้อ ๓ (ข้อ ๒,๔)

เรื่อง เบญจศีลข้อ ๔ ที่เนื่องจากข้อ ๓ -สรวาสธรรม

นักเรียน ๑๕ คน แสดงบทบาทสมมุติ และแบ่งเป็นกลุ่มละ ๖ คนแล้วสนทนากันนี้
 สื่อกับรำไพชอบเล่นของสวย ๆ งาม ๆ เหมือนกัน สื่อกามีภาพตุ๊กตาจึงสัญญาว่า
 จะเอามาแบ่งให้รำไพเล่น

อารีเข้ามาเห็นสื่อกับรำไพเล่นภาพตุ๊กตาก็ขอดู เพื่อนคนอื่นก็มากันใหญ่ บางคน
 ก็ขอดู บางคนก็ไม่ขอดู ยื้อแย่งกันดู โดยพูดโต้แสดงสิทธิจะดูก่อนบ้าง พูดฟ้องสื่อกว่าคนไม่
 ใ้คู้บ้าง บางคนเห็นแล้วก็เลิกดู คนอื่นก็คู้ต่อไป ฯลฯ

๑. นักเรียนช่วยกันวิเคราะห์ว่า ใครกระทำอะไรทางกาย-วาจา-ใจ (เจตนา)
 ลงในการวางวิเคราะห์กาย วาจา ใจ

๒. นักเรียนช่วยกันตอบปัญหา คอไปนี้

๒.๑. นักเรียนชอบหรือไม่ชอบการกระทำของใคร เพราะเหตุใด

๒.๒. เพราะเหตุใดการกระทำของคนเหล่านี้จึงต่างกัน

๒.๓. นักเรียนถาม-ตอบคำถามแบบเสนอผลและหาเหตุ โดยเริ่มว่าตุ๊กตาเอ๋ย
 ทำไมจึงขาด.... จนสรุปได้ว่าใครขาดกรรมอะไร

๓. นักเรียนจัดการกระทำที่นักเรียนชอบ-ไม่ชอบนั้น เป็นเบญจศีลข้อใด แล้ว
 ลำดับว่าบุคคลในเรื่องขาดจริยธรรมข้อใด เพราะอะไร มีอะไรเป็นเครื่องชี้และทำให้เกิด
 เกิดผลอะไร

๔. นักเรียนช่วยกันประเมินการกระทำทางกาย วาจา ใจของบุคคลในเรื่องว่า
 ดี-ชั่ว อย่างไรลงในการวางประเมินการกระทำทางกาย วาจา ใจ

๕. นักเรียนช่วยกันสรุปว่าในการทำดี-ชั่ว แต่ละครั้งมักมีคำพูดเกี่ยวข้องกับเสริม
 อยู่ด้วย

๖. นักเรียนช่วยกันทำนายผลว่าจะมีผลดี-ร้ายประการใด ถ้า

๖.๑. มีคนเช่นสื่อกอยู่ในชั้น (สังคม) นี้ หลาย ๆ คน

๖.๒. มีคนเช่นอารีอยู่ในชั้น (สังคม) นี้ หลาย ๆ คน

๒.๓. มีคนเช่นเพื่อน ๆ อยู่ในชั้น(สังคม)นี้ หลาย ๆ คน

๓. นักเรียนช่วยกันสรุปว่า ใครต้องเปลี่ยนการกระทำไปทางไหน ใครต้องคงความประพฤติของตนไว้ เพราะเหตุใด ด้วยวิธีใด

๔. นักเรียนช่วยกันสรุปหลักการของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข จนสรุปเบญจศีลข้อ ๔ (พูดเพื่อใจ-ส่อเสียด) ได้ แล้วเลือกว่าจะรักษาศีลข้อนี้

๕. นักเรียนช่วยกันเล่าปัญหาการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ตนเคยประสบหรือกระทำ แล้ววิเคราะห์สาเหตุที่เกี่ยวข้องกับเบญจศีลข้อ ๔ ที่เนื่องด้วยข้อ ๓ อย่างน้อย ๕ ปัญหา ประเมินว่าดี-ชั่ว อย่างไร และเสนอวิธีแก้ไขให้เรียบร้อย

๖. นักเรียนช่วยกันหาวิธีชักนำผู้ไม่ปฏิบัติเบญจศีล เช่น เพื่อน ๆ ของสีกา ให้ปฏิบัติตามหลักเบญจศีล

๗. นักเรียนช่วยกันร่างโครงการฝึกปฏิบัติเบญจศีลข้อ ๔ ที่เนื่องด้วยข้อ ๓ และวางแผนที่จะประพฤติปฏิบัติในกลุ่มและในชั้นเรียน

๘. นักเรียนแสดงความตั้งใจปฏิบัติเบญจศีลโดยอาราธนาเบญจศีลข้อ ๔, ๓, ๒

เรื่อง เบญจศีลข้อ ๑ -มรณวาสธรรม

ครูเล่าให้นักเรียนฟังว่า วันนี้นักเรียนโรงเรียนเรากลุ่มหนึ่งนักวิเวกกันหลังโรงเรียนเล็ก และพักอาวธมาด้วย แต่ทางโรงเรียนจับได้เพราะมีคนมาแจ้งเลยถูกทำโทษและทำทัณฑ์บนไว้โดยฉันทันที มีนักเรียนชั้น ม.๑ ถูกสี่ตัวเหมือนกัน

นักเรียนแบ่งเป็นกลุ่มละ ๕ คน สนทนาซักถาม และช่วยกันทำกิจกรรมต่อไปนี้

๑. วิเคราะห์ว่าใครกระทำอะไรทางกาย-วาจา-ใจ (เจตนา) ลงในตารางวิเคราะห์กาย วาจา ใจ

๒. ตอบคำถามต่อไปนี้

๒.๑. นักเรียนชอบหรือไม่ชอบการกระทำของบุคคลในเรื่องเพราะเหตุใด

๒.๒. เพราะเหตุใดการกระทำของบุคคลในเรื่องจึงต่างกัน

๓. จักการกระทำที่นักเรียนชอบ-ไม่ชอบว่าเป็นเบญจศีลข้อใด แล้วลำดับว่าบุคคลในเรื่องขาดจริยธรรมข้อใด เพราะอะไร มีอะไรเป็นเครื่องชี้ และการกระทำนั้นทำให้เกิดผลอะไรบ้าง

๔. ประเมินการกระทำทางกาย วาจา ใจ ของบุคคลแต่ละคนในเรื่องว่าดี-ชั่วอย่างไร ลงในตารางประเมินการกระทำทางกาย วาจา ใจ

๕. ทำนายผลของสถานการณ์ว่าเป็นอย่างไร ถ้า

๕.๑. มีนักเรียนเช่นพวกที่นักวิเวกอยู่ในชั้น(สังคม)นี้หลาย ๆ คน

๕.๒. มีนักเรียนเช่นคนแจ้งข่าวอยู่ในชั้น(สังคม)นี้หลาย ๆ คน

๖. สรุปว่า ใครต้องเปลี่ยนความประพฤติทางไหน ใครควรคงความประพฤตินั้นไว้ เพราะเหตุใด

๗. สรุปหลักการหรือกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทั้งที่โรงเรียน-ชุมชนว่าต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร ด้วยวิธีการอย่างไร จนสรุปได้ว่า ต้องปฏิบัติเบญจศีลข้อ ๑

(และ ๒,๓,๔) และมรณวาสธรรม

๘. นักเรียนช่วยกันเสนอปัญหาการอยู่ร่วมกันในสังคมที่เคยประสบหรือกระทำ

วิเคราะห์สาเหตุที่เกี่ยวข้องกับเบญจศีล (เบญจธรรม) ข้อ • อย่างน้อยกลุ่มละ ๕ ปัญหา
ประเมินว่าดี-ชั่วอย่างไร และเสนอวิธีแก้ไขให้เรียบร้อย

๙. หาวิธีชักนำผู้ไม่ปฏิบัติเบญจศีลข้อ • เช่น นักเรียนกลุ่มที่นักวิวาท ให้ปฏิบัติ
ตามหลักเบญจศีลข้อ •

๑๐. ร่างโครงการฝึกปฏิบัติตามหลักเบญจศีลข้อ • และวางแผนที่จะประพฤติก
ปฏิบัติในกลุ่มและในสังคม

๑๑. แสดงความตั้งใจปฏิบัติเบญจศีลข้อ • (และ ๒,๓,๔) โดยการอาราธนาศีล
ข้อ ๑,๒,๓,๔

เรื่องเบญจศีลข้อ ๔ ที่เนื่องด้วยข้อ ๑ - มรณวาสธรรม

นักเรียน ๑๓ คน แสดงบทบาทสมมุติว่า

พวกของฤทธิและพวกของโชค นั่งเล่นอยู่ที่มุมใกล้ ๆ กัน เกิดพูดจาไม่ถูกหูกันเข้า (ส่อเสียด) จึงด่าเถียงและวิวาทกัน(พูดหยาบ) ในที่สุดเลยนัดวิวาทกัน สุนีผ่านไปได้ยินตอนที่พวกของฤทธิและพวกของโชคด่าเถียงกันก็เอามาคำหนักให้เพื่อนผู้หญิงฟัง ขวัญจิตเสนอว่าควรจะไปห้ามพวกผู้หญิงจึงพากันไปหว่านล้อมให้พวกของฤทธิและพวกของโชคเลิกกัน

นักเรียนแบ่งกลุ่มละ ๕ คน สนทนา ซักถาม และช่วยกันทำกิจกรรมต่อไปนี้

๑. วิเคราะห์ว่าใครกระทำอะไรทางกาย วาจา ใจ (เจตนา) ลงในตาราง

วิเคราะห์กาย วาจา ใจ

๒. ตอบคำถามต่อไปนี้

๒.๑. นักเรียนชอบ-ไม่ชอบการกระทำของใครในเรื่อง

๒.๒. เพราะเหตุใดการกระทำของคนเหล่านั้นจึงต่างกัน

๓. ประเมินผลการกระทำทางกาย วาจา ใจ ของ ฤทธิ โชค สุนี ขวัญจิต ว่าดีหรือชั่ว ลงในตารางประเมินทางกาย วาจา ใจ

๔. ทำนายผลว่าจะเกิดอะไรขึ้น

๔.๑. ถ้ามีคนอย่างพวกของฤทธิ-พวกของโชค อยู่มาก ๆ ในสังคม

๔.๒. ถ้ามีคนอย่างสุนี มาก ๆ ในชั้น(ในสังคม)

๔.๓. ถ้ามีคนอย่างขวัญจิต มาก ๆ ในชั้น(ในสังคม)

๕. สรุปว่าจากเรื่องนี้ใครต้องเปลี่ยนการกระทำไปทางไหน ใครต้องคงพฤติกรรมเดิมไว้เพราะเหตุใด ด้วยวิธีใด

๖. จัดการกระทำของพวกของฤทธิ พวกของโชค สุนี และพวกของขวัญจิต ว่าอยู่ในเบญจศีลข้อใด

๗. แข่งขันกันรวบรวมการกระทำที่อยู่ในขอบข่ายเบญจศีลข้อ ๔ ที่เนื่องด้วยข้อ ๑ เป็นคู่ ๆ เช่น (พูดคำ-พูดอ่อนหวาน)

๕. สรุปหลักการหรือกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทั้งที่โรงเรียนและชุมชนว่า ต้องปฏิบัติอะไรต่อกัน ปฏิบัติอย่างไร บอกเป็นข้อ ๆ แล้วบอกด้วยว่ากลุ่มเลือก วิชาศิลปะหรือไม่

๖. ร่างโครงการฝึกปฏิบัติตามหลักข้อ ๕ ที่เนื่องด้วยข้อ ๑ และวางแผนที่จะ ประพฤติปฏิบัติในกลุ่มและในชั้นเรียน

๑๐. นักเรียนแสดงความตั้งใจปฏิบัติเบญจศีลข้อ ๔ (และข้อ ๑,๒,๓)

เรื่อง เบญจศีลข้อ ๕ -มาราวาสธรรม

ครูถามนักเรียนว่าตอนนี้จะรักษาศีลหรือไม่ นักเรียนรับว่าจะรักษาทุกข้อ นักเรียนจึงอาราธนาศีล

ครูเปิดเทป ๒ ม้วน คือ เสียงคนเมา และเสียงคนสำรวมให้นักเรียนฟัง แล้วนักเรียนแบ่งกลุ่มละ ๒ คน สนทนาซักถาม และช่วยกันทำกิจกรรมต่อไปนี้

๑. วิเคราะห์ว่าเทปม้วนแรก-ม้วนที่สองเป็นการกระทำอะไร ทางกาย วาจา ใจ
๒. ตอบคำถาม ต่อไปนี้
 - ๒.๑. นักเรียนชอบหรือไม่ชอบการกระทำของใคร เพราะเหตุใด
 - ๒.๒. เพราะเหตุใดการกระทำของคนทั้งสองจึงต่างกัน
๓. ประเมินผลการกระทำทางกาย วาจา ใจ ของทั้ง ๒ คนว่าดี-ชั่ว ลงในตารางประเมินทางกาย วาจา ใจ

๔. ทำนายผลว่าจะเกิดอะไรขึ้น ถ้า

- ๔.๑. มีคนเช่นคนแรกมาก ๆ ในสังคม
- ๔.๒. มีคนเช่นคนที่ ๒ มาก ๆ ในสังคม

๕. สรุปว่า จากเรื่องนี้ใครต้องเปลี่ยนการกระทำไปทางไหน ใครต้องตั้งมั่นในการกระทำเดิม เพราะเหตุใด ทำได้ควยวิธีใด

๖. จัดการกระทำของทั้ง ๒ คนว่าเป็นการกระทำในเบญจศีลข้อใด โดยครูตารางเบญจศีล-เบญจธรรม

๗. แข่งขันกันรวบรวมการกระทำที่อยู่ในข้อช่วยเบญจศีลข้อ ๕ เป็นคู่ ๆ เช่น เมาเหล้าแล้วตีคน-ไม่เมาเหล้าไม่ตีคน

๘. หาวิธีการว่า คนแรกต้องทำอย่างไร (ทางกาย วาจา ใจ) จึงจะกระทำกับคนที่ ๒ ได้

๙. สรุปหลักการหรือกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขทั้งที่โรงเรียน-ชุมชนว่าต้องปฏิบัติอะไรต่อกัน และปฏิบัติอย่างไรนอกเป็นข้อๆ แล้วบอกด้วยว่ากลุ่มเลือกปฏิบัติ

ศีลหรือไม่

๑๐. หาวิธีชักจูงคนแรกให้ปฏิบัติเบญจศีลข้อ ๕

๑๑. ร่างโครงการฝึกปฏิบัติตามหลักเบญจศีลข้อ ๕ และวางแผนที่จะประพฤติกปฏิบัติในกลุ่มและในชั้นเรียน

๑๒. นักเรียนแสดงความตั้งใจปฏิบัติเบญจศีลข้อ ๕ (และ ๑,๒,๓,๔) ด้วยการอาราธนาศีล (อีกครั้ง).

เรื่อง เบญจศีล-มรณวาสธรรม

แบ่งนักเรียนออกเป็น ๒ กลุ่ม แข่งขันกันตอบคำถามที่ครูแจกให้ผลัดกันถาม โดยมีกติกาว่า

- ก. ในการถาม • ครั้ง ตอบได้กลุ่มละ • คน
- ข. ให้เสริมได้กลุ่มละ • คน แต่ห้ามเปลี่ยนประเด็นการตอบ
- ค. กลุ่มที่ตอบถูกต้องคะแนนคำถามละ • แต้ม กลุ่มที่เฉลยถูกต้องได้ ๒ แต้ม
- ง. ครูจะเฉลยก่อนถามคำถามใหม่ทุกครั้ง
- จ. ทุกคนในชั้นต้องจับประเด็นของเรื่องให้ได้ ภายหลังแบ่งแต่ละกลุ่มออกเป็นกลุ่มย่อยอีก ๓ กลุ่ม รายงานประเด็นคะแนนรวมของ ๓ กลุ่ม จะเป็นคะแนนของกลุ่มใหญ่ด้วย

ต่อไปนี้เป็นคำถาม

๑. คนเรารักอะไรที่สุด
๒. เมื่อคนเรารักชีวิตที่สุด อะไรเป็นสิ่งที่คนเราไม่ควรทำ
๓. เว้นจากการเบียดเบียนชีวิต คือการกระทำอย่างไร
๔. ทำไมคนจึงเบียดเบียนชีวิตกัน
๕. วินิจฉัยได้อย่างไร ว่าการกระทำนี้เป็นการเบียดเบียนชีวิต
๖. คนเรารักอะไร ถัดจากชีวิต
๗. เมื่อคนเรารักทรัพย์สิน อะไรเป็นสิ่งที่คนเราไม่ควรทำ
๘. เว้นจากการเบียดเบียนทรัพย์สิน คือ การกระทำอย่างไร
๙. ทำไมคนจึงเบียดเบียนทรัพย์สินผู้อื่น
๑๐. วินิจฉัยได้อย่างไร ว่าการกระทำนี้เป็นการเบียดเบียนชีวิต
๑๑. ถ้าคนนั้นมีความปลอกภัยในชีวิต ในทรัพย์สินแล้ว คนนั้นจะรัก-หวงแหนอะไร

เป็นลำดับถัดมา

๑๒. เมื่อคนหวงแหนชาติ-ตระกูล-สิ่งรักใคร่ อะไรที่เราไม่ควรทำ
๑๓. เว้นจากการเบียดเบียนประเพณี คือการกระทำอย่างไร

๑๔. วินิจฉัยอย่างไร ว่าการกระทำนี้เป็นการเบียดเบียนประเวณี
๑๕. ทำไมคนจึงเบียดเบียนประเวณี
๑๖. การเบียดเบียนชีวิต ทรัพย์สิน ประเวณี เป็นการกระทำทางใจของผู้กระทำ
ถอดความเค็ดรอนต่ออะไรของผู้ถูกกระทำ
๑๗. การเบียดเบียนในข้อ ๑๖ มักมีการกระทำทางใจรวมอยู่ด้วย
๑๘. การเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาอะไรบ้าง
๑๙. การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดหยาม พูดเหลวไหล เกิดจากอะไร เกี่ยวเนื่อง
ด้วยการเบียดเบียนทางกายอย่างไร
๒๐. วินิจฉัยอย่างไร ว่าการกระทำนี้เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจา
๒๑. คนเบียดเบียนผู้อื่นเป็นคนผิดปกติ อะไรทำให้คนผิดปกติได้มากที่สุด
๒๒. จากข้อ ๒๑ สิ่งใดที่เราควรเว้น
๒๓. จากคำตอบทั้ง ๒๒ ข้อ นักปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานจึง
กำหนดข้อควรประพฤติเรียกว่าอะไร และประพฤติได้ด้วยวิธีใด
๒๔. ในการรักษาศีล เราต้องทำอย่างไร
๒๕. เวลาเราอยากผิดศีล และอีกใจหนึ่งห้ามไว้โดยให้เหตุผลมากมาย เรียก
เราทำอะไร
๒๖. ถ้าใจต่อสู้กันจนเจ้าตัวกระวนกระวายแะ แต่ยังไม่ยอมผิดศีล เรียกเราทำอะไร
๒๗. มีการกระทำอย่างหนึ่งที่ทำให้เรารักษาศีลได้อย่างสบายใจ คือ การกระทำ
อย่างไร เรียกว่าทำอะไร
๒๘. จากเหตุและผลทั้ง ๒๗ ข้อ นักเรียนจะรักษามโนจิตหรือไม่
- จากนั้นครูคัดลั่นกลุ่มที่ชนะ แล้วให้นักเรียนอาราธนาเบญจศีล

แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษา

เรื่องเบญจศีล — ขรวาสาธรรม

และ

แบบทดสอบวัด

การใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม

แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษา

เรื่อง เบนจามิน - ขรวาธรรม

คำชี้แจง

แบบทดสอบนี้ใช้เวลา ๔๐ นาที มีข้อคำถามทั้งสิ้น ๓๐ ข้อ แบ่งเป็น ๒ ตอน
และมีคำชี้แจงในแต่ละตอน

ตอน ก

๑. ตอนนี้มีข้อคำถาม ๑๕ ข้อ คือ ข้อ ๑ - ๑๕
 ๒. ข้อคำถามของแต่ละข้อ แบ่งเป็น ๒ ประโยค คือ ประโยคที่ ๑ มีเลข ๑
กำกับหน้าประโยค, ประโยคที่ ๒ มีเลข ๒ กำกับอยู่หน้าประโยค
 ๓. ตัวเลือกของแบบทดสอบ เป็นตัวเลือกคงที่ ๔ ตัวเลือก ๒ ชุด และพิมพ์ไว้ที่
ตอนบนของทุกหน้าของแบบทดสอบ ตอน ก นี้ให้นักเรียนใช้ตัวเลือกคงที่ ที่พิมพ์อยู่ตอนบน
ของแต่ละหน้าตอบคำถามข้อที่อยู่ในหน้าเดียวกันนั้น
 ๔. ให้นักเรียนใช้สถานการณ์ที่มีอยู่ ตอบข้อคำถามที่อยู่ถัดไป
 ๕. วิธีทำแบบทดสอบ ให้นักเรียนอ่านสถานการณ์แล้วพิจารณาข้อความทั้ง ๒ ประโยค
ในข้อคำถามที่อยู่ถัดสถานการณ์ ว่าทั้งสองประโยคนั้นตรงกับคำวิจารณ์ของตัวเลือกคงที่
ที่หัวกระดาษตัวเลือกใด เมื่อเลือกได้แล้ว ให้นักเรียนขีด X ทับ ตัวอักษร ก ข ค ง
ตามที่ต้องการลงในกระดาษคำตอบ
- หน้าถัดไปเป็นตัวอย่าง

ก. ประโยคที่ ๑ ถูก ประโยคที่ ๒ ผิด

ข. ประโยคที่ ๑ ผิด ประโยคที่ ๒ ถูก

ค. ถูกทั้ง ๒ ประโยค และเป็นเหตุเป็นผลกัน

ง. ถูกทั้ง ๒ ประโยค แต่ไม่เป็นเหตุเป็นผลกัน

อารีอยากได้นาฬิกาของอาไฟ เมื่อได้โอกาสจึงขโมยมา

๑. อารีผิดศีลข้อ ๒

๒. อารีโลภ

จากสถานการณ์ของอารี

ถ้านักเรียนเห็นว่า อารีผิดศีลข้อ ๒ แต่อารีไม่ใช่โจร ให้กา $\times$ ทัชข้อ ก ดังนี้

~~ก~~ ข ค ง

ถ้านักเรียนเห็นว่า อารีไม่ผิดศีลข้อ ๒ แต่อารีโลภ ให้กา $\times$ ทัชข้อ ข ดังนี้

ก ~~ข~~ ค ง

ถ้านักเรียนเห็นว่า ที่อารีขโมยนาฬิกานั้น อารีผิดศีลข้อ ๒ เพราะอารีโลภ

ให้กา $\times$ ทัชข้อ ค ดังนี้

ก ข ~~ค~~ ง

ถ้านักเรียนเห็นว่า อารีผิดศีลข้อ ๒ ด้วย อารีโลภด้วย แต่ความโลภของอารี

ไม่เกี่ยวกับการที่อารีผิดศีลข้อ ๒ ให้กา $\times$ ทัชข้อ ง ดังนี้

ก ข ค ~~ง~~

๖. ถ้านักเรียนเลือกตอบตัวเลือกใดแล้ว ต้องการเปลี่ยนตัวเลือกใหม่ ให้ขีด =
 ทับตัวเลือกเดิม แล้วกา $\times$ ทับตัวเลือกที่เลือกใหม่

ดังตัวอย่าง

สมมติว่านักเรียนกา $\times$ ทับข้อ ก แล้ว แต่ต้องการเปลี่ยนเป็นข้อ ง ให้ทำดังนี้

~~ก~~ ข ก ~~ข~~

๗. ถ้านักเรียนทำข้อใดไม่ได้ ให้ข้ามไปทำข้ออื่นก่อน แล้วค่อยย้อนกลับมาทำข้อที่เหลืออยู่

๘. ถ้านักเรียนยังไม่เข้าใจคำถามผู้คุมสอบ ถ้าเข้าใจแล้วให้รอสัญญาณจากผู้คุมสอบ
 แล้วจึงค่อยลงมือทำ

- ก. ประโยคที่ ๑ ถูก ประโยคที่ ๒ ผิด
 ข. ประโยคที่ ๑ ผิด ประโยคที่ ๒ ถูก
 ค. ถูกทั้งสองประโยค และเป็นเหตุเป็นผลกัน
 ง. ถูกทั้งสองประโยค แต่ไม่เป็นเหตุเป็นผลกัน

แม่ใช้สุนทรีไปจับปลามาทำ พอสุนทรีทำปลาเสร็จแม่ก็มาแกง

๑. ๑. ทั้งแม่และสุนทรีผิดศีลข้อ ๑
 ๒. ทั้งสองคนกระทำไปโดยเจตนาฆ่าปลาจนตาย
 ๒. ๑. การกระทำวิบัติตัวให้สั้นลงหรือให้ลำบากกายถือว่าผิดศีลข้อ ๑
 ๒. ไม่ว่าจะทำเองหรือส่งเสริมชักชวนให้ใครทำถ้าเป็นการเบียดเบียนผู้อื่น
 ก็ถือว่าผิดศีลทั้งสิ้น

เพื่อนชวนสาตีไปรับจ้างทำงานตามโครงการช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียน แต่สาตีไม่ทำ
 เพื่อนจึงไปทำงาน เมื่อได้เงินมาก็ซื้อขนมรับประทาน สาตีก็ไปร่วมรับประทานด้วย
 เพื่อประหยัดเงิน โดยไม่เคยมีขนมแบ่งให้เพื่อนเลย

๓. ๑. สาตีปกปิดเพื่อน
 ๒. สาตีมีความโลภ
 ๔. ๑. การกระทำที่มีเจตนาเอาของคนอื่นโดยความโลภถือว่าผิดศีลข้อ ๒
 ๒. การเลี้ยงชีพอย่างสุจริต คือ การหาผลประโยชน์โดยไม่ผลาญผลประโยชน์ผู้อื่น

อาคมพอใจอะไรพยายามเอามาเป็นของตนเองและรักถนอมสิ่งนั้นเป็นอย่างดี ระเบียบนี้
 อาคมรักนวลพรซึ่งแต่งงานแล้วกับวิจิต อาคมจึงพยายามทำให้นวลพรรักตน จะได้
 หย่าจากวิจิตมาอยู่กับตน

๕. ๑. อาคมโลภในค่านวลพรซึ่งเป็นสิทธิของวิจิตและหลงว่าตนมีสิทธิรักนวลพร
 ๒. ความโลภและหลงทำให้อาคมละเมิดสิทธิของวิจิตโดยพยายามแย่งนวลพร
 ๖. ๑. ถ้านวลพรรักอาคมด้วย นวลพรจะผิด เบญจศีลข้อ ๓
 ๒. การทำให้คนอื่นเสียใจเพราะพราดจากของรักถือว่าผิดเบญจศีลข้อ ๓

- ก. ประโยคที่ ๑ ถูก ประโยคที่ ๒ ผิด
 ข. ประโยคที่ ๑ ผิด ประโยคที่ ๒ ถูก
 ค. ถูกทั้งสองประโยค และเป็นเหตุเป็นผลกัน
 ง. ถูกทั้งสองประโยค แต่ไม่เป็นเหตุเป็นผลกัน

วรรณากับมารศรีทะเลาะกัน ทั้งคู่ต่างเอาเรื่องที่ทะเลาะนั้นไปเล่าให้เพื่อนฟัง โดยคำหนึ่ง
 อีกฝ่ายหนึ่ง สนใจได้ยินเรื่องวรรณคำหึงมารศรี จึงเอาไปเล่าให้มารศรีฟังตามที่ได้ยินมา
 มารศรีโกรธวรรณยิ่งขึ้นจึงไปต่อว่าวรรณอีก

๗. ๑. วรรณ มารศรี ผิดเบญจศีลข้อ ๔ แต่สนใจไม่ผิด
 ๒. การพูดโดยมีเจตนาให้เสียประโยชน์แก่ผู้อื่นถือว่าผิดเบญจศีลข้อ ๔
 ๘. ๑. การผิดเบญจศีลข้อ ๔ ทำให้ผิดศีลข้ออื่นได้ง่ายขึ้น
 ๒. ในการผิดเบญจศีลข้ออื่นต้องมีการผิดศีลข้อ ๔ ประกอบด้วยทุกครั้ง

มนตรีชอบดื่มเหล้า ตีจกก็ดื่ม เสียใจก็ดื่ม ดื่มแล้วอารมณ์ร้องเพลงลั่นบ้าน
 ไกรมาขออะไรตอนนั้นมนตรีให้ทั้งนั้น

๙. ๑. มंत्रीไม่ผิดเบญจศีลข้อ ๕ เพราะไม่ได้อาละวาดให้ใครเดือดร้อน
 ๒. เหล้าเป็นเครื่องดื่มที่ทำให้ผู้ดื่มประมาท
 ๑๐. ๑. การเสพของที่ทำลายสัมปัตติของตัวเองถือว่าผิดเบญจศีลข้อ ๕
 ๒. การขาดสติสัมปรัญจะเห็นมูลเหตุให้คนทำชั่วได้ทุกชนิด
 ๑๑. ๑. สังคมจะสงบสุขถ้าคนไม่เบียดเบียนกัน การไม่เบียดเบียนกัน คือ การรักษาศีล ๕
 ๒. ถ้าจะรักษาศีล ๕ ต้องไม่ทำอะไรเลยหรือต้องบวชพระ

- ด. ประโยคที่ ๑ ถูก ประโยคที่ ๒ ผิด
 ข. ประโยคที่ ๑ ผิด ประโยคที่ ๒ ถูก
 ค. การทำคำในประโยคที่ ๒ เป็นการระงับการท้าวในประโยคที่ ๑ โดยตรง
 ง. การทำคำในประโยคที่ ๒ เป็นการระงับการท้าวในประโยคที่ ๑ โดยอ้อม

๑๒. ๑. ที่สุนทรชี้ปลาตามคำสั่งของแม่นั้น ทั้งแม่และสุนทรนึกเบญจศีลข้อ ๑ เพราะโกรธปลา
 ๒. แก่โดยมีเมตตาต่อปลา แล้วปล่อยปลาไป
๑๓. ๑. ที่สาลี่ไม่รับจ้างทำงานแต่รับประทานอาหารที่เพื่อนอุตส่าห์หามาถวายน้ำพักน้ำแรงนั้น สาลี่ผิดศีลข้อ ๒ ในลักษณะปอกดอกเพื่อน
 ๒. แก่โดยรับจ้างทำงานที่โรงเรียนแล้วค่าจ้างนั้นมาซื้ออาหารแบ่งเพื่อนบ้าง
๑๔. ๑. ที่อาคมพยายามให้นวลพรหยาจากวิธิตมาแต่งงานกับคนนั้น อาคมไม่ผิดเบญจศีลข้อ ๓ เพราะไม่ได้เป็นคู่กับนวลพร
 ๒. แก่การผิดศีลข้อ ๓ โดยมีความพอใจในการหาของรักของตน โดยไม่แบ่งมาจกผู้อื่น
๑๕. ๑. วรณาและมารศรีทะเลาะกันเพราะความโกรธและความหลงว่า ตนถูกต้องอยู่ฝ่ายเดียว
 ๒. แก่โดยพุดก้วยความไม่โกรธไม่หลงว่าตนถูกฝ่ายเดียว

ตอน ข

๑. ตอนนี้มีข้อความ ๑๕ ข้อ คือ ข้อ ๑๖ - ๓๐

๒. ข้อคำถามทุกข้อ เป็นแบบปรนัย ๔ ตัวเลือก ให้นักเรียนใช้ตัวเลือก
ภายในข้อตอบคำถามแต่ละข้อ

๓. แบบทดสอบตอนนี้มีสถานการณ์ของกิตติทั้งสิ้น ๑๐ ประโยค ทุกประโยค
มีหมายเลข ๑ - ๑๐ ถ้าอยู่กับอยู่ตามลำดับ นักเรียนต้องใช้สถานการณ์ทั้ง ๑๐ ประโยคนี้อ
ตอบคำถามทุกข้อ

๔. วิธีทำแบบทดสอบ ให้นักเรียนอ่านสถานการณ์ต่อไปนี้ทีละประโยค
ตามหมายเลขหน้าประโยค แล้วใช้สถานการณ์นี้ไปตอบคำถามแต่ละข้อ โดยเลือกกา ☒
ทับอักษร ก ข ค ง ตามที่ต้องการลงในกระดาษคำตอบ

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง

กิตติเป็นลูกของคนมีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างไร

ก. เศรษฐี

ข. คนมีอันจะกิน

ค. คนยากจน

ง. ไม่มีข้อมูล

ถ้านักเรียนต้องการตอบว่า กิตติเป็นลูกคนมีอันจะกิน ให้กา ☒ ทับข้อ ข
ในกระดาษคำตอบ ดังนี้

ก ☒ ค ง

๑. กช. กิตติเป็นลูกคนที่มือนั้นจะกิน เคยได้รับสิ่งของต่างๆตามต้องการเสมอ
 ต่อมาค่าครองชีพสูงขึ้น กิตติเริ่มไม่ได้สิ่งของตามต้องการ ซึ่งกิตติรู้ฐานะของครอบครัว
 ๒. จึงตั้งใจว่าถ้าอยากได้อะไรจะขอจากพ่อแม่ จะไม่ขโมยของคนอื่น ๓. วันหนึ่ง
 กิตติพบนาฬิกาที่คนเรียนพลละถว้างไว้ และมีรูปร่างเหมือนกันกับที่กิตติเคยขอพ่อแม่
 แล้วไม่ได้ ๔. จึงคิดจะหยิบมาเป็นของตนโดยที่ไม่มีใครเห็น ๕. แต่อีกใจหนึ่ง
 ก็คิดว่า "อย่าเอา ถ้าใครรู้เขาจะว่าเราขโมย พ่อแม่ต้องเสียใจ เจ้าของก็ต้องเสียกาย
 ของเขา ฯลฯ " ๖. อีกใจหนึ่งก็รำพันว่า "เอาเถอะ ไม่มีใครรู้หรอก แล้วเรา
 ก็เอาไปไว้ที่บ้าน ๗. กิตติคิดว่าถ้าขึ้นอยู่ตรงนี้ต้องเอานาฬิกาแน่ เขาจึงเดินไปทางนาฬิกา
 และหยิบมือตนเอง ๘. กิตติคิดวนเวียนอยู่ครุ่นคิดว่า "เอา - ไม่เอา " ๙. จนนึก
 ได้ว่าที่เรากำลังลำบากกาย - ใจอยู่นี้ เพราะฤทธิ์อยาก คือ ความโลภ ยิ่งถ้าแพ้ความโลภ
 คือ ขโมยนาฬิกา ก็ยิ่งได้ทุกข์ คือ อับอายไปถึงพ่อแม่และถูกทำโทษ ขนาดที่ตอนนั้นยังไม่ขโมย
 ก็ยังลุกนั่งไม่ติดที่ ต้องหยิบมือตัวเอง นับว่าได้ทุกข์ทั้งขึ้นทั้งล่อง ๑๐. ไม่อยากได้อีกว่า
 จะได้อะไรต้องเดือดร้อนตัวเอง เจ็บร้อนคนอื่น ๑๑. พอได้คิดความอยากก็หายไป
 สบายใจทั้งเดิม

๑๖. ความตั้งใจของกิตติในประโยคที่ ๒
เป็นความตั้งใจกับใคร?

- ก. พระพุทธ
- ข. พระสงฆ์
- ค. สิ่งศักดิ์สิทธิ์
- ง. ตัวเอง

๑๗. เรียงประโยคอย่างไร จึงแสดงว่า
กิตติปฏิบัติ สัจจะ ทมะ ขันติ จากะ
ตามลำดับ ?

- ก. ๑, ๒, ๔, ๕
- ข. ๒, ๔, ๕, ๔
- ค. ๒, ๕, ๓, ๕
- ง. ๒, ๖, ๔, ๑๐

๑๘. ประโยคใดแสดงว่า กิตติไม่ยอมเป็นทาส
ของความโลภ ?

- ก. ๒
- ข. ๕
- ค. ๔
- ง. ๑๐

๑๙. กิตติประพฤติธรรมอะไร ในการตั้งรับ
การโจมตีของความโลภ ?

- ก. สัจจะ
- ข. ทมะ
- ค. ขันติ
- ง. จากะ

๒๐. เมื่อกิตติถูกกิเลสโจมตีอยู่ และได้รับ
ความลำบากกาย - ใจ ในการต่อสู้
กับกิเลส กิตติใช้ธรรมอะไร ถ้ามาน
ให้กิเลสหมดกำลังลงไป ?

- ก. สัจจะ
- ข. ทมะ
- ค. ขันติ
- ง. จากะ

๒๑. เวลาที่ถูกความโลภขี้ขโมยมากๆ ให้ขโมยนาฬิกา
และยังตัดความโลภออกจากใจไม่ได้
กิตติต้องทำอะไร จึงทำให้ความโลภลดลง
จนหมดกำลัง ?

- ก. ตั้งใจไม่ขโมย
- ข. ละอายใจที่จะขโมย
- ค. ออกทนสงบเสถียรในการรักษา
- ง. ไม่มีวิธีอื่นต้องตัดความโลภทิ้ง

๒๒. ต้องทำอะไร กิตติจึงไม่ลำบากกาย
และใจในการรักษาอภินาทาน ?

- ก. ตั้งใจรักษา
- ข. ละอายใจถ้าไม่รักษา
- ค. ออกทนสงบเสถียรในการรักษา
- ง. ละความโลภเพื่อรักษา

๒๓. ถ้าความโลภเป็น "ข้าศึก"

ใจของกิตติเป็นอะไร

ก. เมือง

ข. เจ้าเมือง

ค. ประชาชนในเมือง

ง. ข้าราชการของเมือง

๒๔. ถ้าเราโกรธและอยากทำร้ายคนอื่น
การคิดให้อภัยเขาจนความโกรธหายไป
เรียกว่า ปฏิบัติธรรมอะไร

ก. สัจจะ

ข. ทมะ

ค. ขันติ

ง. จาคะ

๒๕. ในการรักษาศีลของคน เป็นการต่อสู้
ระหว่างอะไรกับอะไร

ก. ใจฝ่ายต่ำกับใจฝ่ายสูงของตนเอง

ข. กำลังของกิเลสกับกำลังของคนนั้น

ค. ความอดทนของคนนั้นกับ

ความรุนแรงของกิเลส

ง. แลวแต่กรณี

๒๖. ในกรณีทั่วไป คนมักนึกคิดเพราะอะไร

ก. ความรู้เท่า

ข. ความต้องการทางใจ

ค. ความจำเป็นในการดำรงชีพ

ง. ความไม่เข้าใจกฎเกณฑ์ของสังคม

๒๗. ใช้เกณฑ์อะไร ในการอนุมานว่า

เบญจศีลข้อ ๕ เป็นพวกเดียวกับ

เบญจศีลข้อ ๓

ก. ความคล่องในการกระทำ

ข. ความพยายามในการกระทำ

ค. ความแน่วแน่ในการกระทำ

ง. ความรุนแรงในการกระทำ

๒๘. คำว่า "สัตว์ทุกรูปทุกนามรักชีวิต

และต้องการที่จะมีชีวิตอยู่" เป็นเหตุผล

ในการบัญญัติ เบญจศีลข้อใด

ก. ๑

ข. ๒

ค. ๓

ง. ๕

๒๙. คำว่า "มนุษย์ห่วงหาวนวงศัตระกูล

ของคน" เป็นเหตุผลในการบัญญัติ

เบญจศีลข้อใด *

ก. ๑

ข. ๒

ค. ๓

ง. ๕

๓๐. คำว่า "มนุษย์เบียดเบียนกันทางกาย

วาทา เพราะชาวสคิธัมปชัญญะ"

เป็นเหตุผลในการบัญญัติเบญจศีลข้อใด

ก. ๑

ข. ๒

ค. ๓

ง. ๕

แบบทดสอบวัด
การใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม

คำชี้แจง

๑. แบบทดสอบนี้ใช้เวลา ๒๐ นาที มีทั้งสิ้น ๒๐ ข้อ
๒. ลักษณะของแบบทดสอบเป็นแบบปรนัย ๓ ตัวเลือก
๓. ข้อคำถามของแบบทดสอบแต่ละข้อ เป็นเรื่องของคนที่ตัดสินใจกระทำอะไรบางอย่าง ส่วนตัวเลือก เป็นความคิดในการตัดสินใจของคนนั้น

๔. ความคิดในตัวเลือกทุกข้อถือว่าถูกต้องทั้งสิ้น

๕. วิธีทำแบบทดสอบ ให้นักเรียนคาดคะเนว่า คนที่ขีดเส้นใต้ชื่อนั้นคิดอย่างไร จึงตัดสินใจกระทำดังข้อความที่ขีดเส้นใต้ แล้วกา X ทั่วยกขร ก ข ค
ตามที่ต้องการลงในกระดาษคำตอบ

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง

๑. อาริอยากได้กำไรจึงคิดขโมยกำไรของวาริน แต่เธอไม่ได้ขโมยอย่างที่เธอคิดไว้
อาริไม่ขโมยกำไรเพราะอาริคิดว่า...

- ก. หาจังหวะที่จะขโมยไม่ได้
- ข. ถ้าอยากได้จะไปขออนุญาตครอง
- ค. ยิ่งได้ยิ่งอยาก

สมมติว่า นักเรียนคาดคะเนว่า อาริไม่ขโมยกำไรเพราะหาจังหวะไม่ได้ ให้นักเรียน
กา X ทั่วยกขร ก ในกระดาษคำตอบ ดังนี้

๑. X ข ค

๖. ถ้านักเรียนเลือกตอบตัวเลือกใดแล้ว ต้องการเปลี่ยนตัวเลือกใหม่ ให้ขีด =
 ทับตัวเลือกเดิม แล้วกา $\times$ ทับตัวเลือกที่เลือกใหม่

ก็งตัวอย่าง

สมมติว่านักเรียนกา $\times$ ทับข้อ ก แล้ว แต่ต้องการเปลี่ยนเป็นข้อ ค ให้ทำดังนี้

๐. ~~ก~~ ข ~~ค~~

๗. ถ้านักเรียนทำข้อใดไม่ได้ ให้ข้ามไปทำข้ออื่นก่อน แล้วค่อยย้อนกลับมาทำข้อที่เหลืออยู่

๘. ถ้านักเรียนยังไม่เข้าใจ ให้ถามผู้คุมสอบ ถ้าเข้าใจแล้วให้รอสัญญาณจากผู้คุมสอบ

แล้วจึงค่อยลงมือทำ

๑. วัลลภเห็นเด็กขโมยเงินของเขา เขาจึงเตะเด็กจนสลบ มนตรีก็ถูกเด็กขโมยเงิน
เขาเรียกเงินคืนจากเด็กและไม่ได้เตะเด็ก มนตรีไม่เตะเด็กเพราะมนตรีคิดว่า...
- ก. คนจะว่าเอาว่าทารุณเด็ก
 - ข. ได้เงินคืนก็พอแล้วส่งสารเด็กไม่รู้อะไร
 - ค. เตะเด็กนั้นเป็นการทำให้จิตใจตนโหดร้าย
๒. สมชายประหยัดเงินของตนโดยรับประทานอาหารของเพื่อน สานิตต้องประหยัดเงิน
เหมือนกันแต่ไม่เคยทำอย่างสมชาย สานิตไม่รับประทานอาหารของเพื่อน
เพื่อประหยัดเงินของตนเพราะสานิตคิดว่า...
- ก. เพื่อนจะถูกดูและไม่สนิทด้วย
 - ข. เพื่อนก็ต้องประหยัดเงินเหมือนกัน
 - ค. ยิ่งเอาของเขากิ่งยิ่งเป็นคนอยากได้ไม่รู้จบ
๓. สุกาต้องการไปเที่ยวกับเพื่อน รัชนีแนะนำสุคาให้บอกแม่ว่า จะไปทำงานที่โรงเรียน
แต่สุคาขออนุญาตกับแม่ว่าจะไปเที่ยวจึงออกไป สุคาไม่ทำตามที่รัชนีแนะนำเพราะสุคาคิดว่า...
- ก. แม่ต้องเสียใจและไม่เชื่อเราอีก
 - ข. แม่ต้องทำโทษและจะไม่ได้ไปเที่ยวอีก
 - ค. ถึงแม้ไม่ไปเที่ยวความอยากก็หมดไปเองได้
๔. พรรณีเคยรักกับวิจิตแล้วเลิกกัน หลังจากวิจิตแต่งงานแล้วพรรณีได้พบกับวิจิตอีก และคิด
จะหวนกลับมารักกับวิจิตอีก แต่พอรู้ว่าวิจิตแต่งงานแล้วก็เลิกล้มความตั้งใจ
พรรณีเลิกล้มความตั้งใจเพราะพรรณีคิดว่า...
- ก. ชาวบ้านจะว่าเอาว่าแย่งสามีคนอื่น
 - ข. จะไปยุ่งกับวิจิตให้เคียดแค้นใจอีกทำไม
 - ค. เขาแต่งงานกันย่อมรักกัน เราก็หาคนที่คู่ควรกับเรา

๕. มานะ พ้องครูว่า คช. ว่าที่ ขโมยเงินของคน ทั้งที่ไม่เป็นความจริง ครั้นครูจะเรียกหาที่มา มานะกลับเรียนคุณครูว่า หาปากกาพบแล้ว มานะเรียนคุณครูว่าหาปากกาพบแล้วเพราะ มานะคิดว...

ก. ก้าวครูจับได้ว่าพูดเท็จ

ข. ส่งสารว่าที่ที่ถูกใส่ความ

ค. แกล้งเขาแล้วเราเองก็ไม่สบายใจด้วย

๖. ประทีป คืบเหล้าแล้วเมาอาจะวากอยู่เสมอ ต่อมาประทีปเลิกคืบโดยสิ้นเชิง ประทีป

เลิกคืบเหล้าเพราะประทีปคิดว่า...

ก. จะเป็นที่รังเกียจของคนอื่น

ข. คนที่เขาเป็นคนเสียสัดทำให้คนอื่นเดือดร้อน

ค. ชีวิตนี้มีปัญหาพออยู่แล้วยิ่งคืบก็ยิ่งก่อปัญหา

๗. สมศรี ใ้รับเงินทอนเกินจากพ่อค้า ๑๐ บาท เธอคืนเงิน ๑๐ บาทนั้นให้พ่อค้า สมศรีคืนเงิน
ให้พ่อค้าเพราะสมศรีคิดว่า...

ก. ถ้าพ่อค้านึกได้ว่าทอนเงินผิดจะไม่ขายของให้เธออีก

ข. เขาอุตส่าห์หาเงินมาด้วยความเหนื่อยยาก เราไม่มีสิทธิในเงินนั้น

ค. ได้เงินมาด้วยวิธีนี้ไม่สบายใจ ต่อไปจะนิสัยเสียแบบนี้อีก

๘. สุวิทย์ อยากเล่นเครื่องบินที่สมจิตรักมาก และตั้งใจว่าจะหาทางเอามาเล่นให้ได้ แต่สุวิทย์
ไม่ได้เอาเครื่องบินนั้นมาเล่นตามที่คิดไว้ สุวิทย์ไม่เอาเครื่องบินของสมจิต เพราะ
สุวิทย์คิดว่า...

ก. ก้าวสมจิตจะไปฟ้องครู

ข. สมจิตต้องเสียใจที่ถูกแย่งของรัก

ค. ยิ่งเอาของคนอื่นได้ ก็ยิ่งอยากได้ไม่มีที่สิ้นสุด

๔. ชาตรี เคยได้ยินพี่ชายเล่าว่า ถ้าดื่มเหล้าแล้วความกล้าจะหาย กลายเป็นสุนัขแทน แต่ชาตรี
ตั้งใจว่าถึงดื่มก็จะไม่ดื่มเหล้า ย่อมใจเป็นอันขาด ชาตรีจะไม่ดื่มเหล้าเพราะชาตรีคิดว่า...

ก. เหล้าทำให้เสียสุขภาพ เสียเงิน

ข. ความกล้าของแกปัญหาที่ใจ

ค. คนดื่มเหล้าจะเมาอาละวาดให้คนอื่นเดือดร้อน

๑๐. สุธี ไม่เคยพูดหรือจู่โจมผู้อื่นเลย จนเพื่อนๆ หยามเอวว่าไม่ใช่ผู้ชาย สุธีตอบว่า
เขามีเหตุผลเป็นของตนเอง เหตุผลของสุธีคือ...

ก. ไม่อยากให้ใครดูถูกผู้อื่น

ข. จะเสียชื่อเสียงคนดีๆ จะไม่สนับสนุนด้วย

ค. ยิ่งไม่สู้รวมมากก็ยิ่งกระวนกระวายยิ่งยากใจ

๑๑. สุณี นึกหวังในความรักจนคิดฆ่าตัวตาย ภายหลังเปลี่ยนใจ สุณีไม่ฆ่าตัวตาย เพราะ
สุณีนึกว่า...

ก. พอเราตายคนรักของเราเลยยิ่งสบาย

ข. เรื่องแล้วไปแล้วก็แล้วกันไป

ค. ถ้าอยู่จะไ้ทำก็ให้พ่อแม่เห็นองชื่นใจ

๑๒. ธิดา ชอบคนอย่างไม่ตรงความจริง เพราะเธอคิดว่าคนชอบคำชม ธิดา พยายามใส่ชุดใหม่
ซึ่งไม่เหมาะกับตัวเลย ธิดา ยับจะชมตามความเคยชินแต่ยังปากไว้ ธิดาไม่ชมธิดา
เพราะธิดาคิดว่า...

ก. ถ้าธิดารู้ว่าเธอชมไม่จริงต้องโกรธ

ข. ผู้ที่ไม่ตรงความจริงนั้นอายตัวเอง

ค. ไม่จำเป็นจะต้องให้ใครมาชมในโลกนี้ไม่มีอะไรแน่นอน

๑๓. มารศรีตั้งใจว่าถ้าสอบไม่ได้จะให้พ่อไปขอคะแนนให้สอบได้ ปรากฏว่ามารศรีสอบตก แต่เธอไม่ให้พ่อไปขอคะแนน มารศรีไม่ให้พ่อไปขอคะแนนเพราะมารศรีคิดว่า...

- ก. เบื่อแล้วไม่เรียนดีกว่า
- ข. ไม่ภาคภูมิใจเหมือนสอบได้เองด้วยความสามารถ
- ค. สอบได้คุยกับสอบตกไม่ควรทำให้พ่อและครูเดือดร้อน

๑๔. แม่ใช้สุนทรีไปจับปลาจากบ่อมาแกง แต่สุนทรีไม่อยากทำปลา สุนทรีไม่อยากทำปลาเพราะสุนทรีคิดว่า...

- ก. จับปลาก็ลำบากทำปลาก็เหม็นคาว
- ข. ถ้าเราเป็นปลาแล้วถูกเขาคงเจ็บปวด
- ค. ไม่จำเป็นต้องใช้ชีวิตผู้อื่นยังชีวิตตนเอง

๑๕. มาลีรักกับสุทิน แต่มักแอบไปเที่ยวแบบคนรักกับชายอื่น ราตรีเห็นมาลีแล้วตั้งใจว่า ถ้าคนมีคนรัก ตนจะไม่ทำอย่างมาลี ราตรีไม่แอบไปเที่ยวกับชายอื่นโดยที่คนรักไม่รู้เพราะราตรีคิดว่า...

- ก. ใครรู้เขาเขาก็จะถูกลง
- ข. ยังมีคนรักมากทั้งตัวเองและคนรักก็ยิ่งร้อนใจ
- ค. คู่รักของเรา ก็อยู่แล้ว จะเอามาหลย คนทำไม

๑๖. โทษาเคยอยากทำตามเพื่อนซึ่งแอบหยิบของคนอื่นมาเป็นของขโมย แต่โทษาไม่เคยทำอย่างนั้นเลย โทษาไม่หยิบของเพื่อนมาเป็นของขโมยเพราะโทษาคิดว่า...

- ก. เพื่อนรู้เขาเขาจะถูกเลิกคบเรา
- ข. ยิ่งได้ก็ยิ่งอยาก ยิ่งอยากก็ยิ่งร้อนใจ
- ค. ของของใครใครก็หวง ถ้าหายเจ้าของก็จะเสียใจ

๑๓. เกชา เคยทำและขายมีก แต่เดี๋ยวนี้เกชาเปลี่ยนอาชีพแล้ว เกชา เลิกขายมีกเพราะ
เกชา คิดว่า...

ก. ไม่อยากให้คนอื่นไปขายมีก

ข. ขายมีกและถากพริกตัวเองก็เป็นอันตราย

ค. การขายมีกส่งเสริมให้ทั้งเราและผู้ซื้อเป็นคนโหดร้าย

๑๔. สมชาติ เคยถูกสุนัขกัดกรงเท้าจนขาด เขาจึงเตะสุนัขตัวที่เข้าใกล้กรงเท้าของเขา
ต่อมาสมชาติเลิกเตะสุนัข สมชาติ ไม่เตะสุนัขเพราะสมชาติคิดว่า...

ก. สุนัขของกักเราเข้าวันหนึ่ง

ข. สงสารสุนัขที่ไม่รู้เรื่องราวอะไร

ค. ของมันเสียไปแล้วจะไปโทษสุนัขทำไม

๑๕. วรรณาทะ เล่าเกี่ยวกับสิริ สิริเอาเรื่องที่ทะเลาะไปเล่าให้เพื่อนคนอื่นฟังเพื่อหาพวก
แต่วรรณาทะไม่เคยเล่าให้เพื่อนฟังเลย วรรณาทะ ไม่เล่าเรื่องที่ทะเลาะกันให้เพื่อนฟัง
เพราะวรรณาทะคิดว่า...

ก. เล่าไปก็จะพากันแบ่งพรรคแบ่งพวก

ข. เพื่อนจะเอาไปฟ้องครูและครูจะให้อากับสิริ

ค. เรื่องมันแล้วไปแล้วและเคียดกรอนพอแล้ว

๑๖. นิพนธ์ พบปากกาของสมศักดิ์ที่หายไปเมื่อกลางวันที่ได้โต๊ะครู เขาเอากลับบ้าน
โดยคิดจะเอาไว้ใช้เอง แต่พอตอนเช้านิพนธ์เอาปากกามาคืนสมศักดิ์ นิพนธ์ คืนปากกา
ให้สมศักดิ์เพราะนิพนธ์คิดว่า...

ก. ของของใครก็ควรคืนสู่เจ้าของ

ข. คนจะไต่ถามยอเยาะว่าเราเป็นคนดี

ค. ยิงเขาก็ยิงอยากไต่ถามคนอื่นต่อไป

ภาคผนวก ง
ข้อมูลที่ใช้วิจัยใช้เป็นสถานการณ์
ในการเรียนการสอน
ในแบบทดสอบ

มี
ตัวอย่างเรื่องที่นักเรียนเล่า
ตัวอย่างการให้เหตุผลของนักเรียน
ตัวอย่างสิ่งที่นักเรียนกลุ่มที่เรียนแบบไตรสิกขาพิจารณาได้

และ
บทสวดมนต์ที่ใช้ในการสอนในการทดลอง

ตัวอย่าง เรื่องที่นักเรียนเล่า

เรื่องต่อไปนี้ เป็นประสบการณ์ประทับใจของนักเรียน ซึ่งผู้วิจัยเก็บมาจากนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ - ๒ โรงเรียนสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ปีการศึกษา ๒๕๒๓ - ๒๕๒๔ เพื่อนำมาเป็นสถานการณ์ในการเรียนการสอน และในการสร้างแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แบบทดสอบวัดการใช้หลักกรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม บางส่วน บางสถานการณ์ บางเหตุผล ผู้วิจัยได้ปรับปรุงเอาไปเป็นสถานการณ์การเรียนการสอนและแบบทดสอบแล้ว แต่ที่เสนอต่อไปนี้ เป็นส่วนที่ผู้วิจัยมิได้นำไปปรับปรุงใช้ ผู้วิจัยได้เลือกมาเสนอพอเป็นสังเขปเพื่อให้เห็นว่า สิ่งที่เกิดขึ้น และเป็นปัญหาของเด็กมีอยู่หลากหลาย และสิ่งที่เด็กคิดนั้นบางครั้งเป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่คาดไม่ถึง การเรียนการสอนจริยศึกษาจึงควรอาศัยปัญหา ประสบการณ์ของเด็กนั้นเองในการถ่ายทอดค่านิยม (จริยธรรม) เข้าสู่ตัวเด็ก

ต่อไปนี้ เป็นตัวอย่าง เรื่องที่นักเรียนประสบมา ๕ เรื่อง จากนับเป็นร้อยๆ เรื่องที่ผู้วิจัยได้มาเรื่องที่ ๑

นายเชิดนักเรียน ม.ศ.๓ เริ่มคบเพื่อนเลว จึงถูกเพื่อนชักชวนให้กินยาขยัน จนเมามัวไปกับเพื่อน ต่อมาได้คิดเฮโรอีน ทำให้นายเชิดเป็นวัยรุ่นที่มีใจฮึกเหิมไม่เคารพพ่อแม่ พ่อแม่ของนายเชิดมีอาชีพทำนาซึ่งยากจนอยู่แล้ว เขาได้ขอเงินแม่ แม่ก็ให้ทั้งๆ ที่รู้ว่าเขาจะไปซื้อยา เพราะเป็นลูกคนสุดท้อง รักมาก นายเชิดเข้าไปในหัวเมืองซื้อยา พอเงินหมดก็กลับบ้าน ได้ตามพ่อแม่ไปรับจ้างทำไร่ข้าวโพด จึงไม่ได้คิดเฮโรอีน วันหนึ่งมีอาการปวดข้อ ปวดตามตัว เขาเลยกินยาฆ่าแมลงตาย

เรื่องที่ ๒

ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าได้เห็นนางก็เป็นแม่ค้าขายปลาที่ตลาด เมื่อมีคนมาซื้อปลา นางก็ถามว่า "เอาตัวไหน เป็นๆ - ตาย" คนซื้อใจร้ายก็ตอบว่า "เอาเป็นๆ สดดี" ว่าแล้วนางก็ทุบหัวปลาใส่ถุงให้ และต่อมาอีกหลายปี นางก็มาขายปลาไม่ได้อีกเพราะ... (เรื่องนี้เขียนมาไม่จบ)

เรื่องที่ ๓

ตอนที่ข้าพเจ้าย้ายมาอยู่สิงห์บุรีใหม่ๆ ข้าพเจ้าโดนเพื่อนชักชวนไปในทางไม่ดี เช่น สอนให้ค่า และทำข้าพเจ้าเมื่อข้าพเจ้าไม่ค่า ข้าพเจ้าโกรธมากอยากชกสัก ๒ - ๓ ที และก็มือวันหนึ่ง ข้าพเจ้าพาพวกไปกักเขา พอเขาเดินผ่านมาข้าพเจ้าก็ไปถามว่า ทำไมต้องค่าพ่อแม่กันด้วย เขามองว่าเปล่า ข้าพเจ้ายังโกรธอยู่ก็เลยผลักเขาล้มลง เขาร้องไห้ ข้าพเจ้าเลยปล่อยเขาไป พอกลางคืนข้าพเจ้ามานอนก็คิดว่าไม่รู้ว่าที่ข้าพเจ้าทำไปนั้นมันผิดหรือเปล่า

เรื่องที่ ๔

นายเหืองคนข้างบ้านข้าพเจ้าชอบดื่มเหล้า เย็นๆ จะชวนเพื่อนมาตั้งวง เมื่อไม่มีเงิน ก็ทุบตีลูกเมียจะเอาเงิน เมียและลูกของเขาทั้งทุกข์กาย ทุกข์ใจ คือ "เย็นนี้เราจะถูกตีเอาเงิน อีกไหม" ข้าพเจ้าสงสารลูกเมียเขาจริงๆ นายเหืองนี่ตอนแรกเป็นคนร่าเริง พ่อแม่ส่งเสียให้เรียน แต่เรียนไม่จบ เขาสร้างความทุกข์ใจแก่ผู้มีพระคุณทั้งสองของเขามาก พ่อเขาเจ็บลงด้วยโรคชรา แม่เขาก็ห้ามเขาไม่ได้ เพราะเขาหัวค้อนหัวรั้น ทุกวันดื่มเหล้าอะละอะจนวายแก่ชวบ้าน แต่ชวบ้าน ก็ทนเพราะเกรงใจพ่อแม่เขา นายเหืองไม่คิดเลยว่าทำอย่างนี้เป็นบาปสร้างความทุกข์ให้ผู้อื่น

เรื่องที่ ๕

ตอนที่ข้าพเจ้าอายุ ๒ - ๓ ขวบ คุณแม่โก๊พ้าข้าพเจ้าไปงานเกษตรแพร่ เพราะคุณแม่เป็น คินยู่เกาที่นั่น ข้าพเจ้าโก๊พ้าเพื่อนอายุเท่ากันไปด้วย พอถึงร้านพวกแหวนกำไร ข้าพเจ้าอยากได้ เลยตกลงกับเพื่อนว่า ถ้าเจ้าของร้านเผลอเมื่อไรเราจะหยิบมาแล้วแบ่งกัน จนกระทั่งเจ้าของ เผลอ เพื่อนเป็นคนดู ข้าพเจ้าเป็นคนหยิบ ตอนหลังข้าพเจ้าเอาอวดคุณแม่ คุณแม่ก็สงสัยเพราะ ไม่ได้ให้เงินข้าพเจ้าจึงถาม ข้าพเจ้าบอกความจริงเพราะกลัวถูกตี คุณแม่สอนว่าอย่าทำอย่างนี้อีก ข้าพเจ้าก็สัญญาด้วยตัวเองว่าจะไม่ขโมยของใครอีก

ตัวอย่างการให้เหตุผลของนักเรียนในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาปรับปรุงเป็นตัวเลือกของแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม แต่ที่ เสนอนี้เป็นตัวอย่างของส่วนที่นอกเหนือจากที่ผู้วิจัยนำมาปรับปรุงใช้

๑. สมชายถูกเด็กขโมยเงิน ตอนที่สืบหานั้นตั้งใจว่าจะเอาขโมยให้ตาย แต่พอจับได้เห็นขโมยเป็นเด็ก สมชายเพียงแต่เรียกเงินคืนไม่ได้ทำร้ายเด็ก สมชายไม่ทำร้ายเด็กเพราะ...

- ถึงทำให้ตายอย่างไร ก็ไม่เห็นมีอะไรดีขึ้นมา
- เด็กยังเล็กมาก
- ทำผิดเล็กน้อย

ฯลฯ

๒. ราไฟทะเลาะกับสมจิต ราไฟเอาสมจิตไปโทษเหน่ว่าไม่ดี แต่สมจิตไม่ได้ทำอย่างราไฟ สมจิตไม่โทษเหน่ว่าราไฟเพราะ...

- ทำให้คนอื่นยุ่งยาก
- เป็นเรื่องส่วนตัว
- เพื่อนจะล้อ
- ถ้าเล่าเกี่ยวกับทะเลาะกันอีก สู้ไม่เล่าดีกว่า

ฯลฯ

๓. สำหรับรักกับสิทธิดี แต่พอทราบว่าสิทธิ์แต่งงานแล้วก็เลิกกับสิทธิ์ทันที สำหรับเลิกกับสิทธิ์เพราะ...

- สิทธิ์เจ้าชู้
- ไม่อยากปรากฏความรักของเขา เขาก็รักของเขา
- ไม่ควรพัวพันให้ครอบครัวเขาเข้าใจผิด

ฯลฯ

๔. ชิตชัยตั้งใจว่าจะไม่ค้มเหล้าเลย เพราะ...

- ค้มเหล้าแล้วอาจทำสิ่งผิดกฎหมายได้
- ค้มเหล้าแล้วจะคิดได้
- การค้มเหล้าไม่ช่วยเราเลย
- เป็นการทำลายชีวิตตนเอง

๕. ดวงใจตั้งใจว่าถ้ารักกับใครก็จะไม่ติดต่อกับคนอื่นแบบคนรักอีก ดวงใจตั้งใจเช่นนี้เพราะ...

- กลัวคนอื่นว่าเป็นคนเจ้าชู้
- อยากมีเสน่ห์เหมือนกันแต่ไม่มีใครมาจีบจึงไม่อยากทำ
- จะทำให้คนรักเราเสียใจ
- ไม่ดี เราควรพอใจในคู่ครองของตัวเอง
- ไม่ดี ไม่ซื่อสัตย์ต่อคนรัก

ฯลฯ

๖. เกชาเคยทำและขายอาวุธ แต่เดี๋ยวนี้เกชาเปลี่ยนอาชีพ เกชาเปลี่ยนอาชีพเพราะ...

- ไม่อยากมีอันตรายเป็นเพราะสิ่งนั้น
- เป็นภัยสังคม(เข้าใจว่าหมายถึง ข้อหาที่รัฐบาล คร.ชานันท์ ภิรมย์ภักดี ระบุ)
- ก่อไปจะมีการฆ่ากัน

ฯลฯ

๗. สินธุเป็นนักเขียนเรื่องบู๊ ภายหลังเปลี่ยนมาเขียนเรื่องตลก สินธุเปลี่ยนแนวการเขียนเพราะ...

- เรื่องบู๊เป็นตัวอย่างไม่ดี
- มีคนมาเลียนแบบมาก
- เขียนต่อไปจะมีคนฆ่ากัน
- มีคนเขียนมาก

ฯลฯ

๘. สณชัยเก็บปากกาได้ในบริเวณโรงเรียน จึงเอาไปคืนกับครูเวร สณชัยเอาปากกาไปคืนเพราะ...

- คืนให้เขาดีกว่า ถ้าเขาเก็บของเราได้จะได้เอามาคืนเราบ้าง
- เอาไปคืนเขา เขาจะได้มีใช้ ของเราก็มี
- เราจะได้เป็นคนดี เพื่อนก็รัก ครูก็รัก
- ถ้าเขาเอาของเราไปบ้างเราจะรู้สึกอย่างไร

ฯลฯ

ตัวอย่างสิ่งที่นักเรียนกลุ่มที่เรียนแบบไตรสิกขาพิจารณาได้

ตัวอย่างสิ่งที่นักเรียนรู้สึกเมื่อทำสมาธิ

การฝึกสมาธิทำให้กระผมรู้สึกสบายใจ ทำการบ้านเสร็จเร็ว ในเวลาที่กระผมอยากนอน ในเวลาเรียน ผมก็ได้ฝึกสมาธิได้การอยากนอนได้ ทำแล้วกระผมนึกได้เวลาจะทำผิดเลยไม่ทำ

มีความรู้สึกเวลาเข้าสมาธิแล้วพอเรียนต่อไปเรียนรู้เรื่องดี และเวลาว่างนอน นั่งสมาธิ แล้วหายง่วงเป็นปกติทั้ง เรียนต่อไปได้

ตอนนั่งสมาธิใหม่ๆ ปวดหัว หัวพองโต อาจารย์ให้ลืมคานั่งก็สบายใจ รู้ว่าลมหายใจเกิดดับ ได้ยินเสียงไกลๆ ไม่อยากทำบาป

สดชื่น แจ่มใส ไม่โททัวเองน้อยลง ประโยชน์เห็นตาเห็นจริง ๆ

รู้สึกปลอดโปร่ง เวลาไม่เข้าใจหรือเวลาทำการบ้านไม่ได้ ข้าพเจ้าทำสมาธิก็ทำได้ ข้าพเจ้าชอบชั่วโมงนี้มากเพราะทำให้ข้าพเจ้าเรียนดีขึ้นเยอะ

อารมณ์ไม่ตึงเครียด แต่ตอนใหม่ๆ ปวดตาแทบลุกขึ้นกระโจน บางครั้งน้ำคอดคอดที่ขอบตา บางครั้งก็เหมือนมีอะไรมาคันตัวให้ลอยขึ้นและสักระยะก็เยียวเยียวก็หล่นลงมา ต้องออกทน ตอนหลังหายไปได้ ผมจึงชอบสมาธิ เวลาการบ้านมากๆ ผมนั่งสมาธิแล้วความรู้สึกก็หายไปในตัวเอง ทำให้รู้ว่าทุกขนั้นหายไปได้ ความจริงแล้วการเรียนสมาธินั้นควรต้องให้ฝึกหัดตั้งแต่เด็ก

ตัวอย่างนี้ผู้วิจัยได้มาด้วยการสัมภาษณ์ และไม่ได้ศึกษาในลักษณะตัวแปร และไม่ได้ใช้เป็นเกณฑ์ในการตรวจสอบการ เรียนการสอนว่าผู้เรียนได้ปฏิบัติจิตศึกษาหรือไม่

ตัวอย่างความไม่เที่ยง หนทางอยู่ไม่ได้ ของสิ่งต่างๆ ที่นักเรียนกลุ่มที่เรียนแบบไตรสิกขา
พิจารณาได้

๑. ลมหายใจ	เข้า - ออก	ต้องเข้า ต้องออก หยุดเฉยๆ ไม่ได้	ไม่มีลมหายใจจริงๆ
๒. หู	ได้ยิน - ไม่ได้ยิน	เปลี่ยน	ไม่มีตัวตน
๓. หอง	พอง - ยุบ	เปลี่ยนรูป	ไม่มีกระเพาะใหญ่เล็ก
๔. ต้นไม้	โต	ต้องโต	ไม่มีต้นไม้
	ตาย	ต้องตาย	ไม่มีต้นไม้
๕. โต๊ะ	พัง	ต้องพัง	ไม่มีโต๊ะ
๖. อาหาร	กิน - บุค	เปลี่ยน	ไม่มีอาหารกิน
๗. ผม	ยาว	ต้องยาว	บังคับไม่ได้
๘. นั่ง	เมื่อย	ต้องเมื่อย	บังคับไม่ได้
๙. อยากได้	อยาก - ไม่อยาก	เปลี่ยน	บังคับไม่ได้
๑๐. ไฟ	ดับ	ต้องดับ	บังคับไม่ได้
๑๑. ดอกไม้	บาน - เหี่ยว	ต้องบาน ต้องเหี่ยว	บังคับไม่ได้
๑๒. เจ็บ	เจ็บ - ไม่เจ็บ	ต้องเจ็บ	บังคับไม่ได้

จากตัวอย่างข้างต้น ทำให้พอจะเห็นว่า ผู้เรียนแบบไตรสิกขาพอจะพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง
แต่ที่เป็นทุกข์ อนัตตานั้น ก่อนข้างจะพิจารณาไม่ได้ อาจจะเป็นเพราะผู้วิจัยมีใจเน้นเรื่องนี้
จึงน่าจะมีการเน้นพิจารณาไตรลักษณ์อย่างจริงจัง คือเรียนสังกัปปไตรลักษณ์ด้วยวิธีสอนแบบไตรสิกขา
และถ้าผู้เรียนพิจารณาได้ว่า "ไม่สามารถบังคับกับสิ่งต่างๆให้เป็นไปอย่างใจเราได้" ก็ควรขยาย
สังกัปปของผู้เรียนให้เข้าใจ "ความเป็นเหตุปัจจัยแก่กัน" ไม่ค่อยเลย

และจากตัวอย่างดังกล่าวนี้ อาจกล่าวได้ว่า การพิจารณาไตรลักษณ์นั้นไม่เหลือกำลังที่เด็ก
จะเข้าใจได้ ในระดับสังกัปปต้นๆ

.. คำบูชาพระรัตนตรัย

อรหัง สมมาสมพุทโธ ภควา พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์ ด้วยเพลิงกิเลส
 เพลิงทุกขสันเขิง ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง
 พุทฺธัง ภควนฺตํ อภิวาเทมิ ข้าพเจ้าอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน
 (กราบ)

สุวาทชาโต ภควตา ฆโม พระธรรม เป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ดีแล้ว
 ฆมํ นมสฺสามิ ข้าพเจ้านมัสการพระธรรม
 (กราบ)

สุปฏิปฺปโน ภควโต สวากสงฺโฆ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิบัติดีแล้ว
 สงฺฆํ นมามิ ข้าพเจ้านอบน้อมพระสงฆ์
 (กราบ)

คำแผ่เมตตา

ปญฺญสุสึทานิ กตฺตสฺส ยานญฺยานิ กตฺตานิ เม,
 เทสญฺจ ภากิโน โหนตุ สตุตฺตานนฺตาปมาณกา,
 สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีประมาณ, จงมีส่วนแห่งบุญที่ข้าพเจ้าได้ทำในบัดนี้,
 และแห่งบุญอื่นที่ใดกระทำให้ก่อนแล้ว
 มยา ทนฺนान ปุญฺญานํ อนุโมทนเหตุนา,
 สหุเพ สตุตฺตา สทา โหนตุ อเวรฺวา สุขขีวิโน,
 เชนปฺปทฺทฺจ ปปฺโปนฺตุ เตสสา สิชฺชตฺถ์ สุภา
 เพราะเหตุที่ได้อนุโมทนาส่วนบุญที่ข้าพเจ้าแผ่ให้แล้ว; สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง
 จงเป็นผู้ไม่มีเวร อยู่เป็นสุขทุกเมื่อ; จงถึงบ่อน้ำเกษม กล่าวคือพระนิพพาน;
 ความปรารถนาที่ถึงใจของสัตว์เหล่านั้น จงสำเร็จเถิด.

คำสมาทานเบญจศีล

(๑. ปุพพภาคนมการ)

นโม ตสฺส ภควโต,
อรหโต,
สมมาสมุพฺพุตฺส.

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น,
ซึ่งเป็นผู้นิไถลจากกิเลส,
ทรงสรุขชอบไฉไลโดยพระองค์เอง.

(๓ ครั้ง)

(๒. สวณกมนปาฐ)

พุทฺธิ สรณํ คจฺจนามิ,
ธมฺมํ สรณํ คจฺจนามิ,
สงฺฆํ สรณํ คจฺจนามิ,

พุทฺธมฺปิ พุทฺธิ สรณํ คจฺจนามิ,
พุทฺธมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺจนามิ,
พุทฺธมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺจนามิ,
คตฺติมฺปิ พุทฺธิ สรณํ คจฺจนามิ,
คตฺติมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺจนามิ,
คตฺติมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺจนามิ,

สมมาสมุพฺพุตฺส.

ข้าพเจ้าถือเอาพระพุทธเจ้า เป็นสรณะ,
ข้าพเจ้าถือเอาพระธรรม เป็นสรณะ,
ข้าพเจ้าถือเอาพระสงฆ์ เป็นสรณะ,
แม้ครั้งที่สอง ข้าพเจ้าถือเอาพระพุทธเจ้า เป็นสรณะ,
แม้ครั้งที่สอง ข้าพเจ้าถือเอาพระธรรม เป็นสรณะ,
แม้ครั้งที่สอง ข้าพเจ้าถือเอาพระสงฆ์ เป็นสรณะ,
แม้ครั้งที่สาม ข้าพเจ้าถือเอาพระพุทธเจ้า เป็นสรณะ,
แม้ครั้งที่สาม ข้าพเจ้าถือเอาพระธรรม เป็นสรณะ,
แม้ครั้งที่สาม ข้าพเจ้าถือเอาพระสงฆ์ เป็นสรณะ.

(๓ ครั้ง)

(๓. สวณกมนปาฐ)

พุทฺธิ สรณํ คจฺจนามิ,
ธมฺมํ สรณํ คจฺจนามิ,

ข้าพเจ้าถือเอาพระพุทธเจ้า เป็นสรณะ,
ข้าพเจ้าถือเอาพระธรรม เป็นสรณะ,

(๓.ปญจสิกขาปทปาฐ)

ปณาศิปปาสา เวรมณี สีอุชาปทํ สมายิยามิ

ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากการฉวยชีวิตสัตว์

อหินนทานา เวรมณี สีอุชาปทํ สมายิยามิ

ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้แล้ว

กาเมสุ มิจฉาจรา เวรมณี สีอุชาปทํ สมายิยามิ

ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากการประพฤตินอกกาม

มูสาวาหา เวรมณี สีอุชาปทํ สมายิยามิ

ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากการพูดไม่จริง

สุราเมรยมชฌมาทฐานา เวรมณี

ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากการค้ำน้ำเมา

สีอุชาปทํ สมายิยามิ

คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

การเปรียบเทียบวิธีสอนแบบไครลิกษาและธรรมสาจักรนา
ในการสอนเบญจศีลและฆราวาสธรรม
ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

บทคัดย่อ

ของ

คุณหญิง สัตถาวรพงศ์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
กันยายน ๒๕๒๔

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การวิจัยครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษา และการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบ ไตรสิกขา และแบบธรรมสภาจณา ในการสอนเรื่องเบญจศีลและธรรมาวัตรธรรม

กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๒๔ โรงเรียนสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี จำนวน ๖๐ คน ซึ่งได้มาด้วยการสุ่มอย่างง่าย (simple Random Sampling) แล้วสุ่มด้วยวิธีเคมแบ่งเป็นกลุ่มทดลอง ๑ จำนวน ๓๐ คน ได้รับการสอนแบบไตรสิกขา และกลุ่มทดลอง ๒ จำนวน ๓๐ คน ได้รับการสอนแบบธรรมสภาจณา ใช้เวลาในการทดลองกลุ่มละ ๔ คาบ คาบละ ๕๐ นาที โดยสอนเนื้อหาเดียวกันทั้งสองกลุ่ม และมีพฤติกรรมการเรียนการสอนของแต่ละวิธีสอน กลุ่มละ ๐.๗ คาบ คาบละ ๑๐ นาที โดยกลุ่มทดลอง ๑ เจริญอาภาปณาสติ กลุ่มทดลอง ๒ ปฏิบัติปราชญ์สถานการณณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล คือ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและธรรมาวัตรธรรม มีค่าความเชื่อมั่น ๐.๖๗ และแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม มีค่าความเชื่อมั่น ๐.๘๗ แบบทดสอบทั้งสองชุดนี้ ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการทดสอบค่าที (t - test) พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาของกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ โดยคะแนนเฉลี่ยของกลุ่มทดลอง ๒ สูงกว่าของกลุ่มทดลอง ๑ การใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมของกลุ่มทดลอง ๑ และกลุ่มทดลอง ๒ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ โดยคะแนนเฉลี่ยของกลุ่มทดลอง ๑ สูงกว่าของกลุ่มทดลอง ๒

A COMPARATIVE STUDY OF TRISIKA AND DHAMMASAKACCHA
TEACHING METHODS IN TEACHING PANCHASILLA
AND GHARAVASATHAMA TOPICS TO
MATHAYOM SUKSA ONE STUDENTS.

AN ABSTRACT

BY

DUSSADEE SETALAVARANK

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinwirot University
September, 1981

The purposes of this research was to compare

1. Students ' achievement on moral and ethical principles :
Pancasila (5 precepts), Gharavasathama (4 layman principles),
2. Students ' ability to solve moral problems (through
selecting different levels of principles).

The comparision was made after being taught by (1) Trisikka
(practicing 5 precepts, meditation, intelligence) and by
(2)Dhammasakaccha (Inquiry) teaching method.

The subjects were sixty Mattayom Suksa 7 students from
Singburi School, Singburi Province, during academic year 1981.
They were randomized into two experimental groups : thirty students
in experimental group 1 was taught by Trisikka teaching method,
the other thirty students in experimental group 2 was taught by
Dhammasakaccha teaching method. The experiment took 7 periods
of 50 minutes each.

At the end of the periods, the students were administered
The achivement test and The ability to solve ethical problems test.

The result showed that the achivement of the experimental
group 2 (the inquiry group) was significantly higher than the
experimental group 1 (the midetating group) at the .01 confidence
level. Alternatingly the scores of The ability to solve ethical
problems test of the experimental group 1 (the miditating group)
was significantly higher than the experimental group 2 (the inquiry
group) at the .01 confidence level.